

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ
HADİS ANA BİLİM DALI**

HADİS RİVAYETLERİNDE HERAKLEİOS

Yüksek Lisans Tezi

Emine DEMİL

Ankara-2008

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ
HADİS ANA BİLİM DALI**

HADİS RİVAYETLERİNDE HERAKLEİOS

Yüksek Lisans Tezi

Emine DEMİL

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Bünyamin ERUL

Ankara-2008

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ
HADİS ANA BİLİM DALI**

HADİS RİVAYETLERİNDE HERAKLEİOS

Yüksek lisans Tezi

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Bünyamin ERUL

Tez Jürisi Üyeleri
Adı ve Soyadı

İmzası

Tez Sınavı Tarihi:

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ
HADİS ANA BİLİM DALI

Bu belge ile bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (22/05/2008)

Emine DEMİL

İÇİNDEKİLER

Önsöz.....	1
KISALTMALAR.....	3
Giriş.....	4
BİRİNCİ BÖLÜM	7
TARİHİ BİR ŞAHSİYET OLARAK HERAKLEİOS	7
1. Herakleios'un Aile Hayatı.....	11
2. Herakleios Yönetiminin İlk Yılları.....	13
3. Herakleios'un Reformları.....	15
a. Askerî Reformlar	15
b. Kültürel Reformlar	16
4. Hristiyan Cemaatleri ve Herakleios	17
5. Balkanlarda Avar-Bizans Savaşları.....	19
6. Bizans - Sasani Mücadelesi	20
7. Mekke Dönemi'nde İslâm - Bizans İlişkileri.....	31
8. Medine Dönemi'nde İslâm - Bizans İlişkileri	35
1. Mu'te Gazvesi.....	35
2. Tebük Seferi.....	38
9. Hz. Ebû Bekir Dönemi'nde İslâm-Bizans İlişkileri	40
1. Ecnâdeyn Savaşı.....	40
10. Hz. Ömer Dönemi'nde İslâm - Bizans İlişkileri:	42
a. Mercu's - Suffer	42
b. Dimeşk Şehri Ve Topraklarının Fethi	42
c. Mercu'r - Rûm Vakası	43
d. Hıms'ın Fethi	44
e. Yermük Savaşı (H. 15/ M. 636).....	45
f. Herakleios'un Hıms'da Bulunan Müslümanlara Saldırması (H.17 / M. 638).....	47
g. Herakleios'un Yaptığı Son İş.....	49
h. Herakleios'un Mukavkıs'a Mektubu.....	51
11. Herakleios'un Son Yılları.....	52
İKİNCİ BÖLÜM.....	54
RİVAYETLERDE HERAKLEİOS	54
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	92
RİVAYETLERİN TAHLİLİ.....	92
1. Hz. Peygamber'in Çeşitli Devlet Başkanlarını İslâm'a Daveti	92
a. Elçilerin Seçimi	94
b. Elçilerin Gönderiliş Tarihi.....	96
c. Dihye b. Halife'nin Bizans İmparatoru Herakleios'a Gönderilişi	97
d. Dihye'nin Gassan Emrine Başvurusu ve Kudüs'e Gönderilişi.....	100
e. Hz. Peygamber'in Mektubunun Okutulması	102
f. Herakleios'un Roma'daki Dostu Dağatır'a Hz. Peygamber Hakkında Mektubu.....	104

g. Dihye'yi Dağâtr'a Gönderişi:.....	106
h. Dağâtr'ın Müslüman Oluşu ve Şehit Edilişi	107
1. Herakleios'un Hz. Peygamber'in Mektubuna Cevabî Yazısı.....	109
i. Dihye'nin Medine'ye Dönüşü ve Yolda Başına Gelenler	109
2. Herakleios Rivayetinin Sened ve Metin Açısından İncelenmesi.....	111
Metnin Tahlili ve Değerlendirilmesi.....	120
a. İsnadları	122
b. Tarihi Kaynaklarda Herakleios rivayeti	124
c. Buhari'deki Rivayetle Taberi'de Yer Alan Rivayetin Mukayesesi.....	126
d. Metnin Tahlili	128
e. Rivayetteki Karakterler ve Unsurlar.....	131
f. Batılı Kaynaklardaki Ebu Süfyan Rivayeti Hakkındaki Tartışmalar:.....	136
g. Herakleios'a Gönderilen Mektupla İlgili Tartışmalar	143
h. Rum İmparatoru'na Başka Bir Mektup	158
1. Rum İmparatoru'nun Hz Peygamber'e (s.a.) cevabı:.....	159
i. (124) Herakleios'e Başka Bir Mektup ve Cevabı	159
j. El-Hâris b. Ebî Şemr el-Gassânî'ye Mektup	163
SONUÇ.....	164
KAYNAKÇA.....	168
ÖZET.....	176
ABSTRACT	177

Önsöz

Diplomatik açıdan en yoğun ve kayda değer faaliyetler, H.6. (M. 628) yılda akdedilen Hudeybiye barışı sonrasına rastlamaktadır. Bu anlaşma, diplomatik ilişkiler yönünden bir dönüm noktası olarak kabul edilebilir. Kureyşlilerle yapılan anlaşmayla birlikte, artık on yıllık bir barış sürecine girilmiş ve İslam davetinin yayılması için büyük bir fırsat doğmuştur.

Hz. Peygamber, Hudeybiye dönüşünde ashabını toplayarak içlerinden bazılarını, İslam davetini yaymak amacıyla bu konuda kendisine yardım etmelerini istemişti. Resulullah bu amaçla, ashab arasından komşu ülkelere elçi olarak göndereceği kimseleri tayin etmiş ve yazılan davet mektuplarıyla birlikte, onları başta Bizans ve İran olmak üzere bazı devlet başkanlarıyla görüşmeleri için görevlendirmişti. Bu amaçla Dihye b. Halife el- Kelbî'yi de Bizans hükümdarı Herakleios'a gönderilmişti.

Hz. Muhammed'in elçisinin Bizans valisi aracılığıyla Herakleios'la temasa geçmesini ve bunun üzerine Hrakliyyus'un Hz. Peygamber'in durumunu öğrenmek için Mekke'nin ileri gelenlerinden Ebû Süfyan'la görüşmesini anlatan rivayetimizin ilk dönem hadis ve tarih kaynaklarında nasıl geçtiği incelenecektir.

Herakleios rivayeti senet ve metin açısından ele alınacaktır. Senetteki raviler rical ve tabakat kitaplarından belirlenecektir. Metin ilk dönem hadis ve tarih kaynaklarıyla karşılaştırılarak metinlerdeki farklılıklara değinilecektir.

Son olarak, konuyla ilgili böyle bir araştırma yapmanın zorunluluğuna inanmanın yanı sıra yaptığımız bu araştırmanın ne ilk olduğu ne de son olacağı

kanısındaýız. Araştırmanın bu aşamaya gelmesinde, gerek muhteva ve gerekse teknik yönden yapıcı uyarı ve eleştirileriyle önemli katkılarda bulunan değerli hocam Prof. Dr. Bünyamin Erul'a teşekkürü bir borç bilirim.

Emine DEMİL

ANKARA- 2008

KISALTMALAR

a.g.e : Adı geçen eser

a.g.m : Adı geçen makale

a.g.md : Adı geçen madde

b. : İbn

bkz. : Bakınız

H. : Hicrî

H. : Hazreti

M. : Miladî

M.E.B : Millî Eğitim Bakanlığı

M.Ü.İ.F.Y. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakóltesi Yayınları

r.a : Radıyallahu anhu

s. : Sayfa

s.a.v : Sallallahu aleyhi vesellem

T.D.V. : Türk Diyanet Vakfı

Ter. : Tercüme eden

y.y. : Basım yeri yok

t.y : Basım tarihi yok

Giriş

Yüce Allah insanlık tarihi boyunca kavimlerini doğru yola davet eden müjdeleyici ve uyarıcı peygamberler göndermiştir. Yüce Allah tarafından gönderilen son din “İslâm”dır ve elçisi Hz. Muhammed’dir. Hz. Muhammed tüm insanlığa gönderilmiş bir peygamberdir. Son peygamber Hz. Muhammed’e indirilen ve kendisinden önce indirilen Tevrat, Zebur ve İncil’i tasdik eden bir kitaba sahip olan mü’minlerin farklı din ve kültürlerle sahip insanlarla iletişim kurması, onlarla diyaloga girmesi kaçınılmazdır. Buna aslında teşvik eden bizzat Kur’an-ı Kerim’dir. Kur’an’da Hz. Peygamber’in gönderilişinden bahsedilirken: “Âlemlere rahmet”. “Bütün insanlara müjdeleyici ve uyarıcı” ifadeleri kullanılır. Kısacası Kur’an-ı Kerim, Allah Resulünün cihan şumul çağrısına, farklı insanlar arasında sevgi, kardeşlik ve hoşgörü sağlayan çağrısına davet eder. Mekke’de ağır işkence ve baskılara maruz kalan Müslümanlar Mekke’den Medine’ye hicret etmişlerdir. İşte hicret Müslümanlar için bir dönüm noktasıdır. Medine’ye hicretle başlayan siyasi-diplomatik ataklar sonucunda, bir yandan Arap kabilelerinin büyük bir kısmı Müslümanlara boyun eğerken; diğer yandan da İran, Bizans ve Mısır gibi İmparatorlarına İslam daveti ulaştırmıştır. Hz. Peygamber Dihye b. Hakem el-Kelbî’yi önce Busra valisine göndermiş, Busra valisinin aracılığıyla mektup Herakliyyus’a ulaştırılmış, bunun üzerine Herakleios Hz. Peygamberin durumu hakkında Mekke’nin ileri gelenlerinden Ebû Süfyan’a sorular yöneltmiştir.

Ülkemizde bu konu çerçevesinde yapılmış olan bir tez ve makale bulunmamaktadır. Bu konuda İslam tarihi kitaplarında, Hz. Peygamberi anlatan kitaplarda bilgiler mevcuttur. Batılı çalışmaları ise şu şekilde sıralamak mümkündür:

Walter E., Kaegi, Heraclius Emperor of Byzantium, Cambridge, University Press

Walter E., Kaegi, Byzantium And The Early İslamic Anguests, Cambridge-1992 University Pres

Andreas N., Stratos, Byzantium In The Seventh Century Adolf M. Hakkert Publisher Amsterdam-1968

Nadia Maria, El- Cheikh, Muhammad And Heraclius, Studia İslamica, G-P: Maisoneuve Larose, Paris-1999

Irfan, Shahid, “Byzantium And The Arabs, In The Sixth Century” Dumbarton Oaks Research Library And Collection, Washington-1995

Suliman, Bashear, “The Mission of Dihya el-Kelbi And The Situation İn Syria, s. 96 Jerusalem Studies In Arabic And İslam, 1991, The Hebiew University of Jerusalem.

Batı’da bu konuda yapılan araştırmalarda ön yargılı tavırlar sergilenmesi bizi bu araştırmaya sevkeden en önemli etkenlerdir. Bu nedenle Ebû Süfyan ile Herakleios’un Kudüs’te karşılaşmaları ve onun durumu hakkında sorulan sorular bağlamında bilgilerin tahlil edilmesi, konunun anlaşılması açısından son derece önemli bir durum arzirmektedir.

Bu araştırma üç ayrı bölümde oluşmaktadır. Birinci bölümde Herakleios’un hayatı, Slavlar, Avarlar ve İranlılarla arasındaki ilişkiler, son olarak İslam-Bizans ilişkileri; İkinci bölümde Rivayetlerde Herakleios başlığı altında hadisler kronolojik olarak sıralanmıştır. Üçüncü bölümde ise, rivayetin sened ve metin açısından

incelenmesi, rivayetin tarihi kaynaklarla karşılaştırılarak metin tahlilinin yapılması yer alır. Batılı kaynaklarda da Ebû Süfyan rivayetiyle ilgili tartışmalar mevcuttur.

Bu araştırmada özellikle ilk dönem hadis ve tarih kitaplarına yer verilmiş, bunun yanı sıra konumuzla bağlantılı, yerli ve yabancı eserler kullanılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TARİHİ BİR ŞAHSİYET OLARAK HERAKLEİOS

Bizans İmparatoru (610-641)

575 yılında Kapodokya’da doğdu. Ünlü bir general, Ermeni kökenli Kartaca Valisi (eksarkhos) Herakleios’un oğludur; babasıyla aynı adı taşır.¹ Herakleios’un annesi Epiphania’dır.² İmparator Phokas’ın (602-610) tedhiş rejimine karşı ayaklanan Herakleios, Mısır eyaleti de kendisine katılınca oğlu Herakleios’u Kuzey Afrika birliklerinden oluşan bir filonun başında İstanbul üzerine gönderdi. O İstanbul’a gemiyle gitti. 3 Ekim 610’da İstanbul’a ulaşan Herakleios, Patrik Sergios’un desteğiyle halk tarafından sevinç gösterileriyle karşılandı ve kurtarıcı olarak selamlandı. İki gün sonra da patriğin elinden imparatorluk tacını giyerek Bizans tahtına çıktı.³ Phokas idam edildi. Ve onun Phokas’a karşı başarılı isyanından sonra imparator seçildi. Başlangıçta o çok sayıda krizle, politik rakiplerle, finansal

¹ Strayer, Joseph R. Dictionary of the Middle Ages, s. 171, 1989, New York, New Catholic Encyclopedia 6/1047, Washington, 1967, The Oxford Dictionary of Byzantium, “Herakleios, 2/916, Oxford University Press, New York. Oxford, 1991

² Kaegi, Walter E., *Heraclius Emperor of Byzantium*, s. 36 Cambridge, University Press

³ New Catholic Encyclopedia, “Heraklius, Byzance Empire, 6/ 1047, Demirkent, Işın, Herakleios maddesi, DİA, XVII / 210, İstanbul, 1998

yorgunlukla karşı karşıya kaldı ve Balkan İllerinde Slavlar ve Avarlar'ın, doğu illerinde İranlılar'ın askerî tehdidiyle karşılaştı.⁴

Fredegarius Herakleios'u diğerlerinden daha cesur, uzun, yakışıklı olarak tanımlar. Onuncu yüzyıl Bizans tarihçisi Leo Grammatika'a göre, Herakleios, geniş bir göğüsle gürbüz, güzel mavi gözlü, sarı saçlı, güzel cilde sahip ve geniş kalın sakallı idi.⁵

Arap-İslam kaynaklarında en sık adı geçen Bizans imparatoru 610-641 yılları arasında imparatorluğu yönetmiş olan Herakleios'tur. O, Müslüman tarihçilerin yüksek derecede onayını kazanmış, kendisine özel nitelik ve yetenekler atfetmiş olan tek Bizans İmparatorudur. Herakleios'la ilgili olarak Arap – İslam kaynaklarında mevcut bilgiler parçalı olup bize kapsamlı bir resim veya tutarlı bir bilgi bütünü sunmamaktadır. Çalışmalar çoğunlukla Herakleios'un Suriye'deki varlığı ve İslâm fetihleri sırasında bu vilayetin savunmasındaki rolü üzerinde durmaktadır.

Herakleios yetenekli bir imparatorudur ve J. F. Haldon'un son olarak belirttiği gibi, “Heraklius, hem modern tarihçiler hem de Bizanslılar tarafından Bizans'ın en büyük imparatorlarından biri olarak görülmesi makuldür.”⁶

⁴ Strayer, Joseph R. a.g.e. s. 171, The Oxford Dictionary of Byzantium, “Herakleios” 2/916 Nesim, Joseph, *Bilâdü 'ş-Şam fi sadril-İslâm, el-Mü'temerüd – devliyyir-râbi 'li-târihi bilâdi 'ş-Şâm*, 3/202 Nşr. M.Adnan el-Bahît, Amman, 1987

⁵ Kaegi, Walter E, a.g.e s. 31, Stratos, Andreas N., Byzantium In The Seventh Century, I / 92-93, Adolf M. Hakkert Publisher Amsterdam, 1968

⁶ El- Cheikh, Nadia Maria, Muhammad And Heraclius, s. 5 - 7 Studia İslamica, G-P: Maisoneuve Larose, Paris, 1999

Taberî Herakleios'un iktidara gelişi ve daha sonra Farslılar üzerindeki zaferi üzerinde durur: Bizans "ahlâksızlığını, Allah'a karşı saygısızlığı ve kötü yönetimini gördükleri için imparator Phokas'ı öldürdü. Onun yerine Fars askerlerinin yaptığı tahribatı, aldıkları esirlerin sayısı ve ganimetlerin çokluğunu gören Herakleios adında adamı getirdiler. O Allah'tan kendisini ve halkını Fars askerlerinden korumasını diledi.

Arap kaynaklarının Herakleios'un dindarlığı üzerine vurgusu ilgi çekicidir. Bu asil tevazu çağdaş gözlemcilerin zihninde yer etti ve Müslüman geleneğinde yerini buldu. Açık dindarlığının belirtilmesi yanında imparator Herakleios'un Kur'an'a yakından aşina olduğu belirtilmektedir. Bir rivayette Halife 'Ömer b. Hattab'a (634–44) bir mektup yazarak kendisine bir ağacı tarif ettiği ve Onun Meryem'i gölgeleyen ağaç olup olmadığını Halife'den sorduğu belirtilmektedir. Herakleios'un belirttiği ağaç Meryem Suresi'ndeki bir ayette geçmektedir: O (Meryem) doğum sancıları içindeyken hurma ağacı gövdesi altına sığındı.⁷

Taberî Ebû Sûfyan'ın Herakleios hakkındaki meşhur görüşünü şöyle anlatır: "Bu sünnetsiz adamdan daha cesurunu hiç görmedim." İslam öncesi kişiliklerin en yeteneklilerinden biri olan Ebû Sûfyan, Bizans İmparatoru'nun cesaretini tasdik etmek için bu sözcükleri seçmiştir. On dördüncü yüzyıl tarihçisi İbn Kesîr (774/1373), İmparator Herakleios'un siyasî basiretini aşağıdaki ifadelerle anlatmaktadır: "Herakleios krallar arasında en akıllı, en kararlı, cesur derin görüşlülerden birisidir. Bizanslıları yüksek liderlik ve ihtişam içinde yönetti."⁸

⁷ Meryem Suresi, 19/23

⁸ El- Cheikh, Nadia Maria, a.g.m. s. 5 - 7

Kaynaklarımızın sunduğu kadarıyla Herakleios, ideal bir kralın tüm özelliklerine sahiptir. Neredeyse mükemmel karakteri ve otoritesini kusursuz kullanımı, dindarlığı ve adalet duygusu, akıllı, zeki olması, insanlara karşı sevgisi ve cesareti, onu görüş ve ifadelerinde yanılmaz, mükemmel bir lider haline getirmektedir. Bu durum, Peygamber Muhammed'in vazettiği yeni inancın kabulü şeklindeki, Arap-İslam kaynaklarında Herakleios'a yüklenen görev için zorunludur. Bu nedenle bu kaynaklarda Herakleios çok önemli bir işlev görmüştür: Kendisiyle birlikte, Muhammed'in yaşamı sırasında Yakın Doğu'nun en büyük hükümdarı, İslâm'ın ilerleyişi sırasında başlıca rakibi olacak şekilde ayakta kalan bir imparator olarak, Muhammed'in peygamberlik görevinin ve ümmetinin mükemmelliğinin kabullenilmesi ve ikrar edilmesini ona yüklemektedir.⁹ Henüz genç – otuz altı yaşında yoktu – inatçılık derecesinde cesur, küçümsenmeyecek bir hak sevgisi elemanı olan vücut çevikliğine sahip Herakleios, iktidarı o kadar feci şartlar içinde devralıyordu ki herkese beklenilen bir kurtarıcı gibi göründü. Phocas'ın haşin mutlakiyet idaresinden sonra, onun kişiliğinde milletin çıkarlarına dikkatli, acılarını hafifletmeye kararlı ve daima adaleti yerine getirmeye hazır bir baş bulmakta idiler. Başka zamanlarda görülmeden geçilecek bir olay hafızalarda canlı bir iz bıraktı; zira müstebit hükümdarın tebaası ile ilgilenmesi alışkanlığı kaybedilmişti ve en ufak bir hakkaniyet ve insanlık örneği karşısında hayran kalınmakta idi. Vitilinos adında nüfuzlu, yüksek soydan bir arazi sahibi, aralarında anlaşmazlık bulunan dul bir kadının oğlunu bir sınır kavgası sonunda hizmetkârlarına öldürtmüştü. Çaresiz ana, oğlunun kanlı elbiselerini alarak İstanbul'a gitti, imparatorun geçeceği bir sokakta bekleyip atının dizginlerine yapıştı ve Allah rızası için adalet isteyerek kan lekesi

⁹ El- Cheikh, Nadia Maria, a.g.m. s. 6–7, 9–10, Kanaatimizce dikkate alınması gereken görüş budur.

elbiseleri ona gösterdi. Herakleios cevap vermeden dinledi, ama bunu unutmuyacaktı. Bir zaman sonra hipodromun ortasında, oyunlar sırasında Vitilinos'u yakalattı ve öldürölmek üzere onu, öldürttüğü adamın erkek kardeşlerine teslim etti. Hiçbir hakkaniyet gösterişı, Bizans halkının ateşli ruhunu bu derece şiddetle büyüleyemezdi. Herakleios'un cesaretinin uyandığı hayranlık da bundan az değildi. Vak'a yazarı Nicephorus kitabında, İran savaşında, kendisiyle boy ölçüşmeye cesareti olan bütün savaşçılarını teke tek vuruşmaya davet eden bir düşman subayının meydan okuyuşunu kabul ettiğini anlatır. İmparator bizzat vurarak hasmını yere serdi ve kafasını kendi eliyle kesti. Çabuk parlayan ve ihtiraslı tabiatı, içinde taşan duygulara karşı koymasına imkân vermiyordu.¹⁰

1. Herakleios'un Aile Hayatı

Herakleios'un aile hayatı da acıklı bir şekilde gelişti. Taç giydiğı gün Fabia-Eudakia ile evlenmiş ve bundan bir kızı ve bir oğlu, Herakleios Neos Kostantinos, doğmuştu. Fabia Eudakia saralı olup oğlunun doğumundan birkaç ay sonra vefat etti. (612). Bundan birkaç yıl sonra imparator kız kardeşı Maria'nın kızı Martina ile evlendi. Martina'nın ona verdiğı iki evlâttan biri sağır, öbürü felçli ve çarpık boyunlu idi. Martina'dan doğan erkek çocukları Herakleonas ve David idi.¹¹

Bu izdivaç çok fena karşılandı kilise ve halk bunu gayri meşru addetmekteydi ve gerçekten de yakın kan akrabalığı muvacehesinde böyle bir birleşme gerek

¹⁰ Bailly, Auguste, *Bizans Tarihi I*/117-119 çev. Haluk Şaman, y. y, t. y

¹¹ Ostrogorsky, Georg, *Bizans Devleti Tarihi*, s.104 Çev. Fikret Işıltan, TTK Yayınları, Ankara 1999
New Catholic Encyclopidia, Heraclius, Byzantine Emperor, 6/1047. Stratos, Andreas N, a.g.e. s. 94-95

kilisenin ve gerekse devletin kanunlarına aykırı bulunuyordu. Martina'dan İstanbul'da nefret olunuyordu. Fakat tebasının bu kinine mukabil imparator sevincini, kederini onunla paylaşan ve en güç seferlerde yanından ayrılmayan ikinci karısına büyük bir aşkla bağlı idi.¹²

Patrik Sergios bir çok defalar ve en sonunda resmi yazı ile, bu memnu' evlenmeyi yapmaması için yalvardı. Nicephorus'un ifadesine göre, Herakleios ona sadece şu cevabı verdi: "Yazdıkların pek doğru" Sen piskopos ve dost olarak görevini yapıyorsun. Ben ise bana iyi görüneni yapacağım.¹³

Fakat bu sevgi imparator için ağır, tahammülü müşkül bir imtihan oldu. Martina'nın onu doğurduğu dokuz çocuktan dördünün en küçük bir yaşta ölmeleri, ilk iki oğlunun ise sakat olarak dünyaya gelmeleri umumi efkar tarafından gazab-ı ilâhinin açık bir tecellisi addolundu. Hâris kadının, Fabia – Evdakia'nın doğurmuş olduğu oğlunun hakkını yiyerek veliahtlığı kendi çocuklarına sağlamak istemesi, halkın ona karşı duyduğu kini büsbütün arttırmıştı. Bu meseleden zuhur eden aile anlaşmazlığı imparatora, zaten açılmış olan hayatının son günlerini büsbütün zehir etmiş onun ölümünden sonra ise devleti ağır karışıklıklar içine atmıştı. 11 Şubat 641'de Herakleios büyük ızdıraplar içinde öldü.

İlk oğlu Konstantinos'un imparatorluk hakkını elinden almaksızın Martina'nın çocuklarına hükümdarlığa iştirak sağlamak gayretiyle Herakleios, devleti iki en yaşlı oğluna bırakmıştı. Büyük yaş farkına rağmen –Herakleios'un ilk oğlu Konstantinos o sırada 28, Martina'nın oğlu Heraklonas ise ancak 15 yaşında idiler – bu iki yarı

¹² Ostrogorsky, Georg, a.g.e. s. 104

¹³ Bailly. Auguste, a.g.e. s. 118-119

kardeş, Herakleios'un vasiyeti mucibince, aynı hakka sahip hükümdarlar olarak devleti beraberce idare edeceklerdi. Bu, Roma – Bizans İmparatorlar tarihinin bildiği müşterek hükümdarlığın en açık örneklerinden birisini teşkil eder. Bizzat Martina'ya da devlet işlerinde bir nüfuz sağlayabilmek için Herakleios vasiyetnamesine onun her iki imparator tarafından da “anne ve imparatoriçe” addedilmesi hususunu ilâve etmişti.

Ancak Martina vefat eden zevcinin vasiyetnamesini ilân edince, bu nizama karşı, içinde imparatoriçenin şahsına müteveccih eski kin yanında kamu hukuku bakımından önemli görüşlerin de ifade bulduğu kuvvetli bir muhalefet doğdu. Millet Herakleios'un her iki ve o vakte kadar müşterek hükümdarı olan oğlunu hükümdarları olarak istekle kabul etti, buna mukabil umumî efkâr Martina'nın hakimiyete iştirakini arzu etmiyor ve bu muhalefete sebep olarak onun bir kadın sıfatıyla Roma İmparatorluğu'nu temsil ve yabancı elçileri kabul edemeyeceğini ileri sürüyordu.¹⁴

2. Herakleios Yönetiminin İlk Yılları

Herakleios idareyi ele aldığı sırada devlet ekonomik açıdan çökmüştü, hazine bomboştu. Para olmadığı için ücretli asker toplamaya dayanan ordu sistemi de işlemiyordu. Batıda Slavlar ve Avarlar devletin Balkan eyaletlerine girmişler, her tarafı yağmalıyorlardı. Sâsâniler, Anadolu içlerine kadar uzanan akınlarla doğu eyaletlerine saldırıya geçmişti. Bu arada Yunanistan ve Pelopones'e, hatta Adalar'a kadar uzayan Slav-Avar akınları sonunda Makedonya, Tesalya ve Trakya eyaletleri

¹⁴ Ostrogorsky, Georg, a.g.e. s. 104-105, Strayer, Joseph R., a.g.e. s. 171

tamamen tahrip edildi. Birkaç büyük şehir dışında Balkanlardaki Bizans hâkimiyeti çöktü.¹⁵

Herakleios yönetiminin ilk yıllarını imparatorluk idaresini başından sonuna kadar yeniden düzenlemeye adadı. Phocas dört yıl içinde geçmişte kalan her şeyi harap etmeyi ya da harap olmaya bırakmayı tamamlamıştı. Ordu iskelet haline gelmiş, üstelik de disiplinsiz elemanlardan ibaret kalmışken, İranlılar'ın fetihleri nasıl önlenebilirdi? Asker toplamak, onları donatmak, talim ettirmek lâzımdı, kadroları kurmak, şefleri sağlamak ve özellikle savaşçılara yeni bir ruh, onlara güvenmenin tek şartı olan bir üste bağlı olma ve itaat duygusu aşlamak gerekiyordu. Fakat bu sağlam bir maliyeyi, emin ve düzenli gelirleri zorunlu kılan uzun vadeli bir işti. Refahın yeniden doğması güven aşlamakla ve genel güvenliği sağlamakla mümkündü. Ancak bunun için hizipleri yatıştırmak, başkent ve büyük şehirleri durmadan alt üst eden siyasi kaynaşmalara son vermek, dini düşmanlıkların sertliğini gidermek gerekiyordu. Nihayet, kendi kişisel çıkarlarıyla kaygılanan ve her an merkezi iktidara kafa tutmaya hazır bir aristokrasi karşısında İmparatorluk prestijini yeniden kurmak, ona saygı ve korku aşlamak ve bunu elde etmek için de kuvvetli olduğu izlenimi vermek lâzımdı. Yeni hükümdar kendini bu çok cepheli işe adadı; 610'dan 620'ye kadar plânlarını mümkün olan ölçüde gerçekleştirdi. Fakat birçok kereler çaresizliğe düşmesine kıl payı kaldı, özellikle 619'da imparatorluğu bırakıp gitmeyi kararlaştırdı. Afrika'ya çekilmeyi kurarak hazinelerinin en büyük bölümünü gemilere yükletmiş ve kendini de binmeye (zira deniz korkusu ancak ihtiyarlığında sıkıntı vermeye başlamıştı) hazırlanmış idi ki, Patrik Sergius gelip projesinden

¹⁵ Demirkent, Işın a.g.md, XVII/210–211, Ostrogorsky, Georg. a.g.e. s. 86, bkz. Nesim, Joseph, a.g.e. s. 202

vazgeçmesi için yalvardı; halk umutsuzluğa kapılıyordu; bu bir kıtlık ve veba devresi idi, İmparator giderse İstanbul ölüme terkedilmiş olacak sanılıyordu. Sergius hükümdarın kalbine dokunmayı başardı; gelip Büyük Kilise’de kendisiyle birlikte dua etmeye onu zorladı ve orada onu mevkisini terk etmeyeceğine dair yemin ettirdi. Giriştiği işlere yardım olmak üzere kilisenin bütün hazinelerini cömertçe onun emrine verdi. “Ve imparator, diyor Nicephorus, sonunda yol göstericinin ve halkın iradesine boyun eğdi.” Şayet geçici olarak kendisini ümitsizliğe kaptırdıysa, itiraf etmek gerekir ki, bu sebepsiz değildi. İktidarı aldığından bu yana ve imparatorluğunun çektiği acılara deva bulmaya çaba harcadığı sırada, İranlılar’ın ve Slavların topraklarını istilâ etmekte ve ele geçirdikleri yerlerde galip sıfatıyla yerleşmekte olduklarını görüyor ve buna karşı durmaya gücü yetmiyordu. 612’den 619’a kadar geçen yıllarda bozgunlar birbirini kovaladı.¹⁶

Ayrıca Herakleios, Sasanî ve Slav-Avar akınları sonunda, Herakleios başşehri Kartaca’ya taşınmayı düşündüyse de Patrik Sergios ve İstanbul halkının karşı çıkması üzerine bundan vazgeçti.¹⁷

3. Herakleios’un Reformları

a. Askerî Reformlar

Slâv – Avar istilâsının Balkan yarımadası ve İran saldırısının devletin eyaletleri üzerine döküldüğü o korkulu yıllar içinde Bizans’ta kendine geliş ve içten sağlamlaşma oluşumu başlar. Kaynakların verdiği çok kısır bilgi, o sırada Bizans

¹⁶ Bailly, Auguste, a.g.e. s. 120–122,

¹⁷ Demirkent, Işın, a.g.md, DİA, XVII/211

imparatorluğunun iç gelişmesinde vukua gelen derin değişiklikleri ancak ana çizgileriyle görebilmemizi sağlamaktadır. Bütün işaretler, işte bu kritik yıllar içinde Bizans ordu ve idare düzeninin temelden değişikliğe uğradığını ve themalar nizamının teşekküle başladığını göstermektedir. Düşmanın harekâtından masûn kalmış olan Anadolu arazisi askerî bölgelere, thema'lara, taksim edilir ve bu suretle Ortaçağ Bizans devletinin eyalet idaresine yüzyıllar boyunca damgasını vuracak olan bir sistemin temeli atılır.¹⁸

b. Kültürel Reformlar

Fakat Herakleios devri sadece siyasî değil, aynı zamanda kültürel anlamda da doğu imparatorluğu için bir dönem devri oldu. Herakleios Bizans'ta sosyal ve kültürel bağlamda yenilenme sağlayan faaliyetlerde bulundu.¹⁹

Grekçe bundan sonra Bizans devletinin resmi dili oldu.²⁰ Bizans devletinin Gerekleşmesi hükümdar ünvanlarında da önemli bir değişikliğe ve hissedilir bir basitleşmeye sebep oldu. Herakleios karmaşık Lâtince imparatorluk ünvanlarını kullanmaktan feragat etti. Roma imparatorluk ünvanları olan imparator seasar ve augustus'un yerlerini, o zamana kadar Bizans imparatorlarına ancak gayr-i resmi olarak verilmiş olan eski Grekçe kral ünvanını aldı. Bu suretle basileus ünvanı

¹⁸ Ostrogorsky, Georg, a.g.e. s. 89–93, bkz. Demirkent, Işın, Bizans maddesi, DİA, VI. 233

¹⁹ New Catholic Encyclopedia, "Heraklius, Byzantine Emperor" 6/1047

²⁰ H.U, Rahman, *İslâm Tarihi Kronolojisi*, 570–1000 CW s. 34 Çev. Abidin Büyükköse, Birleşik Yayıncılık, 1995

Bizans hükümdarlarının resmî ünvanı oldu ve bu zamandan itibaren Bizans'ta asıl imparatorluk ünvanı olarak geçerli oldu.²¹

İstanbul'da imparator Phokas zamanındaki anarşi ortamında kapanan üniversitenin yerine yeni bir yüksek okul açıldı. Bu yüksek okulun öğretim sistemini patrik Sergios düzenlediğinden okul'da kiliseye bağlandı. Böylece kilise siyasetin yanı sıra kültür hayatına da damgasını vurdu.²² Herakleios, kilise içinde bir türlü çözüm bulunamayan doktrin tartışmalarına bir formül bulmaya çalıştı; önce 'monoenergetismus'u (İsa'da bir tek kudretin varlığı) kabul etti; ardından 638 yılında "ekthesis" (iman açıklaması) adıyla tanınan bir ferman yayımlayarak "monotheletismus"u (İsa'da bir tek iradenin varlığı) savundu. Ancak Ortodoks inanç ve monofizit arasındaki ayrılığa son veremedi.²³

4. Hristiyan Cemaatleri ve Herakleios

1. Mısır Ya'kûbî Patriliği (Kıpti Patrikliği): Herakleios Mısır'a hakim olunca, bir ferman çıkararak farklı mezhep ve dinlere mensup olan herkesi aynı inanç altında toplamaya çalıştı. Bu süre içinde Melki Hristiyanlar Mısır'daki bütün kiliselere el koydular. İskenderiyye'de bulunan Ya'kûbî Patrikliği İslâm hâkimiyetine kadar on üç sene boyunca boş kaldı. Mısır'ın fethi sırasında Bizans'a bağlı Melkî kilisesi'nin başında patrik Cyrus vardı ve Kıptiler kendisinden bir hayli eziyet görmüşlerdi. Amr b. el-Âs Mısır'ı fethedince, Ya'kûbî Patriği Bünyamin'e bir menşûr yazarak

²¹ Ostrogorsky, Georg, a.g.e. s. 99–101

²² Demirkent, Işın, a.g.md, DİA XVII/211

²³ Strayer, Joseph R. a.g.e. s. 171, New Cathalic Encyclopedia, 6/1047

kendisini İskenderiye'ye davet etti ve Ya'kûbi Kilisesi'ne kaybettikleri tüm hakları iade etti.²⁴

2. Melkî Kilisesi: Bizans Kilisesi'ne ya da ona bağlı faaliyet gösteren kiliseye verilen isimdir. İslâm fetihleri öncesinde özellikle Herakleios'un bölgede gerçekleştirdiği çabalar neticesinde güçlenen Melkîlik, İslâm hâkimiyeti ile zayıflamıştır. Bilhassa Müslümanlar tarafından ele geçirilen kentlerde yaşayan Bizanslı ailelerin ve ona bağlı olanların şehirleri terk etmeleri üzerine buralarda bulunan Melkî nüfusta bir azalma olmuştur. Bununla birlikte varlıklarını korumuşlardır. Melkîler de Millî teşkilatlanma içinde Mısır, Suriye, Filistin ve Ermenistan'da faaliyet göstermişlerdir.

Lübnan'da yaşayan Marunîler'i incelediğimiz dönem esas alınırsa Melkî Hristiyanları içinde mütaala edebiliriz. Marûnîler, Herakleios'un Doğu seferleri sırasında Bizans Kilisesi'ne bağlandılar. Melki Tarihçi Saîd b. Batrîk Sâsânilerle savaşmak üzere Doğu'ya gelen Herakleios'un onlarla görüştüğünü kaydeder.²⁵

3. Kudüs Melkî Patrikliği: Kudüs Hristiyanlığın merkezi olmasına rağmen onun asırlar sadece Matrânlık olarak tarihte yerini almıştır. Kudüs Matrânı Cyrill görevde bulunduğu miladi 349-386 yılları arasında Kudüs'te bir patriklik merkezi oluşturulması için çabalaşmış ise de Kudüs ancak miladi 451 yılında patriklik merkezine kavuşabildi. Daha sonraları yine iç çekişmelerden dolayı önemini

²⁴ Öztürk Levent, *Asr-ı Saadet'ten Haçlı Seferlerine Kadar İslâm Toplumunda Hristiyanlar*, s. 81, İz Yayıncılık, İstanbul, 1998

²⁵ Öztürk, Levent, a.g.e. s. 82

kaybetti. Sasanilerle savaşmak üzere Doğu'ya gelen ve Kudüs'e giren Herakleios, Modestus isimli bir rahibi patrik tayin etti.²⁶

5. Balkanlarda Avar-Bizans Savaşları

617'de Avar sürüleri, yanlarında Slav kabileleri olduğu halde, Tesalya'ya, Epir'e, Trakya'ya sokuldular. Selanik'e saldırdılar ve Herakleios esir düşmekten güç kurtuldu. Herakleios, 619'da onlarla görüşmelere girişerek, önemli bir vergi ödemek şartıyla, bir barış antlaşmasını kabul ettirebildi. Tarafsızlıklarına fazla bedel ödemek pahasına da olsa onlardan kurtulmak isteyen, çünkü İranlılarla savaşa yeniden başlamayı tasarlıyordu.²⁷

Herakleios'u acele öz topraklarına dönmek zorunda bırakacak bir çare düşünen ve bunun için kendisine kuvvetle gönderen İranlılar'ın kışkırtması ile Avarlar'ın Kağanı kabilelerini cılız bir garnizon tarafından kötü savunulun İstanbul üzerine yöneltti. Avarlar kabul etmiş oldukları antlaşmayı inkar etmekten çekinmiyorlardı. İstanbul'un tecrübeli muhafız kuvvetleri bütün saldırıları bertaraf ederken patrik Sergios düzenlediği dinî törenlerle halkın moralini yüksek tutmaya çalıştı. 19 Ağustos'ta kazanılan deniz savaşından sonra karada da başarı elde edilince Avar ordusu geri çekildi.²⁸

²⁶ Öztürk, Levent, a.g.e. s. 85

²⁷ Bailly, Auguste, a.g.e. s. 125–126

²⁸ Bailly, Auguste, a.g.e. s. 127-129, Ostrogorsky, Georg, a.g.e. s. 95-99

6. Bizans - Sasani Mücadelesi

Kisra 614'de ordularını şahırbazar adında bir kumandanın emri altında Sasanî Savaşları harekete geçirerek Suriye'nin Arabistan'a en yakın tarafındaki Ezriat ve Basra'da Romalılarla karşılaşmış, bunlarla döğüşmüş, şehirlerini yıkmış, zeytinliklerini kesip biçmiştir.²⁹

Sâsâniler, Anadolu içlerine kadar uzanan akınlarla doğu eyaletlerine saldırıya geçmişti. Herakleios, ilk yıllarda Sâsâniler'in imparatorluk topraklarını istilâsını önleyemedi. 613'te İrminîye ve Suriye'ye girerek Dimeşk'ı işgal eden Sâsâniler, ertesi yıl Kudüs'ü zaptederek burada günlerce katliam yaptılar ve Mukaddes Mezar Kilisesi'ni yakarak İsa'nın gerildiği kabul edilen kutsal haçı alıp Medâin'e (Ktesiphon) götürdüler. 615 yılında Anadolu'ya yeniden Sâsânî akınları başladı. Sâsâniler 619'da Mısır'ı da işgal ettiler³⁰

Her ne kadar düşman Kayseri'yi bırakmaya zorlanabildiyse de (611), Armenia bölgesinde akîm kaldı. Antakya yanında imparatorluk ordusu 613'te büyük bir yenilgiye uğradı ve bunu İranlılar'ın her yerde süratle ilerlemesi izledi. Güneye doğru ilerleyen İranlılar Dimeşk'i (Şam) istila ettiler; kuzeyde Kilikya yolunu aşarak

²⁹ Tabari, Tarihu't Taberi, *Tarihu'r Rusul ve'l Mülûk* 2/185, Kahire 1939, İbnü'l Esir, *el-Kamil Fi't-Tarih Tercümesi*, I/424, Çev. M. Beşir Eryarsay, Bahar Yayınları, İstanbul, 1985 Heykel, Muhammed *Hazreti Muhammed Mustafa* s. 22 Çev. Ömer Rıza Doğrul, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1985

³⁰ New Catholic Encyclopedia, 6/1047, Strayer, Joseph R., a.g.e. s. 171, El- Cheikh, Nadia Maria, a.g.e. s. 6, Bailly, Auguste, a.g.e. s. 122, Ebu'l A'lâ el-Mevdudi, *Tefhimu'l – Kur'an Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri*, 4/246, İnsan Yayınları, İstanbul 1987, Nesim, Joseph, a.g.e. s. 202-203, Sarıçam, İbrahim, *Hiz. Ebu Bekir*, s. 74 TDV Yayınları, Ankara 1996

önemli bir merkez olan Tarsus kalesini aldılar. Bizanslılar aynı zamanda Armenia'den da sürölüp çıkarıldılar. Moral bakımından özellikle kuvvetli bir darbeye Hristiyanlar 614 yılında mukaddes Kudüs şehrinin üç haftalık bir muhasaradan sonra İranlılar'ın ele geçmesiyle maruz kaldılar. Zaptedilen şehre günlerce katliamlar ve yangınlar hakim oldu.³¹ Yahudiler durumu idare etmek ve Hristiyanlar'a hınçları sebebiyle galiplerle birlik olmuşlar, yağmada ve kiliselerin tahribinde onlarla işbirliği etmişlerdi. Bütün kilise hazineleri talan edildi yada çalındı; altmış bir Hristiyan sokak savaşlarında öldürüldü. Kıymetli taşlar, altın vazolar, en güzel sanat eserleri içlerinde Patrik Zachorius'un da bulunduğu binlerce esirle birlikte İran'a gönderildi. Hüsres Perviz'in bu zafer nedeniyle nasıl böbürlendiği, Kudüs'ten Herakleios'a yazdığı bir mektuptan anlaşılabilir: "Bütün tanrıların en büyüğü ve tüm dünyanın hakimi Hüsrev'den onun zavallı ve aptal kuluna:" Sen rabbine güvenip dayandığını söylüyorsun. O halde Rabbin neden Kudüs'ü benden kurtaramadı?³² Yahudi kaynakları Pers istilasını sonrasında Yahudilerin Perslere yardım ettiklerini ve daha sonra Persler tarafından ihanete uğradıklarını belirtmektedirler. Bu kaynaklar ayrıca Herakleios'un Yahudilerden hınç aldığını, onlar üzerinde baskı kurduğunu belirtir.³³

615 yılında Anadolu'ya yeni akınlar başlayınca, bir İran birliği tekrar Boğaziçi kıyılarına kadar ilerledi. 619'da Mısır'ın işgali başlayınca, pek kısa bir müddet içinde

³¹ Ostrogorsky, Georg, a.g.e. s. 88

³² Mevdudî, a.g.e. 4/246

³³ Kudüs (Tarihi Belge), *İslam Konferansı Teşkilatı Kudüs Komitesi*, s. 23, Ter. Acar Tanlak, y.y. 1988

bu en zengin eyalet de devlet için kaybedilmiş ve bununla Bizans başşehrinin hububat ihtiyacının tatmini büyük bir sorun halinde ortaya çıkmış bulunuyordu.³⁴

Herakleios saldırılarını İstanbul surları önüne kadar ilerleten Avar Kağanı ile 619'da bir barış antlaşması yaptı. Böylece Bizans askerî birliklerinin Avrupa'dan Anadolu'ya geçirilmesi ve Sâsânîler'e karşı savaşa girilmesi mümkün oldu. Kilise bütün maddi imkânlarını imparatorun hizmetine verdi.³⁵

5 Nisan 622'de yapılan büyük bir dinî törenden sonra başşehirden ayrılan Herakleios, önce Anadolu toprakları ile İrminiye bölgesini Sasani işgalinden kurtardı. Savaşa giden askerler, yürüyüş sırasında ordunun önünde İsa'nın tasvirini taşıyorlardı. Bu sebeple imparator Herakleios sonraki nesiller tarafından "ilk haçlı" olarak kabul edilmiştir.³⁶

619'da Avar kağanı ile bir barış antlaşması yapılmasından sonra, Herakleios Anadolu'da "thema"lar arazisine yöneldi. Burada ordusunu toplayarak bütün yaz süresince yeni birlikleri ile talim yaptı. Herakleios savaş bilgisi ile gayet yakından meşgul olmuş ve yeni bir taktik hazırlamıştı. Bizans ordusunda atlı kuvvetlerin önemi gittikçe büyümekte idi; fakat Herakleios, görünüşe göre, hafif teçhizatlı süvari okçulara özellikle önem veriyordu. Asıl sefer sonbaharda başladı. İmparator mahirane bir manzara ile kendisine Armenia yolunu açtı. Bu, İranlıları, Anadolu dağ geçitlerinde tutmuş oldukları mevzileri terke zorladı; bunlar imparatorluk ordusunu "zincire vurulmuş it" gibi takip ettiler. Armenia arazisinde vuku bulan iki ordunun

³⁴ Ostrogorsky, Georg, a.g.e. s. 89

³⁵ Demirkent, Işın, a.g.md, DİA, XVII/211

³⁶ Demirkent, Işın, a.g.md, DİA, XVII/211

karşılaşması ise Bizanslıların büyük İran kumandanı Şahrbaraz üzerinde kazandıkları parlak bir zaferle sonuçlandı. İlk hedefe ulaşılmış, Anadolu düşmandan temizlenmişti.³⁷

Anadolu’da yeni bir ordu toplamayı ve ona talim ettirmeyi tamamladıktan sonra Herakleios, İranlılar’a karşı bu orduyu kendisi yürütmeye karar verdi. Savaştan daima hoşlanırdı ve bu kutsal bir savaştı. Bahis konusu olan, düşmandan zaptetmiş olduğu eyaletleri geri almak değildi; İsa’nın askerleri, imparatorun koruyucusu kutsal Haç’ı ellerinden almış olan ateşe tapar kâfirleri cezalandırmaya hazırlanıyorlardı. Henüz pek zayıf olan milli duygunun yerine dini duygu ruhlarda genç bir coşkunluk uyandırıyor. Taassupları bilenmiş Hristiyan birlikleri, sonraları haçlıları harekete getiren kutsal şevk ile yürüyüşe geçtiler. 622’den 628’e kadar altı yıl süre ile Romalılar – onlara hala bu ad verilmekte idi – İranlılar’a karşı savaştılar ve onları püskürttüler. İmparator sadece düşmanı geri atmayı yeterli görmüyor, onun toprağına girmeyi, onu orada yenmeyi ve askerî gücünü orada yok etmeyi istiyordu. Seferin ilk dört yılı ancak mahalli başarılar sağlandı; fakat bunların her biri düşmanın bir gerileyişini işaretliyordu.³⁸

Bundan sonra Avar kağanının tehditkâr tavrı İmparatoru İstanbul’a dönmeyi zorlamış, Avarlara verilen haracın miktarı yükseltilmiştir.³⁹ Bu suretle Herakleios daha 623 Martın’da İran’a karşı yeniden savaşa başlamak imkânını buldu. Herakleios yeniden Kapadokya üzerinden Armenia’ya yürüdü. Dvin hücumla alınıp tahrip edildi

³⁷ Ostrogorsky, Georg. a.g.e. s. 94-95

³⁸ Auguste, Bailly, a.g.e s. 126-127

³⁹ Demirkent, Işın, a.g.md, DİA, XVII/211

ve aynı akıbet diğer birçok şehrin de başına geldi. Bundan sonra imparator güneye doğru atıldı ve ilk Sasani hükümdarı Ardaşîr'in merkezi ve İran'ın önemli kutsal şehri olan Ganzak (Gence)'ı hedef edindi. Hüsrev şehirden kaçmak zorunda kaldı; Gence Bizanslılar'ın eline düştü ve buranın en kutsal varlığı olan Zerdüşt'ün âteşgedisi, Kudüs'ün yağmalanmasına mukabele-i bilmisl olarak tahrip olundu. Kış aylarını geçirmek üzere imparator çok miktarda esirle birlikte Araxes (Aras nehri) gerisine çekildi. Burada Hristiyan Kafkas kabileleri ile temasa geçerek kuvvetlerini Laz, Abaza ve Gürcülerle takviye etti. Buna rağmen durum ağırdı ve bunu izleyen yıl içinde taarruza geçen İranlılarla Armenia bölgesinde tüketici mücadeleler yapıldı. İran'a girmeye muvaffak olunamadı ve 625 yılında Herakleios düşman diyarına, Kilikya üzerinden dolanarak girmeyi denedi. Fakat bunda da kesin başarı sağlanamadı ve imparator kazandığı birkaç başarıya rağmen, kışın bastırması üzerine Sebasteia (Sivas) üzerinden Karadeniz bölgesine çekildi.

Şimdi İranlılar taarruza geçtiler ve 626 yılında İstanbul, Herakleios'un her zaman çekindiği ve Avar kağanına verdiği küçük düşürücü tavizlerle önlemeye çalıştığı, İranlılar ve Avarlar tarafından iki cepheli bir saldırıya uğramak tehlikesine gerçekten maruz kaldı. Büyük bir ordunun başında olduğu halde Şahrbarâzı Anadolu'yu kat'ederek Khalkendan'u (Kadıköy) işgal edip Bağaziçi sahillerinde karargah kurdu. Avar kağanı'nın mağlubiyeti İran taarruz planının suya düşmesi anlamını taşıyordu. Şahrbaraz Kadıköy'ü boşaltarak askerleriyle birlikte Suriye'ye doğru geri çekildi, İkinci İran kumandanı Şahin'i ise imparatorun kardeşi Thedaros ağır bir bozguna uğrattı. Bununla kritik dönüm noktası aşılmış oluyordu. Artık büyük

Bizans taarruzu başlayabilirdi. Bizans başşehrinin ölüm tehlikesi ile çalkalandığı bu zaman içinde Herakleios ordusu ile uzak Lazika'da bulunmaktaydı.⁴⁰

Evvelce Kafkas kabileleri ile olduğu gibi bu seferde Hazar devleti ile ilişki kurdu. İmparatorluk birlikleriyle ittifak halinde Hazarlar, Kafkas ve Armenia bölgelerinde İranlılar'a karşı mücadele ettiler. İran'a girerek Tiflis'i kuşattılar. Bu sırada Herakleios İskender'in seferleri ile ölçüşülebilecek bir yıldırım savaşı yaparak Medya ile Asuria arasında yükselen dağ kitlelerini aştı. Hemen arkasından Ctesiphon'a doğru atılarak İranlılar'ın ele geçirmiş oldukları ganimetlerden bir bölümünü geri aldı, götürmüş oldukları esirleri kurtardı ve İstanbul'a gönderdi. Kendisini üslerinden daha fazla uzaklaştıracak bir ilerleyişi ihtiyatlı bulmadı ve memleketi tahrip ettikten sonra geri dönüp Genzaca'da durdu. Zaferinin İran'ı altüst ettiği haberini, 628 Martinde orada aldı.⁴¹

627 sonbaharında imparatorun güneye, düşman ülkesi içine karşı büyük seferi başladı. Bunumla beraber o burada sadece kendi kuvvetlerine dayanmakla yetinmek zorunda idi; Çünkü Hazarlar seferin meşakkatlerine dayanamayarak kendi ülkelerine dönmüşlerdi. Buna rağmen Herakleios daha aralık ayı başında Ninova önünde bulunuyordu. Burada Bizans – İran mücadelenin kesin sonucunun alındığı büyük bir savaş yapıldı. İran ordusu imha edilircesine bozguna uğratıldı. Bizans harbi kazanmıştı. Bizanslılar'ın muzafferane yürüyüşü devam etti; daha 628 Ocak ayı başında bunlar büyük Şah'ın kaçarcasına terkettiği en sevgili ikamet yeri Dastagerd'e girdiler. 628 ilkbaharında ise İran devletinde, mücadelenin devamını gereksiz kılan

⁴⁰ Ostrogorsky, Georg, a.g.e. s. 95-96

⁴¹ Auguste, Bailly, a.g.e. s. 129

olaylar vuku buldu: Hüsrev tahtından düşürülerek öldürüldü. İran tahtına, Bizans imparatoru ile derhal bir barış antlaşması yapan, Hüsrev'in oğlu Kavrad-Şîrûye çıktı. Evelce Bizans devletine ait olmuş bütün arazinin geriye verilmesi büyük Bizans zaferinin ve İran büyük devletinin sukutunun bir neticesi oldu. Armenia, Roma Mezopotamyası, Suriye, Filistin ve Mısır Bizans İmparatoru'na iade olunacaktı.

Altı yıllık bir ayrılıktan sonra Herakleios başşehrine döndü. Oğlu Konstantinos, Patrik Sergios, rühban sınıfı, Senato ve halk onu Anadolu sahilinde Hiereia'da, İsa düşmanlarının şerefli galibi sıfatıyla, ellerinde zeytin dalları ve yanan mumlarla, zafer nidaları ve kilise şarkılarıyla karşıladılar. Bizans eyaletleri İranlılar tarafından boşaltılırken Herakleios Kudüs'e gitti. Burada halkın coşkun tezahüratı arasında, İranlılar'dan geri alınmış olan kutsal haçı yeniden eski yerine rekzetti. Bu büyük merasim Hristiyanlık devrinin ilk büyük inanç mücadelesinin muzafferane sonunu ilân ve temsil etmekte idi.⁴²

O zaman yazılmış bir metin, imparatorluk tarafından bu büyük olayların nasıl bir coşkunluk, nasıl bir dinî duygu ve zafer sevinciyle karşılandığını bize gösterir: “Gökler zevk olsun, toprak sevinçten titresin, deniz ve ondaki her şey mutlu olsun ve bütün Hristiyanlar dualarla ve senalarla, onun aziz adından bir büyük sevinç duyarak, tek olan Tanrı'ya şükretsiner. Zira, Tanrı'nın düşmanı mağrur Keyhüsrev devrildi ve o cehenneme atıldı ve anısı dünyadan silindi.” 630 Martın'da imparator karısı ile birlikte Kudüs'e bir zafer haccı yaptı. Kendilerine hazinelerin en değerlisini

⁴² Ostrogorsky, Georg, a.g.e. s. 96-97, bkz. Nesim, Joseph. a.g.e. s. 204, Shadid, Irfan, “Byzantium And The Arabs, In The Sixth Century” s. 642, Dumbarton Oaks Research Library And Collection, Washington, 1995

geri verdiği muazzam bir kalabalık önünde İsa'nın Haç'ını kafirlerin kirletmeye cüret etmiş oldukları ibadethanedeki yerine koydu⁴³ ve böylece Kudüs'ü ziyaret eden tek Bizans imparatoru oldu.⁴⁴ İslam tarihi kitaplarında Herakleios'un zaferi ile ilgili şu bilgiler yer alır:

Birgün Şehrbirâz'ın kardeşi Ferruhan, içkili bir anında, rüyasında Kisra'nın tahtına oturduğunu söyler. Bunu haber alan Kisra, kardeşi Şehrbiraz'a bir mektup yazarak Ferruhan'ı öldürmesini emreder. Şehrbiraz, Kisra'ya gelip Ferruhan'ın, çok cesur ve düşman karşısında yenilmeyen bir kimse olduğunu bildirerek öldürölmemesini ister. Ancak Kisra tekrar mektup yazarak öldürmesini söyler. Buna rağmen Şehrbiraz, kardeşinin öldürölmemesi için gene Kis'raya müracaat eder. Kisra, üçüncü defa mektup yazar, fakat Şehrbiraz, Ferruhan'ı öldürmez. Bu defa Kisrâ bir mektupla, Şehrbiraz'ı azlettiğini ve askerlerin başına Ferruhan'ı getirdiğini bildirir. Şehrbiraz bu emre itaat eder. Ferruhan, Şehrbiraz'ın yerine vazifeye geçince, bu defa da Kisra, ondan Şehrbiraz'ı öldürmesini ister ve o da öldürmeye karar verir. Ancak Şehrbiraz Ferruhan'a, “müsaade et de vasiyetimi yazayım” der ve bir kutu getirip içinden Kisrâ'nın mektuplarını çıkarak gösterdikten sonra, “Ben senin için üç defa Kisra'ya müracaatta bulundum ve seni öldürmedim. Halbuki sen daha bir emirle beni öldürüyorsun” deyince, Ferruhan ondan özür diler ve kumandanlığı ona içde eder. Bundan sonra Şehrbiraz ve Ferruhan'ı Kisra'ya karşı Bizans hükümdarını desteklemeye karar verirler. Şehrbiraz, Herakleios'u bir elçi göndererek kendisine ihtiyacı olduğunu, fakat bu ihtiyacını elçi veya mektupla bildiremeyeceğini ve bu

⁴³ Auguste, Bailly, a.g.e. s. 130

⁴⁴ Demirkent, Işın, a.g.md, DİA, XVII/211, Kaegi Walter E., Byzantium And The Early İslamic Anguests, s. 63 Cambridge, 1992 University Press

sebeple 50 Bizanslı ile birlikte kendisine gelmesini, kendisinin de 50 İranlı ile görüşmek üzere ona gelmek istediğini bildirir. Bunun üzerine Kayser (Bizans hükümdarı) bütün askerleriyle birlikte yola çıkar. Ayrıca herhangi bir hileden korkarak Şehrbiraz'dan haber getirecek casuslar da görevlendirir. Bu casuslar, Şehrbiraz'ın 50 İranlı ile birlikte gelmekte olduğunu kendisine haber verirler ve bir müddet sonra da bir araya gelirler. Bir tercüman vasıtasıyla konuşurlar, Şehrbiraz: “Ben ve kardeşim senin şehirlerini tahrib edip bildiğin başka şeyleri yaptık. Fakat Kisra bizden birbirimizi öldürmek gibi kötü bir istekte bulundu. Bizde ondan ayrılıp seninle birlikte savaşmaya karar verdik.” Deyince, Herakleios buna sevinir ve Kisra'ya karşı birleşirler. Sırları yayılmasın diye de tercümanı öldürürler. Sonra Herakleios buradan Nusaybin'e gider. Bunu haber alan Kisra, Herakleios ile savaşmak üzere Rahzar adında bir kumandanı 12 bin kişi ile gönderdi ve Herakleios'un Dicle'yi geçmesine mani olmak için Musul yakınındaki Ninova'da beklemelerini emretti, kendisi Deskeretü'l – Mülk'de kaldı. Herakleios'un durumunu anlamak için Rahzar'ın gönderdiği casuslar onun 70 bin askerinin bulunduğunu bildirirler. Bunun üzerine Rahzar, Kisra'ya bir elçi göndererek bu kadar çok askerle savaşamayacağını bildirdi. Ancak Kisra mazeretini kabul etmeyip savaşmasını emretti. Rahzar emre uyup ordusunu hazırladı. Herakleios, Kisra'nın ordusuna doğru yola çıktı ve Rahzar'ın beklediği yerin dışında bir yerden Dicle'ye geçti. Rahzar da onun üstüne gitti. Yaptıkları savaşta, Rahzar ve 6 bin askerî öldürüp geri kalanlar ise mağlup oldular.

Kisra Perviz, mağlubiyet haberini alınca son derece üzüldü ve Medain'e dönüp Herakleios ile savaşmaktan aciz kaldığı için burada bir kaleye kapandı. Yeniden kumandanlarına mektup yazarak onları yenilgiden sorumlu tutup cezalandırmakla

tehdit etti ve kendisine muhalefet etmekten sakınmalarını bildirdi. Herakleios Medain yakınına kadar geldikten sonra geri ülkesine döndü.

Herakleios'un geri dönmesinin sebebi, mağlub olan Kısra'nın bir hilesidir. Şöyle ki: Kısra sanki şehrbiraz'la müttefikmiş gibi ona bir mektup yazarak teşekkür etti ve medh u senâda bulundu. Mektupta şöyle diyordu; Sana emrettiğim şekilde, Bizans hükümdarına gitmek ve onun ülkesine gelmesine yardımcı olmakla çok iyi ettin. Şu anda o memleketinize iyice girmiş ve kendisinden emindir. Sen arkasından geleceksin, ben ise karşısından geliyorum. Filan gün birleşeceğiz ve onlarda hiç kimse bizden kurtulamayacak. "Mektubu abanoz ağacından yapılmış bir bastonun içine yerleştirdi ve Medain'deki bir kilise rahibini huzuruna getirterek ona: "sana ihtiyacım var." Rahip: "Hükümdar bana ihtiyacı olmaktan müstağnidir. Fakat ben onun kuluyum, "diye cevap verdi. Kısra şöyle devam etti.: "Bizanslılar yanımızda konaklamış durumdalar ve bize karşı bütün yollar onların kontrolündedir. Benim ise Suriye'de bulunan adamlarıma ihtiyacım vardı. Sen Hıristiyanısın Bizans'tan geçerken sana inanırlar. Bir mektup yazdım, işte şu bastonun içindedir. Bunu, Şehrbiraz'a ulaştıracaksın." Ve rahibe 200 dinar da para verdi. Rahip mektubu alıp açtı ve okuduktan sonra tekrar yerine koyup yola çıktı. Askerlerin bulunduğu yere gelip Bizanslıları, rahipleri ve çanları görünce duygulandı ve heyecanla: "Ben insanların en kötüsüyüm, nerdeyse Hıristiyanlığı mahvedecektim" diyerek hükümdar Herakleios'un çadırına gitti. Durumu ona anlatıp mektubu kendisine verdi. Mektubu okuduktan sonra adamları, Suriye yolunda yakaladıkları, Kısra'nın adamı olan ve yayında, Şehrbiraz'ın diliyle Kısra'ya yazdığı mektup bulunan bir adamı Herakliyos'un huzuruna getirdiler. Mektupta şöyle diyordu: "Bizans hükümdarını devamlı aldattım. Artık bana inandı ve bana da emrettiğin gibi ülkeye girdi.

Hükümdar bana hangi gün karşılaşacağını anlatıyor. Ben arkasından hücum edeceğim, hükümdar (sen) önden hücum edecek. Böylece Herakleios ve adamları kurtulmayacaklar ve ona yakalanacağı yoldan gitmesini emredeceğim.”

Bizans hükümdarı ikinci mektubu okuyunca haber kesinlik kazanmış oldu ve yenilmiş gibi derhal memleketine döndü, Şehrbiraz Herakleios’lin döndüğünü haber alınca olup biteni anlamak istedi. Fakat Bizanslılar anlatmaktan kaçındılar ve Şehrbiraz onlarla şiddetli bir harp yaptıktan sonra Kisra’ya şöyle yazdı: “Ben, Bizanslılarla hile yaptım ve onlar Irak’a girdiler. Başlarından çok şeyler geçti.”⁴⁵

Taberi ayrıca Herakleios’un gelecekte Farşlılar üzerindeki zaferlerini resimleyen rüyalardan bahseder. Patrikler ve danışmanlarıyla görüşmeleriyle birlikte bu rüyalar, Bizans hükümdarının Farşlılar üzerine yönelmesinde rol oynamıştır.⁴⁶

İbn Kesir Herakleios’u daha önce belirttiğimiz Bizans-İran savaşları bağlamında anlatırken, Herakleios’un kendi halkı arasındaki büyük sevgisini aşağıdaki kelimelerle anlatmaktadır.

İmparator İstanbul’dan ayrılmaya hazırlanırken halkını topladı ve şöyle konuştu: “Ben gidiyorum... eğer yıl sonundan önce geri dönersem kralınız olarak kalırım, dönmezsem bana vefa göstermek veya başka bir kralı seçmek sizin tercihinizdir. Onlar ise hayatta olduğu sürece, on yıl bile uzakta olsa onun kralları

⁴⁵ İbnü’l Esir, a.g.e. I/424–426

⁴⁶ El-Cheikh, Nadia Maria, a.g.m. s. 6

olarak kalacağını belirtmişlerdir. Böylece, Herakleios krallığının ilk kısmında büyük kayıplara uğrasa da Bizanslılar için muhteşem ve vazgeçilmez bir kral olarak kaldı.⁴⁷

7. Mekke Dönemi'nde İslâm - Bizans İlişkileri

Rum – Acem Savaşı'ndaki Tutumu: Peygamber'in (s.a.v) risâletinin sekinci yılında İranlılarla Rumlar, Şam ile İran toprakları arasında bulunan Ezriat'ta karşılaşmışlar, ancak bu savaşta İranlılar Rumları mağlup etmişlerdi. Bu haber Mekke'ye ulaştığında Peygamber (s.a.v) ve ashabı bunu üzüntüyle karşılar, müşriklerse sevinçle karşılamışlardı. Zira Müslümanlar, Kitap Ehli olan Rumlar'ın ümmi olan Mecusiler karşısında Rumların yenilmelerini isterlerdi.⁴⁸

Hiz. Peygamber Bizans'a karşı şefkatli bir duygu da taşımıştır; onun bu duygusunu Kur'an-ı Kerim'in bazı ayetlerinde, Bizanslılar'ın İranlılar karşısında uğradıkları mağlubiyet üzerine, onlara karşı apaçık bir şekilde ifade edilen sempati de görmemiz mümkündür. Bu ayetlerde: “Bir kaç yıl (3-9) içinde” durumun tam

⁴⁷ El- Cheikh, Nadia Maria, a.g.m. s. 7–8 bkz. İbn Kesir, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, 12/6332
Çev. Bekir Karlığa, Bedrettin Çetiner, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992

⁴⁸ Ebu İsa Muhammed b. İsa et-Tirmizi, *es-Sünen*, Tefsir, 31(V/343) Çağrı Yayınları, İstanbul 1981
Ebu Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberi, *Tarihu't Taberi*, 2/184, 6/396, Daru'l Maarif, Ebubekir, Ahmed b. Hüseyin el-Beyhaki, *Delailü'n Nübüvveti ve Marifetü Ehvali Sahabi'sh-Şeriatı*, 2/330, Daru'l Kütübü'l-ilmîyye, Beyrut – Lübnan, 1985, İbn Kesir a.g.e. 12/6327 Fahreddin er-Razi, *Tefsir-i Kebir*, Mefâtihu'l – Gayb 18/71 Terc. Suat Yıldırım, Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç, Sadık Doğru, Akçağ Yayınları, Ankara, 1994, Shahîd, İrfan, a.g.e. s. 639

tersine döneceği evvelden ifade olunmaktaydı ki gerçekten de Bizans'ın bu zaferi Ninova'da tahakkuk etmiştir.⁴⁹

Rum – Acem savaşı'nda Mecûsiler'in Rumlara galip gelmesi, onları bir hayli sevindirmiş ve muhtelif tavırlarıyla Müslümanları incitmeye başlamışlardı. Hatta zaman zaman onlarla karşılaştıklarında şöyle derlerdi: “Sizler kitap ehlisiniz; Hristiyanlar da kitap ehlidirler. Bizim Ümmi Mecusi kardeşlerimiz sizin kitap ehl-i olan kardeşlerinize nasıl galip geldilerse, biz de sizinle karşılaştığımız zaman aynen onlar gibi sizi mağlup edeceğiz.”⁵⁰ Hz. Peygamber onların bu sözlerine şöyle demişti: “Hiç Şüphe yok ki o (Rum) lar bir gün onlara galip geleceklerdir.”⁵¹

İbn Abbas'ın rivayetine göre, Rûm suresi'nin şu ilk beş ayeti bu olay üzerine nazil olmuştur:

“Elif Lam Mim. Rum(lar) yenildi. (Arapların bulunduğu bölgeye) en yakın bir yerde. Onlar (bu) yenilgilerinden sonra yeneceklerdir; Birkaç (3-9) yıl içinde (onların) bu (yenilgileri)nden önce de, sonrada emir Allah'ındır. (ferman O'nundur.)

⁴⁹ Hamidullah, Muhammed, *İslam Peygamberi*, I/332, İrfan Yayıncılık, İstanbul, 1993

⁵⁰ Ebu Kasım Carullah Muhammed b. Ömer *ez-Zemahşeri*, Keşşaf, 2/402 -403 Mısır, 1318. Sarıçam, İbrahim, *Hz. Muhammed ve Evrensel Masajı* s. 236 DİB Yayınları Ankara 2003, Havva, Said, *er-Resul Hazret-i Muhammed* s. 329, Tecr. Harun Ünal, Petek Yayınları, İstanbul, 1987, Fayda, Mustafa, Ebû Bekir maddesi, DİA, X/105

⁵¹ Tirmizi, Tefsir Sûre 31, (V/346), Ahmed b. Hanbel, Müsned, I/276-304, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1981

o gün müminler sevinir(ler) Allah'ın yardımıyla. (Allah), dilediğine yardım eder, o, galibtir, esirgeyendir.⁵²

Kur'an-ı Kerim'in gelecekle ilgili bu haberine kesin olarak inanan Hz. Ebû Bekir ile müşriklerden Übey b. Halef bahse giriştiler. Buna göre, üç yıl içinde Rumlar İranlılar'ı yenerse Übey b. Halef Hz. Ebû Bekir'e on deve verecek, şayet İranlılar Rumlar'ı yenerse Hz. Ebû Bekir Übey b. Halef'e on deve verecekti. Hz. Ebû Bekir durumu Hz. Peygamber'e anlattı. Hz. Peygamber süreyi dokuz yıla çıkarmasını, deve sayısını da artırmasını söyledi. Hz. Ebû Bekir rakibiyle görüşerek deve sayısını yüze, süreyi de dokuz yıla çıkardı.⁵³

Gerçekten de kısa müddet sonra kendisini toparlayan Herakleios düzenlediği bir seferle İranlılar'ı Fırat'ın gerisine püskürttü. 623'te Azarbaycan'a, 624-625'te Ermenistan'a girdi ve 627'de Gürcistan'ı işgal etti. Mezopotamya'ya girdi. Tebriz'de ateş tapınağını yaktı. Bizanslılar'ın ilk zaferi Bedir Gazvesi sıralarına, son zaferi ise Hudeybiye antlaşması esnasına rastlar. Bu sırada yani Bizans'ın İran'a galip gelmesi esnasında Übey b. Halef ölmüştü. Hz. Ebû Bekir Übey'in varislerinden yüz deve aldı ve Hz. Peygamber'in emriyle fakirlere dağıttı.⁵⁴

⁵² Rûm Sûresi, 30/1-5

⁵³ Taberi, a.g.e. 2/185, İbn Kesir, Tefsir, 12/6329-6330, Fahreddin Razi, a.g.e. 18/73, Mevdudi a.g.e. 4/247, Heykel, Muhammed, a.g.e. s 23

⁵⁴ İbn Esir, a.g.e I/427, Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, 7/7-8, İstanbul, 1998 – 93, Kandehlevi, *Hayatü's Sahabe*, 3/329-330, Ter. Sıtkı Güllü, Divan Yayınları, İstanbul 1987, Fayda Mustafa, Ebu Bekir maddesi, DİA X/105, Havva, Said, a.g.e. s. 329 – 330, Sarıçam, İbrahim, *Hz. Ebubekir*, s. 74-75

Bedir zaferinin kazanıldığı Hicrî II. Yılı, M. 623 yılına tesadüf etmektedir.⁵⁵ Bu demektir ki, Rumlar mağlubiyetlerinin yedinci, savaşın ikinci yılı galibiyete başlamışlar, onların galibiyete başladığı sıralarda da Müslümanlar Bedir’de müşrikleri yenilgiye uğratarak büyük bir sevinç duymuşlardı.⁵⁶

Ebû Said el-Hudrî bu konuda şu bilgileri rivayet etmektedir: “Biz Nebi (s.a.v) ile beraber Mekke müşrikleriyle Bedir’de karşılaştığımız sırada, Rumlar da İranlılarla savaş halindeydi. Yüce Allah Müşriklere karşı bize yardım ederken, Mecusilere karşı da kitap ehline yardım etmişti. Bu durumda biz, hem Allah’ın müşriklere karşı bize yardımına, hem de Mecusiler’e karşı Ehl-i kitab’a yardımına sevinmiştik. İşte bu son ayet buna işaret etmektedir.”⁵⁷

Bu olayın Hudeybiye yılına rastladığı görüşünde olanlar da vardır ki, bu görüş de doğrudur. Ancak bu, Herakleios’un geri çekildikten sonraki ikinci zaferidir. İlk zafer az önce belirttiğimiz gibi, Bedir savaşı sıralarında vuku bulmuştu.⁵⁸

Netice itibariyle, Hz. Peygamber’in bu olayda müşriklere karşı Ehl-i Kitab’a taraf olduğu görülmektedir. Zira kitap ehli, müşriklere göre hakka ve hakikate daha yakın ve en azından bir peygamberin şeriatına sahip olmaları ihtimali mevcuttu. Ayrıca Peygamber (s.a.v) o dönemde başka hiçbir dini cemaat ve milletten görmediği

⁵⁵ Taberi, Taberi Tefsiri, 6/397

⁵⁶ İbn Kesir, Tefsir, 12/6334

⁵⁷ Tirmizi, Tefsir Sûre 31, (V- 343)

⁵⁸ Ateş, Süleyman, a.g.e. I/11

baskı ve işkenceyi sadece müşriklerden görmüştü. İşte bu gibi nedenler, onu Mekke döneminde böyle bir siyasi tavır almaya götürmüştü.⁵⁹

8. Medine Dönemi'nde İslâm - Bizans İlişkileri

1. Mu'te Gazvesi

Bu gazve Sekinci senenin Cumadi'l ulasında (27 Ağustos – 25 Eylül 629) olmuştur.⁶⁰ Resûli Ekrem, Haris b. Umeyr Ezdi ile Bursa ileri gelenlerine İslâm'a davet hususunda bir mektup gönderdi. Bu mektup yerine vermeden Mute derilen yerde Şurahbil b. Amr Gassanî onu şehit etti.⁶¹ Bu devletler hukukunun pek açık ve çirkin bir ihlaliydi. Hz. Peygamber bunun telafî edilmesini ve suçlunun cezalandırılmasını talep etti ise de imparator Herakleios bunun yerine ordu hazırladı.⁶² Bunun intikamını almak üzere Zeyd b. Harise'nin kumandasında 3000 kişilik bir ordu sevk edilmesi kararlaştırıldı.⁶³

İbn İshak şöyle dedi: Bana Muhammed b. Cafer b. Zübeyr, Urve b. Zübeyr'den naklen onun şöyle dediğini haber verdi: Resûlullah (s.a.v) H. sekizinci senesi

⁵⁹ Güner, Osman, *Resûlullah'ın Ehl-i Kitap'la Münasebetleri*, s. 120, Fecr Yayınevi, Ankara, 1997

⁶⁰ Taberi, *Tarihu'l Ümem ve'l Mülük*, 2/ 318–319, İbn Kesir, Ebul Fida İsmail b. Ömer *el- Bidâye ve'n-Nihaye*. 7/246, Matbaatü's Saade, 1932, Mısır İbn Esir, a.g.e. II/217

⁶¹ Hamidullah, *Resulullah'ın Altı Orijinal Diplomatik Mektubu* s. 115 çev. Mehmet Yazgan, İstanbul, 1990 Dermenghem, Emile, a.g.e. s. 422, Muhammed b. Abdül Vehhab, a.g.e. s. 130, Sarıçam, İbrahim, a.g.e. s. 22,237

⁶² Hamidullah, *Resulullah Muhammed*, s. 180, Mütercimi Salih Tuğ, İrfan Yayınevi, İstanbul, 1973

⁶³ Taberi, a.g.e. 5/644, 2/319 Sarıçam, İbrahim, a.g.e. s. 238, Bodley, R.V.C, a.g.e. s. 632, Heykel, Muhammed, a.g.e. s. 384, İbn Kesir, a.g.e. 7/241, Armstrong, Karen, *Muhammed A Biography Of The Prohet* s. 235, Harperson- Francisco, 1993, Hamidullah, *Resulullah Muhammed* s. 180

Cumadi'l-ulasında, Mute'ye bir askerî birlik gönderdi. Onun başlarına Zeyd b. Harise'yi emir tayin etti ve şöyle dedi: Eğer Zeyd şehid olursa onun yerine Cafer b. Ebi Talib orduya kumandan olsun. Eğer Cafer şehid olursa onun yerine Abdullah b. Revaha orduya kumandan olsun.⁶⁴

İbn-i İshak şöyle dedi:

Askerler yürüdüler ve Belka'nın sınırlarına vardıklarında Herakleios'ın Rum'dan ve Arab'dan toplanan topluluklarıyla Belka'nın köylerinden Mesârif denilen bir köyde karşılaştılar.⁶⁵ Sonra düşman yaklaştı ve Müslümanlar Mu'te denilen bir köye doğru meylettiler. O köyün yanında karşılaştılar.⁶⁶

Düşman tarafta ileri gelen bir paralı asker olan Malik' İbn Zafilet'il Balevîyi öldürmeye bir miktar da ganimet elde etmeye muvaffak olduktan sonra Medine'ye çekilme kararı aldı. Düşman geri çekilen bu kuvvetleri takip etmeye cesaret edemedi.⁶⁷

⁶⁴ İbn Hişam, *Siretü'n-Nebeviyye Li İbn-i Hişam*, 2/15 Daru'l Hayau't Turanu'l Arabiyyü, Beyrut – Lübnan, 1936, Bodley R.V.C, *The Messenger, The life of Mohammed* s. 282, Greenwood Pres, Publishers, Westport, Connecticut, 1969, İbn Kesir, a.g.e. 7/241, Taberi, a.g.e 2/319, Muhammed, Heykel, a.g.e. s. 384, ibnü'l Esir, a.g.e. I/217-218, Sarıçam, İbrahim, *Hiz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, s. 238, İslam Ansiklopedisi "Mute Savaşı" maddesi, 3/386, TDV Yayınları.

⁶⁵ İbn Kesir, a.g.e. 7/244 İslâm Ansiklopedisi, "Mute Savaşı" maddesi, 31/386 TDV Yayınları

⁶⁶ Taberi, a.g.e. 2/321, Muhammed, Heykel, a.g.e. s. 384-385

⁶⁷ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I/335, Numani, Şibli, *Bütün Yönleriyle Hz. Ömer Devlet İdaresi*, s. 125, çev. Talip Yaşar Alp, Çağ Yayınları, İstanbul, 1980

Kaynaklarda Mûte savaşı'nın Bizans ordusunun yenilgisiyle sonuçlandığını belirten rivayetler bulunduğu gibi, Müslümanlar açısından yenilgi olarak değerlendirilen ifadeler de mevcuttur. Şu kadar var ki bu savaş, Halid b. Velid'in savaştığı bölgedeki düşman askerlerinin yenilmesi ve Müslümanların az (sekiz, on bir veya on beş kişi) kayıp vererek geri çekilmesi sunucunda elde edilmiş bir başarı olarak kabul edilmelidir. Bizans ordusu tamamen mağlub olmamakla birlikte savaşın Müslümanlar açısından zaferle sonuçlandığını söylemek mümkündür.⁶⁸

⁶⁸ Sarıçam, İbrahim, a.g.e. s. 239

2. Tebük Seferi

İslâm – Bizans ilişkilerinde Tebük seferi ikinci önemli hadisedir.

H.9 Recep – Kasım 630, Perşembe günü çıkmıştır.⁶⁹ Suriye’den gelen bazı tüccarlar, Bizans İmparatoru Herakleios’un Hıristiyan Arap Kabilelerinin de desteğini alarak Müslümanlara karşı savaş hazırlığına başladığına dair Medine’ye bazı haberler getirdiler. Bunun üzerine Paygamber (s.a.v) Eslem, Gıfar, Cüheyne, Eşca’ ve Süleym gibi diğer Arap kabilelerinin de katıldığı otuz bin kişilik bir ordu hazırladı.⁷⁰ Resûlullah (s.a.v) ashabına Rum savaşı için hazırlanmayı emretti. Bu olay milletin sıkıntıda ve sıcağın şiddetinde ve kıtlık zamanında idi. Meyvelerin olgunlaştığı ve milletin bahçelerinin gölgelerinde kalmayı arzuladıkları ve içinde bulundukları halden hoşnut olmadıkları bir zamanda idi.⁷¹

Kızgın bir yaz sıcağında kuzeye doğru sefere başlandı. Kendisi savaş peşinde koşmuyordu, fakat her çeşit beklenmedik olaya karşı hazırlıklıydı, nihayet Balî ve Kudâ’a’lı diğer kabilelerin ülkesinin tam ortaya yerinde bulunan Tebük’te konakladı ve bu haberin asılsız olduğu anlaşıldı.⁷²

⁶⁹ Köksal, M. Asım, a.g.e. 9/153

⁷⁰ Sarıçam, İbrahim, a.g.e. s. 241, Vakidi, a.g.e. 3/996 Canan Mehmet, Zeki, *İslam Tarihi I* s. 381, İstanbul, 1977

⁷¹ İbn Hişam a.g.e. 4/214–215 İbn Esir, a.g.e. I/256, Beyhaki, a.g.e. 5/213, Vakidi, a.g.e. 3/990–992, Muhammed b. Abdülvehhab, a.g.e. s. 154, Taberi, *Tarihu’t Taberi*, 3/101 Daru’l Maarif, Mısır, 1962, Sarıçam, İbrahim, a.g.e. s. 241

⁷² Hamidullah, İslâm Peygamberi, I/336

Resûlullah (s.a.v) Tebuk'ten on kûsür gece kaldı. Daha fazla kalmadı. Sonra Medine'ye dönerek oradan ayrıldı.⁷³ Herakleios o günlerde Hımsdaydı⁷⁴

Tebük'e vardığında Muhammed (s.a.v), Herakleios'a bir mektup daha gönderdi, bunda kendisinden, İslâm'a girmesini yahut en azından Müslümanlığı kabul eden tebaalarına şiddet göstermeyip onları cezalandırmamasını talep etti.⁷⁵ Bu Mektubun metni aşağıya geçirilmiştir:

“Resûlullah Muhammed'den Rumların Başkanı'na,

Seni İslâm'a davet ediyorum. Şayet İslâm'a girersen Müslümanların sahip olduğu haklar senin olur, onların vazife ve mükellefiyetleri ile bağılı olursun. Eğer İslâm'a girmeyeceksen, bu halde cizye ödersin. Gerçekten de şanı yüce olan Allah şöyle diyor; “Allah'a ve ahiret gününe iman etmeyen, Allah'ın ve Resulü'nün haram ettiğı şeyi haram etmeyen, kendilerine mukaddes kitap verilenlerden dosdoğru bir din ile amel etmeyip, onun kaidelerini yerine getirmeyenlerle, kendileri boyunlarını bükmüş olarak elden size cizye ödeyinceye kadar savaşınız. Aksine onların İslâm dinine girmeleri yahut cizye ödemeleri hususunda sen artık köylülerle İslâm arasına hiç girmel!”

Öyle anlaşıyor ki, imparator o günlerde İslâm hükümetini teskin edip yatıştırmak istiyordu; zira Muhammed (s.a.v)'e o sırada hediye olarak belli bir miktar altın para göndermiştir. Fakat burada, öldürülen elçi için ödenen ne bir kan diyeti

⁷³ İbn Hişam, a.g.e. 4/229, Taberi, a.g.e. 3/109

⁷⁴ Vakidi, a.g.e. 3/1015, Muhammed b. Abdulvehhab, a.g.e. s. 155, Canan Mehmet Zeki, a.g.e. s. 381

⁷⁵ Hamidullah, *Hiz. Peygamber'in Altı Orijinal Diplomatik Mektubu* s. 116

veya tazminat ve ne de Resûlullah'ın apaçık tekliflerine verilen bir cevap söz konusudur. Bu sebeple Resûlullah'ın gönderilen bu dinarları siyasi bir hediye olarak değil, harp ganimeti olarak karşılamasına şaşmamaktayız. O bu paraları askerleri arasında derhal dağıtmıştır. Tenuhi Arapları arasından seçilerek Tebük'e gönderilen Bizans elçisi ile ilgili bir anlatım Ahmet b. Hanbel'in eserinde nakledilmektedir. Kaynağın ilave ettiği bilgiye göre bu elçi, vazifeli bulunduğu hususları açıklarken hezeyan içinde saçma sapan sözler sarfetmiştir. Bunu nazarı itibara alarak bu rivayeti kaydı ihtiyatla karşılamamız gerekir.⁷⁶

9. Hz. Ebû Bekir Dönemi'nde İslâm-Bizans İlişkileri

Bazı İslâm kaynaklarında Hz. Ebû bekir'in Ubâde b. samit, Hişâm b. Âs ve Nuaym b Abdullah'tan oluşan, bazı rivayetlere göre Adî b. Kâ'b ile Amr b. As'ın da içinde bulunduğu bir heyeti İslâm'a davet etmek amacıyla imparator Herakleios'a gönderdiği, Müslümanların inanç, ibadet ve adaletleri hakkında elçilerden bilgi alan imparatorun onları üç gün boyunca ağırladıktan sonra hediyelerle uğurladığı rivayet edilmektedir.⁷⁷

1. Ecnâdeyn Savaşı

Ridde savaşlarından sonra iç huzuru sağlamayı başaran Hz. Ebû Bekir'in Suriye, Filistin ve Ürdün'e ordular göndermesiyle Herakleios ve askerlerince zor anlar yaşatan yeni bir dönem başlamış oldu. Kaysâriye birliğiyle ilgili haberi Hıms'ta bulunduğu sırada alan Herakleios, Müslümanların Suriye'nin güneyine yaptıkları

⁷⁶ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I/337-338

⁷⁷ Demirkent, Işın, a.g.md, DİA, XVII /213, Kandehlevi, a.g.e. I/184

hücumları engellemek ve onları Bizans topraklarından çıkarmak üzere kardeşi Theodoros kumandasındaki bir orduyu güneye gönderdi. Bizans ordusu, Hâlid b. Velid kumandasındaki İslâm ordusuyla Ecnadeyn’de yaptığı savaşta ağır bir yenilgiye uğradı. (28 Cemâziyelevvel 13/30 Temmuz 634) Bu savaşta Suriye ve Filistin kapıları Müslümanlara açılmış oldu.⁷⁸ Ecnadeyn Muharebesi, ilk İslâm fetihleri arasında son derece önemli bir yere sahiptir. Bu savaşta meşhur komutanlardan Ebû Ubeyde merkez, Muaz b.Cebel sağ kanat, Sâid b. Âmir sol kanatı Said b. Zeyd de süvari birliği komutanı olarak görev aldılar. Müslümanların kesin zaferi ile sonuçlanan bu savaşta düşman kuvvetlerinin sayısı Müslüman kuvvetlerinin üç katı idi. Müslümanların on dört şehit vermelerine mukabil düşman üç bin ölü verdi.⁷⁹ Ecnadeyn’de ordunun yenilgisi sonucu Herakleios’a ulaşınca çok korktu, ne yapacağını şaşırды, endişeye kapıldı. Bazı kimseler bu korkunun onu, Müslümanlar Şam’a geldiklerinde, Hıms’dan Antakya’ya kaçmasına sebep olduğunu söylemişlerdi.⁸⁰

⁷⁸ Belâzuri, a.g.e. s. 163–165, İbnü’l Esir, a.g.e. I/382

⁷⁹ Sarıçam, İbrahim, *Hz. Ebu Bekir*, s. 56–57, TDV Yayınları, Ankara, 1996

⁸⁰ Belâzurî, a.g.e. s. 165

10. Hz. Ömer Dönemi'nde İslâm - Bizans İlişkileri:

a. Mercu's - Suffer

Ravilerin dediklerine göre, Rumlar, çok sayıda asker topladılar ve Herakleios da onlara yardım gönderdi. Bu savaş 25 Şubat 635'te meydana gelmiş, Rumlar'ın yenilgisiyle sonuçlanmıştır.⁸¹

b. Dımeşk Şehri Ve Topraklarının Fethi

Ebu Ubeyde ile Hâlid, Dımeşk üzerine yürüdüler, Dımeşk'in komutanı Nastâs adında biri idi. Ebu Ubeyde bir tarafta, Halid diğer bir tarafta, Amr ise bir başka tarafta karargâhlarını kurdular. Herakleios, Hıms'a yakın bulunuyordu. Müslümanlar Dımeşk'i Yetmiş gün süreyle çok şiddetli bir şekilde kuşatma altına aldılar. Onlarla hem piyadelerle hem de mancınıklarla savaştılar. Herakleios'un süvarileri Dımeşk'e yardımcı olmak üzere geldilerse de, Hıms yakınlarındaki İslâm atlıları onlara fırsat vermedi. Böylelikle Dımeşk'liler çöküntüye uğradı.⁸²

Muhammed b. Sa'd Ebu Abdillâh el- Vâkıdî'nin şunları söylediğini rivayet etti:

⁸¹ Belâzurî, a.g.e. s. 168–170

⁸² Belâzurî'de yer alan rivayette ise Hâlid'in sulh yoluyla, Ebu Ubeyde'nin barış yoluyla girdiği nakledilmektedir. Bu rivayetin daha doğru olduğunu belirtmektedir. bkz. İbnü'l Esir. a.g.e II/392-393, Numanî, Şibli a.g.e. s. 197-199

- Dimeşk fethedilince, halkından pek çok kimse, Antakya'da bulunan Herakleios'un yanına gitmişti; bundan dolayı boş evler çoğalmıştı ve Müslümanlar da bu evlere yerleşmişlerdi.⁸³

c. Mercu'r - Rûm Vakası

Mercu'r-Rûm vakası, hicretin on beşinci yılı olmuştur.

Ebu Ubeyde ile Halid b. Velid, beraberinde bulunan askerlerle birlikte Fihl'den ayrılıp Hıms yoluna koyulmuşlar yolda da Zu'l-Kelâ'a uğramışlardı. Herakleios, bu durumdan haberdar olmuş, Patrik Teodor'u göndermiş, O da Dimeşk'in batısında bulunan " Mercu'r-Rûm" denilen yere kadar gelmiş ve orada karargahını kurmuştu. Ebu Ubeyde de aynı şekilde Mercu'r-Rûm'a gelip orada karargâh kurdu. Ebû Ubeyde'nin Mercu'r-Rûm'a vardığı aynı gün Bizanslı Şenes de Teodor'un atlıları kadar atlı ile – hem Teodor'a yardımcı kuvvet ve hem de Hıms halkına destek kuvvet olmak üzere- geldi. Halid, Teodor'un, Ebu Ubeyde Şenes'in karşısında idi. Teodor Dimeşk yolunu tutunca de yayına bir birlik alarak arkasına koyuldu. Diğer tarafta Ebu Süfyan'ın oğlu Yezid'in de Teodor'un gelişinden haberi olmuş ve onu karşılamıştı. Onlar çarpışmakta iken Halid Onlara yetişmiş ve Bizans ordusuna arkadan baskın yapmıştı. Kaçabilen çok az kişi dışında ölümden kurtulan olmadı. Müslümanlar onlarla birlikte bulunan tüm malları ganimet olarak ellerine geçirdiler.

Halid'in Teodor'un peşine takılmasından sonra, Ebu Ubeyde de Şenes ile Mercu'r-Rûm'da savaştı. Bizanslılar görülmemiş bir şekilde öldürüldüler. Şenes de

⁸³ Belâzurî , a.g.e. s. 176, Fayda, Mustafa, *Hiz. Ömer Zamanında Gayr-ı Müslimler*, s. 139, MÜİF Yayınları, İstanbul, 1989

öldürülenler arasındaydı. Müslümanlar onları Hıms'a kadar kovaladılar. Herakleios, bu durumu haber alınca Hıms patriği (komutanı)'ne oraya yürümesini emretti, kendisi Ruhâ (Urfâ)'ya gitti. Ebû Ubeyde ise Hıms üzerine yürüdü.⁸⁴

d. Hıms'ın Fethi

(Hicri 14/miladi 635) Ebu Ubeyde, Dımeşk'ta işlerini bitirdikten sonra Hıms'ın yoluna koyuldu ve bu arada Baalbek yolunu izleyerek orayı muhasara altına aldı. Baalbek halkı eman isteyince, o da onlara eman verdi ve onlarla barış yaptı. Oradan ayrılıp Halid ile birlikte Hıms üzerine gitti.

Müslümanların Hıms yakınlarında karargâhlarını kurmaları üzerine Hıms halkıyla çarpışmalar başladı. Hımslılar özellikle soğuk günlerde Müslümanlarla çarpşıyorlardı. Bu bakımdan Müslümanlar aşırı soğuklarla karşılaşırken Bizanslılar da uzun bir kuşatma altında kalmış oldular. Fakat Müslümanlar da, Bizanslılar da bu duruma karşı sabır gösterdiler. Herakleios, Hımslılar'a haber göndermiş ve onlara yardımcı kuvvetler göndereceğine dair söz vermişti. Diğer taraftan bütün Cezire halkına emrederek Hıms'a gitmek üzere hazırlanmalarını bildirmişti. Cezire halkı da Müslümanları Hıms'ı kuşatmaktan alıkoymak amacıyla Şam taraflarına yürüdüler. Diğer taraftan Sa'd b. Ebi Vakkâs da Irak'tan Heyt üzerine askerî birlikler göndererek orayı kuşatmaların sağladı. Onlardan bir kısmı da Karkisiyâ'ya gitmiş olduğundan Cezireliler dağılmış ve sonunda Hımslılara yardım etmekten

⁸⁴ İbnü'l Esir, a.g.e. s. 449–450, Taberi, a.g.e. 1/96

vazgeçmişlerdi. Bu bakımdan onların barış tekliflerini kabul ederek Dımeşk halkı ile yapılan barışın aynı şartlarıyla onlarla da barış antlaşması yaptılar.⁸⁵

e. Yermük Savaşı (H. 15/ M. 636)

İmparator, gerçekte Suriye'yi kaderine terk etmeye karar vermişti, fakat imparatorun sarayı her şehirden şikâyet ve dertlerini sayıp dökmek için gelen Hristiyan kalabalıkta dolup taşıyordu. Bu hal imparatorun gurur ve benlik duygusunu canlandırıcı bir darbe tesiri yaptı. Neticede Herakleios imparatorluğunun bütün kuvvet ve imkanlarını toplayarak Arablar'ın tepesine çökmeye kesinlikle karar verdi. Bundan sonra Roma, Konstantinapolis, Cezire ve Ermenistan idarelerine bütün mevcut askerî kuvvetlerini muayyen bir tarihe kadar Antakya merkezine göndermelerini emretti. Bundan başka bütün bölge amirlerine mektup yazarak gelecek hareket için mümkün derecede çok sayıda adam göndermelerini istedi. Bu emirler yerlerine ulaşır ulaşmaz Antakya'ya bir asker seli akmaya başladı.⁸⁶

Râvilerin dediklerine göre, Herakleios, Rumlardan Şam, el-Cezire, İrmîniye halklarından iki yüz bin civarında bir ordu topladı; onların başına, en yakın adamlarından birini geçirdi.⁸⁷ Cebele b. Eyhem, Yermük Savaşı'nda imparator Herakleios tarafından Bizans ordusu içinde yer alan on iki bin kişilik Hristiyan

⁸⁵ İbnü'l Esir, a.g.e. II/450–451, İbn Kesir, a.g.e. 6/52, Taberi, a.g.e. 2/96–97

⁸⁶ Numani; Şibli a.g.e. s. 211–212, Afzalur, Rahman, a.g.e. 4/118–119, Hakkı, Mahmud, *Hiz. Halid bin Velid*, s. 142–143, Çağaloğlu Yayınevi, İstanbul, 1968 Akıncı, Ahmet Cemil, *Hazreti Ömer*, s. 293–297, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1967

⁸⁷ Belâzuri, a.g.e. s. 192

Arapların başına komutan tayin edilmiş ve Müslümanlara karşı savaşmıştır.⁸⁸ Müslümanlarla savaşmaya karar veren Herakleios, askerleri galip gelirlerse ne ala; yoksa Rum ülkesine girmeyi ve Konstantiniyye’de oturmayı kararlaştırdı. Müslümanlar da toplandılar ve onlara doğru ilerlediler. Yermük nehri kenarında çok şiddetli bir şekilde savaşılar ve düşman ordusunu yerinden çıkardılar. Bu savaşta, Müslümanların sayısı yirmidörtbin idi. Rumlar ile onlara tabi diğer askerler, kaçmayı düşmesinler diye zincire vurulmuşlardı. Allah onlardan, yetmiş bin kişiyi öldürdü; geri kalanları kaçtılar, Filistin, Antakya el-Cezire ve İrminiyye’ye sığındılar.⁸⁹

Herakleios ordu komutanlığını Theodoros Trithurios’a (Sakellarios) verdi. Bizanslılar’ın yaptığı hazırlıklardan haberdar olan Hâlid b. Velid, Humus ve Dimeşk’teki kuvvetlerini geri çekerek 25.000’i aşkın ordusuyla Yermük vadisine geldi. Zafer ümitleriyle gelen Bizans ordusu 12 Recep 15 (20 Ağustos 636) günü cerayan eden savaşta ağır bir yenilgiye uğradı.⁹⁰

Bizanslar Yermük’te yenilgiye uğradıklarında Herakleios Hıms’da bulunuyordu. O da bunun üzerine hemen ordudan ayrılmayı ilan etti ve Hıms’ı kendisiyle Müslümanlar arasında bırakarak Dimeşk’in başına bir komutan bıraktığı gibi, Hıms’a da bir komutan bırakıp çekildi.⁹¹

⁸⁸ Sarıçam, İbrahim, a.g.e. s. 22

⁸⁹ Belâzuri, a.g.e. s. 192

⁹⁰ İbnü’l Esir, a.g.e. I/376, Numani, Şibli, a.g.e. s. 222–223

⁹¹ İbnü’l Esir, a.g.e. I/380

f. Herakleios'un Hıms'da Bulunan Müslümanlara Saldırması (H.17 / M. 638)

Hicretin 15. yılında Bizanslılar Ebû Ubeyde b. Cerrâh ile onunla birlikte Hıms'da bulunan Müslümanların üzerine yürümeyi kararlaştırdılar. Bu konuda Bizanslıları kışkırtanlar Cezire halkı olmuştu, çünkü Cezireliler Bizans kralına haber göndermiş ve onu Şam'a asker göndermesi konusunda ikna etmiş, kendilerinin de bu konuda yardımcı olacaklarını vaat etmişler, o da onların bu teklifine uygun hareket etmişti. Müslümanlar Bizanslılar'ın topladıkları haberlerini alınca Ebû Ubeyde silahlı askerlerini toplayarak Hıms şehrinin düzlüğünde karargâhını kurdu. Hâlid de Kınnesrin'den gelerek onlara katıldı. Ebû Ubeyde yardımcı kuvvetlerin gelmesine kadar savaşa başlamadı yahut savunma yapmak konusunda da görüşünü sorunca, Hâlid, savaş yapılması görüşünü ortaya koyarken diğer komutanlar şehre sığınarak Hz. Ömer'e mektup yazılması görüşünü ileri sürdüler. Ebû Ubeyde onların görüşüne uyarak Hz. Ömer'e mektup yazdı. Hz. Ömer daha önce her bölgede Müslümanların mallarından artan miktar kadarıyla, olabilecek durumlarda kullanılmak üzere ihtiyat atları hazırlamışlardı. Hz. Ömer haberi salınca Sa'd'a mektup yazmış ve ona: "Hazır insanları Ka'kâ' b. Amr ile birlikte aynı günde yola çıkar, çünkü Ebû Ubeyde'nin etrafı düşmanı ile sarılmış bulunuyor" diye talimat vermişti. Aynı şekilde ona; "Süheyl b. Adiyy'i Rakka'ya gönder, çünkü Bizanslıları Hımslılar üzerine kışkırtanlar bizzat Cezire halkıdır" demişti. Abdullah b. İtbân'ı da Nusaybin üzerine göndermesini emretmiş, Nusaybin'den Harrân ve Rûhâ üzerine gitmesini söylemişti. Diğer taraftan Velid b. Ukbe'yi Cezire bölgesinde bulunan Rabia ve Tenûh Arapları üzerine yollamasını İyad b. Gam'ı ise aynı şekilde göndermesini bildirmiş ve savaş olması halinde karar vermek yetkisinin de İyad'a ait olduğunu belirtmişti. Bunu

duyan Cezireliler, kendi yurtlarını korumak için dönerek koşmuşlar, imparator ordusu da bu yüzden hayli zayıflamıştı.

Aynı gün Kâ'kâ dört bin süvari ile birlikte Hıms'a yürürken, İyâd b. Ganm ile Cezire komutanları da Cezire'nin yoluna koyulmuşlardı. Her komutan tayin edildiği ve emredildiği yerleşim bölgesine yürüdü. Ayrıca Hz. Ömer de Medine'den çıkıp Hıms'a varmış, Ebu Ubeyde'ye yardımcı olmak üzere Câbiye'ye kadar gelmişti.

Hıms halkına karşı Bizanslılara yardımcı olan Cezire halkı, onlarla birlikte iken, İslâm Ordusunun haberi yetişince kendi yurtlarının çeşitli yörelerine dağıldılar ve Bizanslılardan ayrılıp gittiler. Bu şekilde Cezire halkı onlardan ayrılıp gittikten sonra Ebû Ubeyde, Hâlid'i Bizanslılara karşı çıkıp savaşmak konusunda fikrini aldı. Halid onlara karşı çıkıp savaşmak fikrini ortaya atınca, Ebû Ubeyde de Bizanslılara karşı çıkıp savaştı ve Allah da ona zafer nasib etti.⁹² Urfa'ya varan imparator el-Cezire bölgesini bedevî aşiretlerini teşvik ederek Humus cephesine sürüklemişti. Bu haberi duymakta gecikmeyen Irak kumandanı Saad b. Ebi Vakkas, büyük bir askerî tedbir aldı. Gönderdiği fırkalarla "Hite" ve "Kırkısyâ" taraflarını vurdurttu

Hristiyanlara yardım etmeye gelen Arab kabileleri de yaptıklarından nedamet duyarak Halid'e gizli haber yollayıp onun istediğine bağlı olarak derhal ve netice belli olduktan sonra Hristiyanlardan ayrılmaya gönüllü olduklarını bildirdiler. Halid onlara verdiği cevapta yazık ki taarruzu tercih etmeyen bir zatın (Ebu Ubeyde'nin) emri altında olduğunu aksi halde onların Hristiyanlardan ayrılmalara ve onlarla

⁹² İbnü'l Esir, a.g.e. II/45,486

ittifaklarına pek aldırış etmeyeceğini söyledi. Yine de eğer sözlerinin eri iseler müttefiklerini terk edip herhangi bir tarafa gitmekle iyi edeceklerini ilave etti.⁹³

Merkezde Ebu Ubeyde, sağ ve sol cenahın başlarında sırası ile Halid ve Abbas olmak üzere aynı anda taarruza geçtiler. İslâm ordusunun takviye etmek için Kûfe'den uçar gibi dört bin kişilik bir seyyar kitlenin başına gelen Ka'ka bu hadiseden haberdar edildiği zaman Humus'tan birkaç mil uzaktaydı. Hemen en iyi suvarilerinden yüz kişi seçtikten sonra ana kuvveti bırakıp olay yerine dolu dizgin geçti. Müslümanlar hücumla geçer geçmez Arab kabileleri, önceden Halid ile kararlaştırıldığı gibi keşmekeş içinde geri çekildiler. Bunların ric'ati ile kuvvetleri zayıflayan Hristiyanlar kısa bir çarpışmadan sonra kaçmaya başladılar. Öylesine bir hezimete uğradılar ki Mercul Dibac'e kendilerini atıncaya kadar arkalarına dönüp bakmadılar. Bu Hristiyanların başlattığı son muharebe oldu. Bundan sonra asla bir daha taarruza geçme cesaretini kendilerinde bulamadılar.⁹⁴

g. Herakleios'un Yaptığı Son İş

Herakleios, sıranın kendi şahsına gelmiş olduğunu anlamıştı. Bu anlayış, hem kendi düşünce ve muhakemesinin, hem de casusların getirdikleri haberin mahsulü idi. Düşman, Antakya'da zafer neş'esine kapılıp duraklamayacak, etrafa yayılıp şimâle yürüyecekti. İmparatorun şahsı da şimdi hedefler arasında idi.

Herakleios'un yapacağı tek şey, bir an bile durmadan buralardan kaçmak, uzaklaşmaktı. Urfa karargâhından atına binerken şu emri verdi:

⁹³ Numani, Şiblî, a.g.e. s. 240

⁹⁴ Numani, Şiblî, a.g.e. s. 241–242

- İskenderun ile Tarsus arasını boşaltınız. İnsan, hayvan, canlı ne varsa, hepsini Torosların arkasına naklediniz. Bu bölgedeki ev, köy, şehir, kasaba... hepsini yıkınız, yakınız,... Taş, taş üstünde kalmasın... Dikili ağaç bırakmayınız... Öyle ki, düşman buralara geldiği zaman her türlü hayat ve umran eserlerinden mahrum bir beyâbân ile karşılaşsın...

“Elvedâ Suriye!”⁹⁵

Herakleios ile Hz. Ömer arasında elçiler teâtî edildiği dostluk amaçlı latife ve bilmece türü yazışmalar yapıldığı rivayet edilmektedir.⁹⁶ Ayrıca Hz. Ömer’in hanımı Ümmü Gülsüm ile Herakleios’un hanımı Martina arasında karşılıklı hediyeleşmeler gerçekleştiği nakledilmektedir. Halifenin hanımı, bazı eşyalar ve bir miktar koku satın alarak İstanbul’dan gelmiş olan Bizans devlet postası aracılığıyla göndermiş, imparatorun hanımı da bu davranışa, çeşitli hediyelerle birlikte gönderdiği kıymetli bir gerdanlıkla karşılık vermiştir. Ancak Hz. Ömer, devlet elçisi ve posta görevlisi tarafından getirildiği gerekçesiyle bu hediyeleri beytülmale vermiş, bunun yanında hanımına da imparatoriçeye göndermiş olduğu hediyelerin bedelini ödemiştir.⁹⁷

Hz. Ömer Cezire fetihleri sırasında Velid b. Ukbe’nin ileri sürdüğü şartları kabul etmek istemeyen Hıristiyan İyâd kabilesinden 4000 kişilik bir grubun Bizans topraklarına sığınması üzerine Herakleios’a bir mektup yazmış, İyâd kabilesinin geri

⁹⁵ Sağman, Ali Rıza, *Atlas Okyanusundan Çin Seddine Kadar İslâm Fütûhatı* s. 122–124, Sakarya Yayınları, İstanbul, 1965

⁹⁶ Demirkent, Işın, a.g.md, DİA, XVII/214

⁹⁷ Hamidullah, *İslamda Devlet İdaresi*, s. 119 Müt. Kemal Kuşçu, Ahmed Said Matbaası, İstanbul, 1963

gönderilmemesi halinde Hıristiyanlarla daha önce yapılan anlaşmaları geçersiz sayılacağı ve bütün Hıristiyanları ülke dışına çıkaracağını belirterek amacına ulaşmıştır.⁹⁸

h. Herakleios'un Mukavkıs'a Mektubu

Mukavkıs'ın Müslümanlar ile anlaşıp andlaşma yaptığını duymakta Herakleios gecikmedi. Haberi Kostantiniyye'de alınca, zaten buruk olan kalbi büsbütün burulup burkuldu. Zira İskenderiye, Hıristiyanlığın beş mukaddes şehirlerinden biriydi. Mukavkıs'a yazdığı acı mektupta diyordu ki: “Tarihin beşiği olan koca Mısır, o kadar medeniyet eserleri ile, o derece vâridat kaynakları ile bir avuç Arabın eline nasıl teslim edilirmiş. Bu olacak şey mi? Sen de hiç akıl yoksa hiç hamiyet de mi yok. Mısırdaki yaşayan çoluk çocuk, kadın, erkek, asker ve sivil, sayıları yüz binleri aşan Bizanslılar ne olacaklar? Bunları düşünmedin mi? Bu mektubumu alır almaz, düşmanla yaptığın anlaşmayı hemen feshet. Oradaki kuvvetlerimle birleşip düşmanları telef etmeye çalış. Aksi takdirde bütün donanmalarımı hazırlıyorum. Oraya gelir, başta sen olmak üzere bir tek Kıpti bırakmam, ya hep öleceksiniz, ya düşmanı o ülkeden sürüp çıkaracaksınız...”

Bu mektub Mukavkıs'ı heyecana düşürdü. Çünkü çeyrek asırdan beri Herakleios'un karşısında elpençe divan durmaya alışmıştı.⁹⁹

Mısır Valisi'nin Amr İbnü'l-Âs'a mektubu

⁹⁸ Demirkent, Işın, a.g.md, DİA, XVII/214

⁹⁹ Sağman, Ali Rıza, a.g.e. s. 145

“Kayser’den mektub aldım. Seninle yaptığım anlaşmayı duymuş, kabul etmedikten başka köpürüyor, büyük donanma ile beni tehdit ediyor. Sana karşı verdiğim imzama sâdıkım. Lâkin biliyorsunuz, benim hükmüm, kendime ve kendi kavmime geçer. Rumların durumlarından mes’ul değilim. Onlarla sen ne yaparsan yap. Ben ve kavmim, sizinleyiz ve size yardım edeceğiz.”¹⁰⁰

11. Herakleios’un Son Yılları

634 yılında Araplar halife Ömer’in bu büyük fatihin idaresinde, imparatorluk arazisine girerek büyük bir zafer alayı halinde, çok kere bir müddet evvel İran devletinin elinden kurtarılmış olan eyaletleri bir baştan diğerine kat’ettiler.

İran’a karşı seferleri bizzat idare etmiş olan Herakleios dikkate şayandır ki, Araplara karşı mücadeleye bütün mevcudiyeti ile iştirak etmedi. Başlangıçta, askerî hareketi Antakya’dan idare etmek istedi, fakat Yermük Savaşı’ndan sonra her şeyi kaybolmuş addederek tamamıyla geri çekildi. Gözleri önünde bütün hayatının eseri çöküp gitmişti. İran’a karşı yapmış kahramanca mücadele hiç faydasızmış gibi görünüyordu. Herakleios İran İmparatorluğunu mağlup etmek suretiyle sadece Arapların işini kolaylaştırmış, onlara öncülük etmiş oluyordu. Tarife sığmaz ağır bir mücadeleden sonra Sasanilerden geri almış olduğu bölgeler üzerine, tabii bir felaket gibi Arap dalgası çökmüştü.

Bu akıbet ihtiyarlamaya başlayan hükümdarı ma’nen ve maddeten çökertti. Suriye’den döndükten sonra uzunca bir süre Anadolu yakasında, Hihereia sarayında

¹⁰⁰ Sağman, Ali Rıza, a.g.e. s. 146

kaldı.¹⁰¹ Boğazdan karşıya geçme işini bir türlü göze alamayarak bir yıldan fazla zaman geçirdi.¹⁰² İstanbul'a geçmekten ödü patlıyordu; Çünkü denizi görmeye tahammülü yoktu. Ancak İstanbul'da bir hükümet darbesi teşebbüsü ortaya çıkarılınca kendisini topladı ve korkusuna, üzeri toprak ve dallarla kapanmış gemilerden kurulu bir köprü üzerinde boğaz'ı geçerek başşehrine gidebilecek kadar hakim olabildi.¹⁰³

Son günlerinde vücudu su toplamaya başlayacak ve müthiş illetler içinde can verecekti. Bu garip ürküntüler ve ihtiyarlığını perişan eden hastalıklar muhakkak ki, saltanatının sonunda o güzelim olgunluk çağındakinden bu kadar farklı görünüşünün sebeplerinden biridir: Bunca azim ve cüret örnekleri vermiş olan Herakleios, mütereddit, korkak, kararsız bir hale geldi.¹⁰⁴ Hayatının son on yılı içinde ihtiyarlamış, hasta, umutsuz Basileus eserinin eridiğini görüyordu. Onun zaferini yapan şeylerden hiç biri ortada kalmamıştı. 641'de karmakarışık bir miras bırakarak öldüğü sırada, yeniden kurmuş olduğu imparatorluğun kesin olarak yıkılmakta mı bulunduğunu, haklı bir kuşku ile kendi kendine soruyordu.¹⁰⁵

¹⁰¹ Ostrogorsky, Georg. a.g.e. s. 102–103, Nesim, Joseph, a.g.e. s. 204

¹⁰² Bailly, Auguste, a.g.e. s. 120

¹⁰³ Ostrogorsky, Georg, a.g.e. s. 104

¹⁰⁴ Bailly, Auguste, a.g.e. s. 120

¹⁰⁵ Bailly, Auguste, a.g.e. s. 134

İKİNCİ BÖLÜM

RİVAYETLERDE HERAKLEİOS

Bu bölümde rivayetlerde Herakleios'un hadis kaynaklarında nasıl yer aldığı ortaya konmaya çalışılacak, hadisler kronolojik olarak sıralanacaktır.

عبد الرزاق عن معمر عن الزهري قال أخبرني عبيد الله بن عبد الله بن عتبة بن مسعود عن بن عباس قال حدثني أبو سفيان من فيه إلى في قال إنطلقت في المدة التي كانت بيننا وبين رسول الله صلى الله عليه وسلم قال فبيننا أنا بالشام إذ جيء بكتاب من رسول الله صلى الله عليه وسلم إلى هرقل قال وكان دحية الكلبي جاء به فدفعه إلى عظيم بصرى فدفعه عظيم بصرى إلى هرقل فقال هرقل أها هنا أحد من قوم هذا الرجل الذي يزعم أنه نبي قالوا نعم قال فدعيت في نفر من قريش فدخلنا على هرقل فجلسنا إليه فقال أياكم أقرب نسبا من هذا الرجل الذي يزعم أنه نبي قال أبو سفيان قلت أنا فأجلسوني بين يديه واجلسوا أصحابي خلفي ثم دعا بترجمانه فقال قل لهم إني سائل هذا عن هذا الرجل الذي يزعم أنه نبي فإن كذب فكذبوه قال أبو سفيان وأيم الله لولا أن يؤثر علي الكذب لكذبت ثم قال لترجمانه سلّه كيف حسبه فيكم قال قلت هو فينا ذو حسب قال فهل كان من آباءه ملك قال قلت لا قال فهل كنتم تتهمونه بالكذب قبل أن يقوله قال قلت لا قال [ص 345] فمن اتبعه أشرافكم أم ضعفاءكم قلت بل ضعفاءنا قال هل يزيدون أم ينقصون قال قلت لا بل يزيدون قال هل يرتد أحد عن دينه بعد أن يدخل فيه سخطة له قلت لا قال فهل قاتلتموه قلت نعم قال فكيف يكون قتالكم إياه قال قلت يكون الحرب بيننا وبينه سجالا يصيب منا ونصيب منه قال فهل يغدر قلت لا ونحن منه في هدنة لا ندري ما هو صانع فيها قال فوالله ما أمكنني من كلمة أدخل فيها غير هذه قال فهل قال هذا القول أحد قبله قلت لا قال لترجمانه قل له إني سألتكم عن حسبه فقلت إنه فينا ذو حسب وكذلك الرسل تبعث في أحساب قومها وسألتك هل كان في آباءه ملك فرعمت أن لا فقلت لو كان من آباءه ملك قلت رجل يطلب ملك آباءه وسألتك عن أتباعه أضعفاء هم أم أشداؤهم قال فقلت بل ضعفاؤهم وهم أتباع الرسل وسألتك هل كنتم تتهمونه بالكذب قبل أن يقول ما قال فرعمت أن لا فقد عرفت أنه لم يكن ليدع الكذب على الناس ثم يذهب فيكذب على الله وسألتك هل يرتد أحد منهم عن دينه بعد أن يدخل فيه سخطة له فرعمت أن لا وكذلك الإيمان إذا خالط بشاشة القلوب وسألتك هل يزيدون أم ينقصون فرعمت أنهم يزيدون وكذلك الإيمان لا يزال إلى أن يتم وسألتك هل قاتلتموه

فرعمت أنكم قاتلتموه فيكون الحرب بينكم وبينه سجالا ينال منكم وتنالون منه وكذلك الرسل تبلى ثم تكون لهم العاقبة وسألتك هل يغدر فرعمت أنه لا يغدر وكذلك الرسل لا تغدر وسألتك هل قال أحد هذا القول قبله فرعمت أن لا فقلت لو كان هذا القول قاله أحد قبله قلت رجل انتم بقول قيل قبله قال بم يأمركم قلت يأمرنا بالصلاة والزكاة والعفاف والصلة قال إن يك ما تقوله حقا فإنه نبي وإني كنت أعلم أنه لخارج ولم أكن أظنه منكم ولو كنت أعلم أنني أخلص إليه لأحببت لقاءه ولو كنت عنده لغسلت عن قدميه وليلبغن ملكه ما تحت قدمي قال ثم دعا بكتاب رسول الله صلى الله عليه وسلم فقرأه فإذا فيه بسم الله الرحمن الرحيم من محمد رسول الله إلى هرقل عظيم الروم سلام على من اتبع الهدى أما بعد فإني أدعوك بدعاية الإسلام أسلم تسلم وأسلم يؤتك الله أجرك مرتين وإن توليت فإن عليك إثم الأريسيين و يأهل الكتاب تعالوا إلى كلمة سواء بيننا وبينكم أن لا نعبد إلا الله إلى قوله فاشهدوا بأننا مسلمون [ص 347] فلما فرغ من قراءة الكتاب ارتفعت الأصوات عنده وكثر اللغط وأمر بنا فأخرجنا قال فقلت لأصحابي حين خرجنا لقد أمر أمر بن أبي كبشة حتى أدخل الله علي الإسلام قال الزهري فدعا هرقل عظماء الروم فجمعهم في دار له فقال يا معشر الروم هل لكم إلى الفلاح والرشد آخر الأبد وأن يثبت لكم ملككم قال فحاصوا حيصة حمر الوحش إلى الأبواب فوجدوها قد غلقت قال فدعاهم فقال إنني اختبرت شدتكم على دينكم فقد رأيت منكم الذي أحببت فسجدوا له ورضوا عنه

1.

Zührî – Mamer – Abdurrazzak. Herakleios yıldızlara bakan bir kahindi. Birgün meclisindeki topluluğuna tasalı göründü. Onlar:

- Ne oldu sana dediler. Ben bu gece yıldızlara baktığımda, Hitan Melikini (Sünnetliler Hükümdarını) ortaya çıkmış gördüm. Onlar:

- Bu seni üzmesin ancak Yahudiler sünnetlidir. Şehirlerine (mektup) gönder. Bütün Yahudileri öldür dediler. Zühri dedi ki:

- Herakleios bilgide kendisine eşit olan bir dostuna (Hz. Peygamber hakkında) mektup yazdı. Dedi ki: Peygamber (s.a.v)' den ona haber veren, Araplardan bir

adamın Busra valisine mektubu teslim ettiği (bilgisi Herakleios’a ulaştı) Herakleios: bu adam sünnetli midir bir bakınız dedi. Dediler ki: Baktılar, onun sünnetli olduğunu gördüler. Herakleios bu sünnetlilerin hükümdarı ortaya çıkmış bulunuyor.

Ebu Süfyan - İbn Abbas - Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe b. Mes’ud - Zührî - Ma’mer – Abdurrazzak.

Resulullah ile bizim aramızdaki (ateşkes) müddeti içinde ticaret için Şam’daydık. Resulullah’tan Herakleios’a bir mektup ulaştı. Onu getiren Dihye b. Kelbi idi. Onu Busra emirine sundu. Busra emiri’de Herakleios’a sundu. Herakleios:

- “Peygamber olduğunu söyleyen şu kimsenin kavminden buralarda bir kimse var mıdır?” diye sordu. Vardır dediler. Kureyş’ten bir topluluk içinde çağrıldım. Herakleios’un huzuruna girdik. Oturduk. Herakleios:

- “Peygamber olduğunu söyleyen o zâta soyca en yakın olan hanginizdir?” diye sordu. Ebu Süfyan:

- “Ben” dedi. Beni onun önüne oturtular. Arkadaşlarımı da arkama oturtular. Sonra tercümana çağırdı.

“- Bunlara söyle! Ben bu zat hakkında bu adamdan (bazı şeyler soracağım). Bana yalan söylerse tekzib etsinler. Ebu Süfyan der ki:

“- Vallahi arkadaşlarım yalanımı ötede beride söylerler diye utanmasaydım onun yani Resûlullah (s.a.v) hakkında yalan uydururdum. Ondan sonra bana ilk sorduğu şu oldu:

“- Sizin aranızda nesebi nasıldır? Dedi.”

“- Onun aramızda nesebi pek büyüktür.” Dedim.

“- Babaları ve ecdadı içinde hiçbir melik gelmiş midir?” dedi.

“- Hayır” dedim.

“- Sizden bu sözü, ondan evvel söylemiş hiç kimse var mıydı?” dedi.

“- Yoktu” dedim.

“- Ona tabi’ olanlar halkın eşrafı mı, yoksa zayıfları mıdır?” dedi.

“- Halkın (eşrâfı değil) zayıflarıdır.” Dedim.

“- Ona tabi olanlar artıyor mu, yoksa eksiliyor mu?” dedi.

“- Artıyorlar (eksilmiyorlar)” dedim.

“- İçlerinde onun dinine girdikten sonra beğenmemezlikten dolayı irtidâd eden var mıdır?” dedi.

“- Yoktur” dedim.

“- Onunla hiç savaştınız mı?” dedi.

“- Evet, ettik” dedim.

“- Onunla sonucu nasıldır?” dedi.

“- Bizimle onun arasında harb nöbet iledir. Kâh o bize galib gelir, kah biz ona galib geliriz” dedim.

“- Şu dediğini demezden (yani da'vetten) evvel hiç yalan ile ittihâm ettiniz mi?” dedi.

“- Hayır” dedim.

“- Hiç ahdi bozar mı?” dedi.

“- Hayır ahdi bozmaz, ancak biz şimdi onunla bir müddete kadar mütâreke halindeyiz. Bu müddet içinde ne yapacağını biliyoruz.” Dedim. – Ebu Süfyan der ki bana (kendiliğimden) bir şey katmaya imkân verecek bu sözden başkasını bulamadım.

“- Sizden bu sözü ondan evvel önce söylemiş hiç kimse var mıydı?” Dedi.

“- Bunun üzerine tercümana dedi ki ona söyle, nebini sordum içinizde âli neseb olduğunu beyân ettin. Peygamberler de (zâten) böyle kavimlerinin nesebi büyük olanlardan gönderilir.

“- Babaları ve ecdadı içinde hiçbir melik gelmiş midir? diye sordum”.

- Hayır dedin. Babaları ve ecdadından bir melik olaydı bu da babasının mülkünü geri almak isteyen bir kişidir diye hükmederdim diyorum.

- Ona tabi olanlar hakkın eşrafı mı, yoksa zayıfları mıdır? diye sordum.

- Ona tabi olanların insanların zayıfları olduğunu söyledin. Peygamberlere tabi olanlar da zaten onlardır. Yine ben sana o söylediği peygamberlik sözünü söylemeden önce sizler onu yalan söylemekle ittihâm ettiniz mi? Diye sordum.

- Hayır dedin. Ben ise muhakkak bilirim ki önceden halka karşı yalan söylememiş iken sonradan Allah’a karşı söylemeye cüret edemezdi. İçlerinde onun dinine girdikten sonra beğenmemezlikten dolayı irtidâd eden var mıdır? Diye sordum.

- Hayır dedin. İmanın taşıdığı ferahlık ve neşe kalbe karışıp kökleşince böyle olur. O’na tabi olanlar artıyor mu, yoksa eksiliyor mu? Diye sordum.

- Artıyorlar dedin. İman keyfiyeti (ahkâmı)da tamam oluncaya kadar hep bu minval üzere gider. Onunla savaştınız mı diye sordum. Onunla savaştığınızı, onunla aranızdaki savaşın nöbetleşe olduğunu kâh sizin ona, kâh onun size galip geldiğini söyledin. Aynı şekilde Resuller önce sınanır, sonra netice onların olur. Hiç ahdi bozar mı diye sordum.

- Hayır dedin. Peygamberler de böyledir. Ahdi bozmazlar. Sizden bu sözü ondan evvel önce söylemiş hiç kimse var mıydı? diye sordum.

- Hayır dedin. Şayet bu sözü ondan önce söyleyen biri olsaydı derdim ki kendisinden söyleneni tamamlıyor. Size ne emrediyor: diye sordum. Namazı, zekatı, doğruluğu ve sıla-i rahmi emrediyor dedin. Eğer bu dediklerin doğru ise o bir nebidir. Zaten o peygamberin ortaya çıkacağını bilirdim. Fakat sizden olacağını tahmin etmezdim. Onun nezdine varabileceğimi bilsem Zat-ı Şerifi’yle mülakat için her türlü zahmete katlanırdım. Yanında olaydım ayaklarını yıkardım. Muhakkak onun mülkü şu iki ayağımın altına ulaşacaktır. Ondan sonra Herakleios, Mektubu istedi. Getiren adam onu Herakleios’e verdi o da okudu.

Mektubun tam metni şu şekildedir: Allah'ın kulu ve Rasulü Muhammed'den Rum Kralı Herakleios'e: Selam hidayete tabi olanların üzerinde olsun. Bundan sonra, Ben seni İslâm'ı kabul etmeye davet ediyorum. İslâm'ı kabul et. Selâmet bulursun. Müslüman ol ki Allah ecrini iki kat versin. Şayet yüz çevirirsen bütün tebaanın günahı senin üzerinedir.”

“Ey Ehl-i kitab, hepiniz bizimle sizin aranızda eşit olan bir kelimeye gelin. Şöyle diyerek: “Allah'tan başkasına tapmayalım, O'na hiçbir şeyi eş tutmayalım. Allah'ı bırakıp da kimimiz kimimizi Rabler (diye) tanımayalım. Buna rağmen eğer yine yüz çevirirlerse (o halde) deyin ki: Şâhid olun, biz muhakkak müslümanlarız.” Ebu Süfyan der ki: “Herakleios diyeceğini dedikten ve mektubun okuması bittikten sonra yanında gürültü çoğaldı. Sesler yükseldi. Biz de yanından çıkarıldık. “(Arkadaşlarımla yalnız kalınca) onlara dedim ki İbn Ebi Kebşe'nin yani Resûlullah (s.a.v)'in işi hakikaten azamet peyda ediyor. (Baksanıza) Beni Asfar Melik'i ondan korkuyor. Artık Resûlullah (s.a.v)'in gâlib geleceğine ta Cenâb-ı Hak İslâm'ı kalbime girdirinceye kadar inanmaya devam ettim. Zühri dedi ki: Herakleios Rum büyüklerini davet etti. Onları bir evinde topladı. Onlara:

- Ey Rum Cemaati! Bu zâta biad edipde felah ve rüşde nail olmayı ve mülkünüzün payidar olmasını istemez misiniz? Diye hitap etti. (cemaati) yaban eşekleri kadar süratle kapılara doğru kaçıştırlarsa da kapılara kapanmış buldular. Onları çağırdı. Ben dininize karşı olan düşkünlüğünüzü denedim. Bunu ise gözümle gördüm buna sevindim. Secde ettiler ve ondan razı oldular.¹⁰⁶

2.

¹⁰⁶ Abdurrazzak b. Hemmam es- San'anî, *Musannef*, 5/344-347, Meclisu'l-İlmiye, 1972,

أخبرنا عبد الرزاق عن معمر عن الزهري عن بن المسيب عن أبي هريرة قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم يذهب كسرى فلا يكون كسرى بعده ويذهب قيصر فلا يكون قيصر بعده والذي نفسي بيده لتتفقن كنوزهما في سبيل الله

Resulullah (s.a.v)- Ebu Hureyre- İbn Müseyyeb- Zührî- Mamer- Abdurrezzak. Kisra gidecek, ondan sonra Kisra olmayacaktır. Kayser gidecek, ondan sonra Kayser olmayacaktır. Canımı elinde tutan Allah'a yemin olsun ki, o ikisinin hazineleri Allah yolunda harcanacaktır.¹⁰⁷

3.

عبد الرزاق عن بن مجاهد عن أبيه قال كتب هرقل إلى معاوية يسأله عن ثلاثة أشياء أي مكان إذا صليت فيه ظننت أنك لم تصل إلى القبلة وأي مكان طلعت فيه الشمس مرة ولم تطلع فيه قبل ولا بعد وعن المحو الذي في القمر قال فابتغى معاوية علم ذلك وكان يحب أن يعلمه من غير بن عباس فلم يجده فكتب فيه إلى بن عباس فكتب إليهم أما المكان الذي إذا صليت فيه ظننت أنك لم تصل إلى القبلة فهو ظهر الكعبة وأما المكان الذي طلعت فيه الشمس مرة ولم تطلع فيه قبل ولا بعد فالبحر حين فرقه الله لموسى وأما المحو الذي في القمر فالله تعالى يقول فمحونا آية الليل فهو المحو

Babası – İbn Mücahid – Abürrezzak. Herakleios, Muaviye'ye mektup yazdı. Ona üç şeyi soruyordu. Namaz kılıp da kıbleye dönmediğini zannettiğin yer neresidir? Güneşin bir doğup, daha önce ve sonra hiç doğmadığı yer ve aydaki silinme nedir? Dedi ki: Bunun ilmini Muaviye, İbn Abbas dışında birisinden öğrenmek istiyordu. Fakat bulamadı. O konuda İbn Abbas'a yazdı. (İbn Abbas) onlara yazdı: “Namaz kıldığında orada kıbleye karşı namaz kılmadığını zannettiğin

¹⁰⁷ Abdurrazzak *Musannef*, 11/388, Buhârî Menakıb, 25 (4/182), Farzu'l Hims, 8(4150), Cihad ve's-Siyer, 156-158.bab. (3/24), Tirmizi, Fiten, 41/497, Ahmed b. Hanbel, 2/233, 240, 256, 271-272, 312-318, 438, 476, 5/92,99, 105-106

yer, Kâbenin sırtını dönerek kılmandır. Güneşin bir kere doğduğu ve orada önce ya da sonra doğmadığı yer, Musa için Allah'ın ayırdığı denizdir ve Aydaki silmeye gelince, Allahu Teala buyuruyor ki: "Gecenin âyetini sildik." O mahvdir.¹⁰⁸

4.

عبد الرزاق عن بن جريج عن عبد الله بن عمر أن أبا بكر بن أمية بن خلف غرب في الخمر إلى خيبر فلحق به رقل قال فتنصر فقال عمر لا أغرب مسلما بعده أبدا وعن إبراهيم أن عليا قال حسبهم من الفتنة أن ينفوا

Abdullah b. Ömer – İbn Cüreye – Abdurrezzak. Ebu Bekir b. Ümeyye b. Halef, içki cezası sebebiyle Hayber'e sürgün edildi ve Herakleios'e katıldı ve Hıristiyan oldu. Bunun üzerine Ömer dedi ki: Asla bundan sonra bir müslümanı yurdundan uzaklaştırmayacağım. İbrahim'den naklen Ali dedi ki: Onların sürgüne yollanması fitne olarak onlara yeter!¹⁰⁹

5.

عبد الرزاق عن معمر قال أخبرني الزهري قال أخبرني عروة بن الزبير عن المسور بن مخرمة ومروان بن الحكم - صدق كل واحد منهما صاحبه - قالوا خرج رسول الله صلى الله عليه وسلم زمن الحديبية في بضع عشرة مئة من أصحابه حتى إذا كانوا بذى الحليفة قلد رسول الله صلى الله عليه وسلم الهدى وأشعره وأحرم بالعمرة وبعث بين يديه عينا له من خزاعة يخبره عن قريش وسار رسول الله صلى الله عليه وسلم حتى إذا كانوا بغدير الأشطاط قريبا من عسفان أتاه عينه الخزاعي فقال إني قد تركت كعب بن لؤي وعامر بن لؤي قد جمعوا لك الأحابيش وجمعوا لك جموعا وهم مقاتلون وصادوك عن البيت فقال النبي صلى الله عليه وسلم أشيروا علي أترون أن نميل إلى ذراري هؤلاء الذين أعانواهم فنصيبهم فإن قعدوا قعدوا موتورين محروبين وإن يجبنوا تكن عنقا قطعها الله أم ترون أن نؤم البيت فمن صدنا قاتلناه فقالوا رسول الله

¹⁰⁸ Abdurrazzak, a.g.e. 5/86

¹⁰⁹ Abdurrazzak, a.g.e. 7/314, 9/230-231

أعلم يا نبي الله إنما جننا معتمرين ولم نجيء لقتال أحد ولكن من حال بيننا وبين البيت قاتلناه قال النبي صلى الله عليه وسلم فروحوا إذا قال معمر قال الزهري وكان أبو هريرة يقول ما رأيت أحدا قط كان أكثر مشورة لأصحابه من رسول الله صلى الله عليه وسلم

Mervan – Misver b. Mahreme – Urue b. Zübeyr – Abdurrezzak – Abdullah b. Muhammed. Hudeybiye’de Mekkeliler’in temsilcisi ashabın Peygamber (s.a.v) nasıl davrandıklarını, ne yaptıklarını göz ucuyla süzmeye, inceleyip durmaya başladı. Aksırır, öksürürken onun tükürüğü sıçrasa ashabı hemen onu elleriyle yüzlerine ve derilerine sürüyorlardı. Muhammed onlara bir şey buyurduğu zaman, onlar hemen onu yerine getirmek için üşüşüyorlardı. Abdest aldığı zaman abdest suyunu birbirlerine girercesine kapşıyorlardı. O’nun yanında konuşurken seslerini kısıyorlardı. O’na besledikleri derin saygıdan dolayı O’nun yüzüne dikkatlice bakmıyorlardı. Urve b. Mes’ud arkadaşlarına döndü ve dedi ki: “Ey kavmim! Pek çok hükümdarın huzuruna çıktım. Necâşî’nin, Kisra’nın ve Kayser’in huzuruna çıktım. Vallahi ben bunlardan hiçbir hükümdarın, adamların onları ashabının Muhammed’i saydıkları gibi saydıklarını görmedim.”¹¹⁰

6.

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا يحيى بن إسحاق ثنا يحيى بن أيوب حدثني أبو قبيل قال كنا عند عبد الله بن عمرو بن العاصي : وسئل أي المدينتين تفتح أولا القسطنطينية أو رومية فدعا عبد الله بصندوق له حلق قال فاخرج منه كتابا قال فقال عبد الله بينما نحن حول رسول الله صلى الله عليه وسلم نكتب إذ سئل رسول الله صلى الله عليه وسلم أي المدينتين تفتح أولا قسطنطينية أو رومية فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم مدينة هرقل تفتح أولا يعني قسطنطينية

¹¹⁰ Abdurrazzak, 5/330–343, Buhârî, Şurût, 15(3/178–184) Ahmed b. Hanbel, 4/323–331, İbn Ebi Şeybe, *Musannef*, 7/388, Daru’t Têv, 1989, Beyrut-Zübran

Abdullah b. Amr – Ebû Kabil- Yahya b. Eyyüb. Yahya b. İshak. Şu iki şehirden hangisi daha önce fetholunacaktır? İstanbul mu yoksa Roma mı? dedi ki: Abdullah b. Amr yanında halkaları olan bir sandığı getirtti. Ondan bir mektup çıkardı. Onu okumaya başladı. Dedi ki: Biz Resulullah (s.a.v)’in çevresinde bulunuyor ve O’na (vahiyleri) yazıyorduk. Bir gün O’na soruldu: Şu iki şehirden hangisi önce fetholunacaktır: İstanbul mu, yoksa Roma mı? Resulullah (s.a.v): İlk olarak “İstanbul’u kastederek” Herakleios’in şehri fetholunacaktır. (Yani Kostantiniyye) buyurdu..¹¹¹

7.

حدثنا عبد الرحيم بن سليمان عن عبد الرحمن بن حرملة الأسلمي قال سمعت سعيد بن المسيب يقول كتب رسول الله صلى الله عليه وسلم إلى كسرى وقيصر والنجاشي أما بعد تعالوا إلى كلمة سواء بيننا وبينكم أن لا نعبد إلا الله ولا نشرك به شيئا ولا يتخذ بعضنا بعضا أربابا من دون الله فإن تولوا فقولوا اشهدوا بأنا مسلمون قال سعيد فمزق كسرى الكتاب ولم ينظر فيه قال نبي الله مزق ومزقت أمته فأما النجاشي فأمن وأمن من كان عنده وأرسل إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم بهدية حلة فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم اتركوه ما ترككم وأما قيصر فقرأ كتاب رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال هذا كتاب لم أسمع به بعد سليمان النبي بسم الله الرحمن الرحيم ثم أرسل إلى أبي سفيان والمغيرة بن شعبة كانا تاجرين بأرضه فسألهما عن بعض شأن رسول الله صلى الله عليه وسلم وسألهما من تبعه فقالا تبعه النساء وضعفة الناس فقال رأيتما الذين يدخلون معه ويرجعون قال لا قال هو نبي ليملكن ما تحت قدمي لو كنت عنده لقبلت قدميه

¹¹¹ İbn Ebi Şeybe, *Musannef*, Cihad, 4/585, Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 2/176, Darimi, Ebu Muhammed Abdullah b. Abdurrahman b. Fadl b. Behram *Sünenü'd Darimi*, 19/126, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1981

Said b. Müseyyeb – Abdurrahim b. Süleyman Abdurrahman b. Harmale el-Eslemî. Resulullah (s.a.v) Kisra, Kayser ve Necaşi'ye mektup yazdı. Bundan sonra: “Hepiniz bizimle sizin aramızda eşit olan kelimeye gelin. Şöyle diyerek: Allah’tan başkasına tapmayalım. Ona hiçbir şeyi eş tutmayalım. Allah’ı bırakıp da kimimiz kimimizi Rabler edinmesin. Eğer yüz çevirirlerse deyin ki: “Şahid olun ki, biz Muhakkak Müslümanlarıdır.” Said dedi ki: Kisra içindekilere bakmayarak mektubu parçaladı. Nebiyullah buyurdu ki: Kendi ve ümmeti parçalansın. Necaşi'ye gelince: O tasdik etti, yanındakiler de tasdik etti ve Resulullah’a cübbe gönderdi. Resulullah (s.a.v)’in mektubunu okudu. Ben Süleyman Peygamberden sonra böyle “Bismillahirrahmanirrahim” ile (başlayan) mektup işitmemiştim dedi. Ebu Süfyan ve Muğire b. Şube’yi huzuruna çağırdı. O ikisi onun topraklarında tüccardı. Resulullah (s.a.v)’e Resulullah’ın bazı durumlarından sordu ve o ikisine ona tabi olanları sordu. O ikisi: İnsanların zayıfları ve kadınlar ona tabi olurlar dediler. Ona katılıp döneni siz gördünüz mü? Hayır dediler. Dedi ki: O bir peygamberdir. İki ayağımın altına sahip olacaktır. Onun yanında olsaydım iki ayağımı öperdim.¹¹²

8.

حدثنا بن علي عن يونس عن الحسن قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم رأيت في يدي سوارين

من ذهب فكرهتهما فنفختهما فذهبا كسرى وقيصر

¹¹² İbn Ebî Şeybe, Abdussed b. Muhammed b. Ebî Şeybe İbrahim b. Osman b. Ebubekr, *Musannef*,

Megazi, 8/461, Daru'l Fikr, 1989

Resulullah (s.a.v) – Hasan – Yunus – İbn Aliyye. Rüyamda iki elimde altından iki bilezik gördüm. O ikisinden hoşlanmadım. O ikisinden hoşlanmadım. Derhal üfledim ve gittiler. Meğer bu ikisi Kisra ve Kayser imiş.¹¹³

9.

حدثنا عبد الله بن نمير قال حدثنا إسماعيل بن أبي خالد عن أبيه عن أبي هريرة قال لا تقوم الساعة حتى تفتح مدينة هرقل قيصر

Ebu Hureyre – Babası- İsmail b. Ebi Halid – Abdullah b. Numeyr. Kayser Herakleios'in şehri fethedilmedikçe kıyamet kopmayacaktır.¹¹⁴

10.

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا يزيد أنا هشام بن حسان عن محمد بن سيرين عن أبي عبيدة عن رجل قال قلت لعدي بن حاتم حديث بلغني عنك أحب أن أسمعك منك قال نعم : لما بلغني خروج رسول الله صلى الله عليه وسلم فكرهت خروجه كراهة شديدة خرجت حتى وقعت ناحية الروم وقال يعني يزيد ببغداد حتى قدمت على قيصر قال فكرهت مكاني ذلك أشد من كراهيتي لخروجه

Bir adam – Ebu Ubeyde – Muhammed b. Sirin – Hişam b. Hassan – Yezid – Babam – Abdullah Adiyy b. Hatim'e senin rivayet ettiğin bir hadis bana ulaştı, onu senden işitmek istiyorum. O da şöyle: Evet. Resulullah (s.a.v)'in geldiğini duydum. Onun gelişine çok kızdım ve Rum taraflarına varıncaya kadar çıkıp gittim. -Yezid, Bağdad'a kadar demiştir-. Kayser'in ülkesine ulaştım. Daha sonra burada kalmak bana Resulullah'ın gelmesinden daha kötü geldi.¹¹⁵

11.

¹¹³ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 6/175, Daru't Tâç, 1989, Beyrut – Lübnan

¹¹⁴ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, Fiten, 8/660

¹¹⁵ Ahmed b. Hanbel, 4/257, 378–379

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا يعقوب ثنا أبي عن بن إسحاق حدثني يحيى بن الأشعث عن إسماعيل بن إياس بن عفيف الكندي عن أبيه عن جده قال : كنت امرأ تاجرا فقدمت الحج فأتيت العباس بن عبد المطلب لابتاع منه بعض التجارة وكان امرأ تاجرا فوالله انى لعنده بمنى إذ خرج رجل من خباء قريب منه فنظر إلى الشمس فلما رآها مالت يعنى قام يصلي قال ثم خرجت امرأة من ذلك الخباء الذي خرج منه ذلك الرجل فقامت خلفه تصلي ثم خرج غلام حين راهق اللحم من ذلك الخباء فقام معه يصلي قال فقلت للعباس من هذا يا عباس قال هذا محمد بن عبد الله بن عبد المطلب بن أخي قال فقلت من هذه المرأة قال هذه امرأته خديجة ابنة خويلد قال قلت من هذا الفتى قال هذا علي بن أبي طالب بن عمه قال فقلت فما هذا الذي يصنع قال يصلي وهو يزعم انه نبي ولم يتبعه على أمره الا امرأته وابن عمه هذا الفتى وهو يزعم انه سيفتح عليه كنوز كسرى وقيصر قال فكان عفيف وهو بن عم الأشعث بن قيس يقول وأسلم بعد ذلك فحسن إسلامه لو كان الله رزقني الإسلام يومئذ فاكون ثالثا مع علي بن أبي طالب رضي الله عنه

Ceddi – Babası – Yahya b. el-Eş’as İsmail b. İyas b. Afif el-Kindî – İbn ishak – Babam – Yakub. Babam – Abdullah. Ben tacir biriydim. Hacca geldim ve Abbas b. Abdulmuttalib’e Ticaretin bazısında ondan yol sormak için geldim. Vallahi hediyelerle onun yanındaydım. Ona yakın olan çadırdan bir adam çıktı. Güneşe baktı. Onun maylettiğini gördü. Namaza kalktı ve dedi ki: Sonra bu adamın oradan çıktığı bu çadırdan bir kadın çıktı. Onun arkasında namaz kıldı. Sonra bu çadırdan yumuşak başlı, onu izleyen bir çocuk çıktı. Onunla beraber namaz kılıyordu. Dedi ki: Abbas’a dedim ki: Bu kim ya Abbas? Dedi Ki: Bu Muhammed b. Abdullah b. Abdulmuttalib erkek kardeşimin oğlu. Dedim ki: Bu kadın kim? Dedi ki: Bu onun eşi Hatice binti Huveylid. Dedi ki: Bu genç kim kim? Dedi ki: Bu, Ali b.Ebi Talib. Amcasının oğlu. Dedi: Dedim ki yaptıkları bu şey nedir? Dedi ki: Namaz kılıyor, o peygamber olduğunu iddia ediyor. Ona amcasının oğlu ve karısından başka kimse uymadığı halde bu genç, Kayser ve Kisra’nın hazinelerinin feth olunacağını iddia ediyor. Dedi ki: O Afif, Eş’as b. Kays’ın amcasının oğluydu. Diyor ki: ve sonra

İslam'a girdi. Müslümanlığı güzel oldu. Şayet Allah beni o günlerde İslam'a katmış olsaydı, Ali b. Ebi Talib'le (r.a) beraber üçüncü kişi olurdu.¹¹⁶

12.

حدثنا عبد الله قال ثنا سريج بن يونس من كتابه قال ثنا عباد بن عباد يعني المهلب عن عبد الله بن عثمان بن خثيم عن سعيد بن أبي راشد مولى آل معاوية قال قدمت الشام فقبل لي في هذه الكنيسة رسول قيصر إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم قال فدخلنا الكنيسة فإذا أنا بشيخ كبير فقلت له أنت رسول قيصر إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال نعم قال قلت حدثني عن ذلك قال : انه لما غزا تبوك كتب إلى قيصر كتابا وبعث به مع رجل يقال له دحية بن خليفة فلما قرأ كتابه وضعه معه على سريره وبعث إلى بطارفته ورعوس أصحابه فقال ان هذا الرجل قد بعث إليكم رسولا وكتب إليكم كتابا يخيركم إحدى ثلاث أما أن تتبعوه على دينه أو تقرؤا له بخراج يجرى له عليكم ويقركم على هينتكم في بلادكم أو أن تلقوا إليه بالحرب قال فنخروا نخرة حتى خرج بعضهم من برانسهم وقالوا لا نتبعه على دينه وندع ديننا ودين آبائنا ولا نفر له بخراج يجرى له علينا ولكن نلقى إليه الحرب فقال قد كان ذاك ولكني كرهت أن أفتأت دونكم بأمر قال عباد فقلت لابن خثيم أو ليس قد كان قارب وهم بالإسلام فيما بلغنا قال بلى لولا أنه رأى منهم قال فقال ابغوني رجلا من العرب أكتب معه إليه جواب كتابه قال فأتيت وأنا شاب فانطلق بي إليه فكتب جوابه وقال لي مهما نسيت من شيء فاحفظ عني ثلاث خلال انظر إذا هو قرأ كتابي هل يذكر الليل والنهار وهل يذكر كتابه إلى وانظر هل ترى في ظهره علما قال فأقبلت حتى أتيت وهو بتبوك في حلقة من أصحابه محتبين فسألت فأخبرت به فدفعته إليه الكتاب فدعا معاوية فقرأ عليه الكتاب فلما أتى على قوله دعوتني إلى جنة عرضها السماوات والأرض فأين النار قال رسول الله صلى الله عليه وسلم لذا جاء الليل فأين النهار قال فقال اني قد كتبت إلى النجاشي فخرقه فخرقه الله مخرق الملك قال عباد فقلت لابن خثيم أليس قد أسلم النجاشي ونعاه رسول الله صلى الله عليه وسلم بالمدينة إلى أصحابه فصلى عليه قال بلى ذاك فلان بن فلان وهذا فلان بن فلان قد ذكرهم بن خثيم جميعا ونسيتهما وكتبت إلى كسرى كتابا فمزقه فمزقه الله تمزيق الملك وكتبت إلى قيصر كتابا فأجابني فيه فلم تنزل الناس يخشون منهم بأسا ما كان في العيش خير ثم قال لي من أنت قلت من تنوخ قال يا أخا تنوخ هل لك في الإسلام قلت لا اني أقبلت من قبل قوم وأنا فيهم على دين ولست مستبدلا بدينهم حتى أرجع إليهم قال

¹¹⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1/209-210

فضحك رسول الله صلى الله عليه وسلم أو تبسم فلما قضيت حاجتي قمت فلما وليت دعائي فقال يا أبا تنوخ
هلم فامض للذي أمرت به قال وكنت قد نسيتها فاستدرت من وراء الحلقة وألقى بردة كانت عليه عن ظهره
فرأيت غصروف كتفه مثل المحجم الضخم

Muaviye ailesinin kölesi Said b. Ebi Raşid – Abdullah b. Osman b. Heşem –
Abbad b. Abbad yani Mehlebi – Serih b. Yunus – Abdullah. Şam’a geldim. Bana
denildi ki: Bu kilisede Kayser’in Resulullah (s.a.v) gönderdiği elçisi var. Biz de
kiliseye girdik. Bir de ne göreyim, ihtiyar bir adam. Ona: “Sen Kayser’in
Resulullah’a gönderdiği elçisi misin?” dedim. Evet dedi. Bana bundan bahset. Dedim
ki: Resulullah Tebük’te savaş sırasında Kayser’e bir mektup yazdı. Mektubu, Dihye
b. Halife denilen bir adamla gönderdi. Mektubu okuyunca yanına, tahtın üzerine
koydu. Rum keşişlerini ve devlet adamlarını çağırdı. Şu (peygamber olduğunu
söyleyen zat) size bir elçi gönderdi. Bir de yazı yazıp sizi üç şeyden birini seçmekte
serbest bıraktı: Ya onun dinine tâbi olacaksınız. Ya da onun belirleyeceği bir vergiyi
ödeyip yurdunuzda bulunduğunuz hal üzere kalmayı kabul edeceksiniz. Ya da onunla
savaşmak üzere karşılaştacaksınız? Deyince burunlarından homurdanmaya başladılar
ve bazıları başlıklı giysilerini çıkardı. Biz ne dinimizi, atalarımızın dinini bırakıp
onun dinine gireriz! Ne de onun üzerimize vergi salmasını ve onu kendisine ödemeyi
kabul ederiz! Fakat, onlarla karşılaşır ve savaşırız dediler. Kayser Dedi ki: Doğrusu
budur. Fakat siz olmadan bir hüküm vermek istemedim. Abbad dedi ki: İbn
Hasyem’e dedim: Yoksa onlar Müslüman oldukları halde o bize ulaşan şeylere
yaklaştı mı? O da evet dedi. Şayet o onlardan bu tepkiyi görmeseydi dedi ve Dedi ki:
Araplardan bir adamı istedi. Onu şu zâtâ yazısının cevabıyla birlikte göndereceğim
dedi. Ben o zaman gençtim. Beni Kayser’in yanına götürdüler. Cevabını yazdı ve
bana şöyle dedi. Mektubumu o zâtâ götür. Sakın onun söylediklerinden hiç birini,

unutma! Benim için onun söyleyeceklerinden üç şeyi ezberinde tut: Bak bakayım yazımı okuduğu zaman bana yazmış olduğu yazı hakkında bir şey söyleyecek mi? “gece-gündüz” sözünü anacak mı? Kendisinin sırtında bir işaret var mı? Dedi. Yazım yanımda olduğu halde Tebük’e geldim. O sırada Resulullah ashabını arasında – dizlerini dikip iki elini kavuşturmuş olarak oturuyordu. Onu sordum. Bana gösterdiler. Ona mektubu sundum. Muaviye’yi çağırdı. Muaviye ona mektubu okudu. Hükümdarımın yazısındaki beni genişliği göklerle yer kadar olan ve cennete davet ediyorsun? O halde cehennem nerededir? Sözüne gelince Resulullah (s.a.v) buyurdu ki: Gece geldiğinde gündüz nerededir? Necaşi’ye bir mektup yazmışım. O da onu yırttı. Kendisini ve saltanatını da Allah parçaladı (mahvetti) - Abbad dedi ki: İbn Hasyem’e dedim ki: bu Necaşi, Müslüman olan ve Resulullah’ın ashabına Medine’de ölümünü haber verdiği ve Medine’de gıyaben cenaze namazı kılınan Necaşi değil midir? Evet, odur. Bu filanın oğlu filandır ve filanın oğlu filandır. Onları İbn Hasyem hepsini zikretti. Fakat ben o ikisini unuttum. - Kisra’ya bir mektup yazmışım. O da, o mektubu yırttı. Vallahi kendisinin saltanatı da öyle parçalanacaktır. Kayser’e de bir mektup yazmışım. Kendisi yaşadığı müddetçe insanlar ondan korkacaklardır. Bana sen kimsin dedi? Tenuh kabilesindenim dedim. Sen İslamiyet’e girsen olmaz mı? dedi. Ben “Hayır.” Ben bir kavmin yanından gelen elçisiyim ve o kavmin dinine mensubum. Onların yanına dönünceye kadar da onu değiştirememem. Dedim. Resulullah (s.a.v) güldü veya tebessüm etti. İşim bitince kalktım. Geri dönüp giderken beni veya Ey Tenuhun kardeşi! Gel. Emrolunduğu şeyi yerine getir dedi. Halbu ki ben onu unutmuşum. Çevrelenen halkın arka tarafına

geçtim. Resulullah (s.a.v) ridasını sırtından indirdi. Bir de ne göreyim! İki omzunun kürek kemiği arasında kulak kıkırdak kemiği yumuşaklığında, büyükçe bir ben!¹¹⁷

13.

حدثنا عبد الله قال حدثني أبو عامر حوثره بن اشرس إملاء على قال أخبرني حماد بن سلمة عن عبد الله بن عثمان بن خثيم عن سعيد بن أبي راشد قال كان رسول قيصر جار إلى زمن يزيد بن معاوية فقلت له أخبرني عن كتاب رسول الله صلى الله عليه وسلم إلى قيصر فقال ان رسول الله صلى الله عليه وسلم أرسل دحية الكلبي إلى قيصر وكتب معه إليه كتابا فذكر نحو حديث عباد بن عباد وحديث عباد أتم وأحسن اقتصاصا للحديث وزاد قال فضحك رسول الله صلى الله عليه وسلم حين دعاه إلى الإسلام فأبى ان يسلم وتلا هذه الآية { إنك لا تهدي من أحببت ولكن الله يهدي من يشاء } ثم قال رسول الله صلى الله عليه وسلم انك رسول قوم وان لك حقا ولكن جنتنا ونحن مرملون فقال عثمان بن عفان انا أكسوه حلة صفورية وقال رجل من الأنصار على ضيافته

Said b. Ebî Raşid – Abdullah b. Osman b. Heysem – Hammad b. Seleme – Ebu Amir Husere b. Eşres İmla' Ali. Yezid b. Ebi Muaviye'nin zamanında Kayser'in elçisi bana komşu oldu. Ona dedim ki: Bana Resulullah (s.a.v)'in Kayser'e gönderdiği mektubundan bahset. Dedi ki: Resulullah (s.a.v) Dihye el-Kelbî'yi Kayser'e gönderdi. Onunla beraber bir de mektup gönderdi. Abbad b. Abbad'ın hadisinin benzeri bir hadisi zikretti Abbad'ın hadisi anlatım olarak daha güzel ve tamdır. Buna ek olarak dedi ki: Resulullah (s.a.v) onu İslam'a çağırdığında İslam'a girmekten kaçındığında güldü ve şu ayeti okudu: “Sevdiğin kimseyi hidayete erdiremezsin. Allah dilediğini hidayete erdirir sonra. Resulullah (s.a.v): “Sen kavminin elçisisin. Senin bir hakkın var. Fakat biz yolcu iken, toz, toprak içinde iken

¹¹⁷ Ahmed b. Hanbel, 4/74–75, 441–442

sen geldin.” dedi. Osman b. Affan dedi ki: Ben ona elbise vereyim. Ensar’dan bir adam onu misafir etti.¹¹⁸

14.

حدثنا أبو اليمان أخبرنا شعيب عن الزهري قال أخبرني عبيد الله بن عبد الله أن ابن عباس رضي الله عنهما أخبره أن أبا سفيان أخبره : أن هرقل أرسل وهم بإيلياء ثم دعا بكتاب رسول الله صلى الله عليه وسلم فلما فرغ من قراءة الكتاب كثر عنده الصخب فارتفعت الأصوات وأخرجنا فقلت لأصحابي حين أخرجنا لقد أمر أمر ابن أبي كبشة إنه يخافه ملك بني الأصفر

Ebu Süfyan – İbn Abbas (r.a) Ubeydullah b. Abdullah – Zühri- Şu’be – Ebu’l Yeman kendileri İliya şehrinde bulunuyorlarken Herakleios ona haberci gönderip getirtmiş. Sonra Resulullah (s.a.v)’in mektubunu istedi. Mektubu okumayı bitirdikten sonra gürültü çoğaldı, sesler yükseldi. Biz de huzurundan çıkarıldık. Biz dışarı çıktığımız zaman arkadaşlarımız: Yemin olsun İbn Ebî Kebşe’nin (yani Muhammed) (a.s)’in işi hakikaten azamet peyda ediyor. Şu muhakkak ki Benu’l Asfar’ın Meliki O’ndan korkuyor, dedim.¹¹⁹

15.

حدثنا يحيى بن بكير حدثنا الليث عن يونس عن ابن شهاب عن عبيد الله بن عبد الله بن عتبة أخبره أن عبد الله بن عباس أخبره أن أبا سفيان بن حرب أخبره : أن هرقل أرسل إليه في ركب من قريش كانوا تجارا بالشأم في المدة التي ماد فيها رسول الله صلى الله عليه وسلم أبا سفيان في كفار قريش

Ebu Süfyan – İbn Abbas- Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe – Şihab – Yunus – Yahya b. Bukeyr. Gerek kendisiyle, gerek Kureyş ile Resulullah (s.a.v.)’in (Hudeybiye sulhuyla) akdelediği mütareke müddeti içinde ticaret için Şam’a giden

¹¹⁸ Ahmed b. Hanbel, 4/74–75, 441–442

¹¹⁹ Buhârî, Cihad ve’s Siyer, 122 3/12–13)

bir Kureyş kafilesi içinde bulunduğu sırada Herakleios O'na haberci gönderip getirtti.¹²⁰

16.

حدثنا محمد بن مقاتل أبو الحسن أخبرنا عبد الله أخبرنا يونس عن الزهري قال أخبرني عبيد الله بن عبد الله بن عتبة أن ابن عباس أخبره أن أبا سفيان بن حرب أخبره : أن هرقل أرسل إليه في نفر من قريش وكانوا تجارا بالشأم فأتوه فذكر الحديث قال ثم دعا بكتاب رسول الله صلى الله عليه وسلم فقرأ فإذا فيه (بسم الله الرحمن الرحيم من محمد عبد الله ورسوله إلى هرقل عظيم الروم السلام على من اتبع الهدى أما بعد)

Ebu Süfyan b. Harb- İbn Abbas- Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe- Zühri- Abdullah. Muhammed b. Mukatil Ebu'l-Hasan. Herakleios ticaret için Şam'da bulunan Kureyş'ten bir kafileyi huzuruna çağırttı. Ona geldiler ve hadisi zikretti. Dedi ki: Sonra Resulullah (s.a.v)'in mektubunu istedi ve (mektup) okundu: “Bismillahirrahmanirrahim: Allah'ın kulu ve Resülü'nden Rum büyüğü Herakleios'e Selam hidayete tabi olanları üzerine olsun. Bundan sonra...”¹²¹

17.

حدثنا أبو اليمان أخبرنا شعيب عن الزهري أخبرني عبيد الله بن عبد الله أن عبد الله بن عباس أخبره أن أبا سفيان بن حرب أخبره أن هرقل أرسل إليه في ركب من قريش ثم قال لترجمانه قل لهم إني سائل هذا فإن كذبني فكذبوه فذكر الحديث فقال للترجمان قل له إن كان ما تقول حقا فسيملك موضع قدمي هاتين

Ebu Süfyan b. Harb – Abdullah b. Abbas – Ubeydullah b. Abdullah – Zühri – Şuayb - Ebu'l Yeman. Herakleios Kureyş'ten bir kafileyi huzuruna çağırttı. Sonra

¹²⁰ Buhârî, Cizye ve'l Muvadea, 13 (4/68) Tirmizi, Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Serve, es-Sünen, İsti'zan 24 (5/69), Çağrı Yayınları İstanbul 1981

¹²¹ Buhârî, İsti'zan, 24(7/135)

tercümanına dedi ki: Onlara de ki: Ben buna soracağım. Eğer bana yalan söylerse onu yalanlayınız. Hadisi zikretti ve tercümana dedi ki: Eğer söylediklerin doğruysa o iki ayağımın altındaki yerlere sahip olacaktır.¹²²

18.

وقال ابن عباس بعث النبي صلى الله عليه وسلم دحية الكلبي بكتابه إلى عظيم بصرى أن يدفعه إلى

قيصر

Ve ibn Abbas dedi ki : Nebi(s.a.v) Dihye el-Kelbi'yi bir mektupla- Kayser'e onu götürmesi için Busra valisine gönderdi.¹²³

19.

وقال ابن عباس أخبرني أبو سفيان بن حرب أن هرقل دعا ترجمانه ثم دعا بكتاب النبي صلى الله عليه وسلم فقرأه (بسم الله الرحمن الرحيم من محمد عبد الله ورسوله إلى هرقل و { يا أهل الكتاب تعالوا إلى كلمة سواء بيننا وبينكم } . الآية

Ebu Süfyan b. Harb – İbn Abbas Herakleios tercümanını çağırdı. Sonra Resulullah (s.a.v)'in mektubunu getirtti. Onu okudu: Bismillahirrahmanirrahim. Allah'ın kulu ve Resulün'den Herakleios'e ve Ey Ehl-i Kitap sizinle bizim aramızda eşit olan bir kelimeye gelin.¹²⁴

20.

¹²² Buhârî, Ahkam 40 (8/120-121)

¹²³ Buhârî, Ahbaru'l - Âhad, 4 (8 /136)

¹²⁴ Buhârî, Eyman ve'n Nüzur, 19 (7/229), Tevhid, 51 (8 / 213), Hayz, 7 (1/79)

حدثنا إسحاق أخبرنا يعقوب بن إبراهيم حدثنا ابن أخي ابن شهاب عن عمه قال أخبرني عبيد الله بن عبد الله بن عتبة بن مسعود أن عبد الله بن عباس رضي الله عنهما أخبره : أن رسول الله صلى الله عليه وسلم كتب إلى قيصر وقال (فإن توليتم فإن عليكم إثم الأريسيين)

Abdullah b. Abbas – Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe b. Mes’ud – İbn Şihab’ın amcası erkek kardeşimin oğlu ibn Şihab – Yakub b. İbrahim – İshak. Resulullah (s.a.v) Kayser’e mektup yazdı. Dedi ki: Eğer yüz çevirirsen halkın, tebaanın günahı senin üzerinedir.¹²⁵

21.

حدثنا إبراهيم بن حمزة قال حدثنا إبراهيم بن سعد عن صالح عن أبي شهاب عن عبيد الله أن عبد الله بن عباس أخبره قال أخبرني أبو سفيان أن هرقل قال له سألتك هل يزيدون أم ينقصون ؟ فرعمت أنهم يزيدون وكذلك الإيمان حتى يتم . وسألتك هل يرتد أحد سخطه لدينه بعد أن يدخل فيه ؟ فرعمت أن لا وكذلك الإيمان حين تخالط بشاشته القلوب لا يسخطه أحد

Ebu Süfyan – Abdullah b. Abbas – Ubeydullah b. Abdullah – İbn Şihab – Salih – İbrahim b. Sa’d – İbrahim. Hamza. Herakleios ona dedi ki: Sana artıyorlar mı yoksa azalıyorlar mı? Diye sordum. Onlar artıyorlar dedin ve iman tam olunca böyle olur. Sana o dine girdikten sonra dinini beğenmeyerek çıkan biri var mı? Diye sordum. Hayır, dedin. Aynı şekilde imanın taşıdığı ferahlık ve neşe kalbe karışıp kökleşince böyle olur. Onu kimse beğenmemelik etmez.¹²⁶

22.

¹²⁵ Buhârî, Cihad ve’s Siyer, 99 (83/234)

¹²⁶ Buhârî, İman, 38 (1/18-19), Kitabu’l Cihad ve’s Siyer, 76 (3/225)

حدثنا إبراهيم بن حمزة حدثنا إبراهيم بن سعد عن صالح عن ابن شهاب عن عبيد الله بن عبد الله أن عبد الله بن عباس رضي الله عنهما أخبره قال : أخبرني أبو سفيان أن هرقل قال له سألتك ماذا يأمركم ؟ فزعمت أنه أمركم بالصلاة والصدق والعفاف والوفاء بالعهد وأداء الأمانة قال وهذه صفة نبي

Ebu Süfyan – Abdullah b. Abbas – Ubeydullah b. Abdullah – İbn Şihab – Salih – İbrahim b. Sad İbrahim b. Hamza. Herakleios ona dedi ki: Size ne emrettiğini sordum. Sen bize namazı ve sıdk (doğruluk) ve afaf (erdemlilik) ve ahde vefayı ve emaneti sahibine vermeyi emreder, dedin ve bu bir peygamberin sıfatıdır.¹²⁷

23.

حدثنا الفضل بن يعقوب حدثنا عبد الله بن جعفر الرقي حدثنا المعتمر بن سليمان حدثنا سعيد بن عبيد الله الثقفي حدثنا بكر بن عبد الله المزني وزياد بن جبیر عن جبیر بن حية قال : بعث عمر الناس في أفناء الأمصار يقاتلون المشركين فأسلم الهرمزان فقال إني مستشيرك في مغازي هذه قال نعم مثلها ومثل من فيها من الناس من عدو المسلمين مثل طائر له رأس وله جناحان وله رجلان فإن كسر أحد الجناحين نهضت الرجلان بجناح والرأس فإن كسر الجناح الآخر نهضت الرجلان والرأس وإن شذخ الرأس ذهبت الرجلان والجناحان والرأس فالرأس كسرى والجناح قيصر والجناح الآخر فارس

Cübeyr b. Hayye – Ziyad b. Cübeyr ve Bekr b. Abdullah el-Müzeni Said b. Ubeydullah – Mutemer b. Süleyman – Abdullah b. Cafer er-Rakki – Fadl b. Yakub Ömer büyük merkezi bölgelere müşriklerle savaşmak için ordu gönderdi. Hürmüzan Müslüman oldu. Seninle bu savaş hakkında istişare etmek istiyorum dedi. Hz. Ömer kabul etti. Müslümanlarının düşmanlarının misali iki kanadı, iki bacağı, bir başı olan kuş misalidir. İki kanadından biri kırılırsa iki bacağı, bir kanadı ve başı ile yükselir.

¹²⁷ Buhârî, Şehadat, 28 (3/162), Salat 1 (1/91)

Diğer kanadı kırılırsa iki bacağı ve başı ile yükselir. Başı kesilirse iki bacağı, iki kanadı ve başı gider. Baş Kısra, kanat Kayser diğer kanat İran Faristir.¹²⁸

24.

حدثني إسحاق بن يزيد الدمشقي حدثنا يحيى بن حمزة قال حدثني ثور بن يزيد عن خالد بن معدان أن عمير بن الأسود العنسي حدثه أنه أتى عبادة بن الصامت وهو نازل في ساحة حمص وهو في بناء له ومعه أم حرام قال عمير فحدثتنا أم حرام : أنها سمعت النبي صلى الله عليه وسلم يقول (أول جيش من أمتي يغزون البحر قد أوجبوا) . قالت أم حرام قلت يا رسول الله أنا فيهم ؟ قال (أنت فيهم) . ثم قال النبي صلى الله عليه وسلم (أول جيش من أمتي يغزون مدينة قيصر مغفور لهم) . فقلت أنا فيهم يا رسول الله ؟ قال (لا)

Ubade b. Samit- Umeyr b. Esved el- Ansi Hıms meydanında kendisine ait bir binada kalan Ubade b. Samit'e geldi yanında eşi Ümmü Haram vardı. Umeyr dedi ki: Bize Ümmü Haram haber verdi. Resulullah'ın şöyle dediğini duymuş: “Ümmetinden savaşacak ilk orduya (cennet) vacip olacak. Ümmü Haram dedi ki: Ya Resulallah! Ben o orduda mıyım? Dedi ki: Sen onların içindesin. Bundan sonra Peygamber: “Ümmetinden Kayser'in şehrine savaş açacak ordu bağışlanacaktır.” buyurdu. Ben bunların içinde miydi? Ya Resulallah? Diye sordum. O: “Hayır !” diye cevap verdi.¹²⁹

25.

¹²⁸ Bûharî, Cizye ve'l - Muvadea 1 (4/63)

¹²⁹ Buhârî, Cihad ve's - Siyer, 93 (3/232)

حدثني يوسف بن حماد المعني حدثنا عبد الأعلى عن سعيد عن قتادة عن أنس : أن نبي الله صلى الله عليه وسلم كتب إلى كسرى وإلى قيصر وإلى النجاشي وإلى كل جبار يدعوهم إلى الله تعالى وليس بالنجاشي الذي صلى عليه النبي صلى الله عليه وسلم

Enes- Katade – Said – Abdu'l Ala – Yusuf b. Hammed el – Ma'ni Nebi (s.a.v) Kısra'ya ve Kayser'e ve Necaşi'ye ve her zorbaya onları Allah'a davet eden mektuplar yazdı ve Necaşi Resulullah'ın (gıyabî cenaze) namazını kıldığı Necaşi değildir.¹³⁰

26.

حدثنا محمد بن المثنى وابن بشار قال ابن المثنى حدثنا محمد بن جعفر حدثنا شعبة قال سمعت قتادة يحدث عن أنس بن مالك قال : لما أراد رسول الله صلى الله عليه وسلم أن يكتب إلى الروم قال قالوا إنهم لا يقرؤون كتابا إلا مختوما قال فاتخذ رسول الله صلى الله عليه وسلم خاتما من فضة كأي أنظر إلى بياضه في يد رسول الله صلى الله عليه وسلم نقشه - محمد رسول الله

Enes b. Mâlik – Katade – Şube – Muhammed b. Cafer – İbn Müsenna – Muhammed b. Müsenna ve İbn Beşşar. Resulullah (s.a.v) Rumlar'a mektup yazmak istediğinde kendisine: (Ya Resulullah) onlar mühürlenmiş olmadıkça senin mektubunu asla okumazlar! Denildi. Bunun üzerine Resulullah gümüşten bir yüzük-mühür edindi. Sanki ben Resulullah'ın elinde o mühür yüzüğün beyazlığına hâlâ bakıyor gibiyim. Bunun nakşı da: “Muhammed Resulullah”tır.¹³¹

27

¹³⁰ Müslim, Cihad ve's Siyer, 27 (2/1397); Ahmed b. Hanbel, Müsned, 4/336, Tirmizi, İsti'zan, 23 (5/68),

¹³¹ Müslim, Libas ve'z Ziyet, 13 (2/1658)

حدثنا محمد بن المثنى حدثنا معاذ بن هشام حدثني أبي عن قتادة عن أنس : أن نبي الله صلى الله عليه وسلم كان أراد أن يكتب إلى العجم فقل له إن العجم لا يقبلون إلا كتابا عليه خاتم فاصطنع خاتما من فضة قال كأتي أنظر إلى بياضه في يده

Enes – Katade- Babam – Muaz b. Hişam – Muhammed b. Müsenna. Resulullah Acem’e mektup yazmak istediğinde ona; Muhakkak acem üzerinde mühür olmadıkça bir mektubu kabul etmez. Gümüşten bir yüzük-mühür yaptırdı. Onun elinde beyazlığına hala bakıyor gibiyim.¹³²

28

حدثنا نصر بن علي الجهضمي حدثنا نوح بن قيس عن أخيه خالد بن قيس عن قتادة عن أنس : أن النبي صلى الله عليه وسلم أراد أن يكتب إلى كسرى وقيصر والنجاشي فقل إنهم لا يقبلون كتابا إلا بخاتم فصاغ رسول الله صلى الله عليه وسلم خاتما حلقة فضة ونقش فيه - محمد رسول الله-

Enes- Katade - Kardeşi Halid b. Kays- Nuh b. Kays – Nasr b. Ali el- Cehdami. Resulullah (s.a.v) Kisra’ya, Kayser’e ve Necaşi’ye mektup yazmak istedi: “Onlar bir mühür olmadıkça bir mektubu kabul etmezler.” denildi. Resulullah (s.a.v) halkası gümüşten olan bir yüzüğü biçimlendirdi ve ona “Muhammed Resulullah” şeklinde yazdırdı.¹³³

29.

¹³² Müslim, Libas ve’z Ziyet, 13 (2/1658)

¹³³ Müslim, Libas ve’z Ziyet, 13 (2/1658), Nesai, es-Sünen, Ziyet, 47 (8/172-174), Çağrı Yayınları İstanbul, 1981 Nesai 78 – 79 (0-8/192 – 193), Ahmed b. Hanbel 3/168 – 169, 180-181, 223, 273, Buhârî, Cihad ve’s Siyer 101 (3/235), Libas, 52 (7/53)

حدثنا هارون بن سعيد الأيلي حدثنا عبدالله بن وهب أخبرني سليمان (يعني ابن بلال) أخبرني يحيى أخبرني عبيد ابن حنين أنه سمع عبدالله بن عباس يحدث قال مكثت سنة وأنا أريد أن أسأل عمر بن الخطاب عن آية فما أستطيع أن أسأله هيبة له حتى خرج حاجا فخرجت معه فلما رجع فكنا ببعض الطريق عدل إلى الأراك لحاجة له فوقف له حتى فرغ ثم سرت معه فقلت يا أمير المؤمنين من اللتان تظاهرتا على رسول الله صلى الله عليه وسلم من أزواجه ؟ فقال تلك حفصة وعائشة قال فقلت له والله إن كنت لأريد أن أسألك عن هذا منذ سنة فما أستطيع هيبة لك قال فلا تفعل ما ظننت أن عندي من علم فسألني عنه فإن كنت أعلمه أخبرتك قال وقال عمر والله إن كنا في الجاهلية ما نعد للنساء مأمرا حتى أنزل الله تعالى فيهن ما أنزل وقسم لهن ما قسم قال فبينما أنا في أمر أأمره إذ قالت لي امرأتي لو صنعت كذا وكذا فقلت لها ومالك أنت ولما ههنا ؟ وما تكلفك في أمر أريده ؟ فقالت لي عجا لك يا ابن الخطاب ما تريد أن تراجع أنت وإن ابنتك لتراجع رسول الله صلى الله عليه وسلم حتى يظل يومه غضبان قال عمر فأخذ ردائي ثم أخرج مكاني حتى أدخل على حفصة فقلت لها يا بنية إنك لتراجعين رسول الله صلى الله عليه وسلم حتى يظل يومه غضبان فقالت حفصة والله إنا لنراجعه فقلت تعلمين أنني أحذرك عقوبة الله وغضب رسوله يا بنية لا يغرنك هذه التي قد أعجبها حسننها وحب رسول الله صلى الله عليه وسلم إياها ثم خرجت حتى أدخل على أم سلمة لقرابتي منها فكلمتها فقالت لي أم سلمة عجا لك يا ابن الخطاب قد دخلت في كل شيء حتى تبتغي أن تدخل بين رسول الله صلى الله عليه وسلم وأزواجه قال فأخذتني أخذا كسررتني عن بعض ما كنت أجد فخرجت من عندها وكان لي صاحب من الأنصار إذا غبت أتاني بالخبر وإذا غاب كنت أنا آتية بالخبر ونحن حينئذ نتخوف ملكا من ملوك غسان ذكر لنا أنه يريد أن يسير إلينا فقد امتلأت صدورنا منه فأتى صاحبي الأنصاري يدق الباب وقال افتح افتح فقلت جاء الغساني ؟ فقال أشد من ذلك اعتزل رسول الله صلى الله عليه وسلم أزواجه فقلت رغم أنف حفصة وعائشة ثم أخذ ثوبي فأخرج حتى جئت فإذا رسول الله صلى الله عليه وسلم في مشربة له يرتقى إليها بعجلة و غلام لرسول الله صلى الله عليه وسلم أسود على رأس الدرجة فقلت هذا عمر فأذن لي قال عمر فقصصت على رسول الله صلى الله عليه وسلم هذا الحديث فلما بلغت حديث أم سلمة تبسم رسول الله صلى الله عليه وسلم وإنه لعلى حصير ما بينه وبينه شيء وتحت رأسه وسادة من آدم حشوها ليف وإن عند رجله قرظا مضبورا وعند رأسه أهبا معلقة فرأيت أثر الحصير في جنب رسول الله صلى الله عليه وسلم فبكيت فقال

ما يبكيك ؟ فقلت يا رسول الله إن كسرى وقيصر فيما هما فيه وأنت رسول الله ؟ فقال رسول الله

صلى الله عليه وسلم أما ترضى أن تكون لهما الدنيا ولك الآخرة ؟

Abdullah b. Abbas – Ubeyd b. Huneyn – Yahya – Süleyman (Yani İbn Bilal) – Abdullah b. Vehb. Harun b. Said el-Eylî. Bir âyetin manasını Ömer b. Hattab’a sormak niyetiyle bir sene bekledim. Heybetinden dolayı kendisine bir türlü soramıyordum. Nihayet hac için (yola) çıktı. Onunla beraber ben de yola çıktım. Dönüşte biraz yol alınca bir ihtiyacı için misvak ağaçlarına doğru saptı. Ben de hacetini giderinceye kadar onu bekledim. Sonra onunla beraber yola devam ettim. Ve:

- Ya Emîre’l Mü’minîn! Resulullah (s.a.v) aleyhine zevcelerinden biriyle anlaşılan iki kadın kimlerdir? Dedim. Ömer:

- Onlar Hafsa ile Âişe’dir, cevabını verdi. Bunun üzerine:

- Vallahi bu meseleyi bir seneden beri sana sormak istedim; ama heybetinden dolayı soramıyordum; dedim.

- Bunu yapma! Benim bildiğimi zannettiğin bir şeyi hemen bana sor; eğer ben onu bilirim sana haber veririm dedi ve sözüne şöyle devam etti:

- Vallahi cahiliye devrinde biz kadınları insan yerine saymazdık. Nihayet Allahu Teâlâ onlar hakkında indirdiklerini indirdi ve kendilerine yaptığı taksimi yaptı. Bir defa ben kendi kendime bir şeyi istişare ederken zevcem bana:

- Şöyle şöyle yapsan olmaz mı? Deyiverdi. Ben de ona:

- Sana ne oluyor da bu işe karışyorsun; benim yapmak istediğim bir şeye neden burnunu sokuyorsun? Dedim. Kadın:

- Şaşarım sana ey Hattâb oğlu! Sen kendine kafa tutulmasını istemiyorsun; halbu ki kızın Resulullah (s.a.v)'e kafa tutup duruyor. O derecede ki, bütün gün efkârlı kalıyor; dedi. Bunun üzerine cübbemi alarak evimden çıktım ve Hafsa'nın yanına girdim. Ona dedim ki:

- Kızcağızım! Sen Resulullah (s.a.v)'e kafa tutarmışsın, hatta bütün gün efkârlı kalırmış! Hafsa:

- Vallahi biz ona çok müracatta bulunuyoruz; dedi.

- Bilirsin ki, biz seni Allah'ın azabından ve Resulü'nün gazabından sakındırırım kızcağızım! Sakın seni o kendi güzelliğini beğenen, Resulullah (s.a.v)'in kendisine olan sevgisine güvenen aldatmasın! Dedim. Sonra (oradan) çıkarak akrabalığım olduğu için Ümmü Seleme'nin yanına girdim ve onunla konuştum. Ümmü Seleme bana şunu söyledi:

- Şaşarım sana ey Hattâb oğlu! Her şeye karışırsın. Hatta Resulullah (s.a.v) ile zevcelerinin arasına bile girmek istiyorsun! Ümmü Seleme (nin bu sözü) bana öyle tesir etti ki efkârımı bir parça yatıştırdı. Bundan sonra onun yanından çıktım. Ensar'dan bir dostum vardı. (Mecliste) bulunamazsam bana haber getirir; o bulunamazsa ben ona haber getirirdim. O tarihte biz Gassan hükümdarlarından bir kraldan korkuyorduk. Üzerimize hücum etmek istediğini haber almıştık. Ondan gözümüz korkmuştu. Derken dostum Ensârî gelerek kapıyı çaldı ve:

- Aç aç! Dedi. Ben:

- Gassanlı mı geldi? Diye sordum.

- Ondan daha kötü! Resulullah (s.a.v) zevcelerinden ayrılmış cevabını verdi.

Ben de:

- Patlasın Hafsa ile Âişe dedim. Sonra elbisemi alarak çıktım, geldim. Bir de baktım Resulullah (s.a.v) yatak odasında. Odaya merdivenle çıkılıyor. Resullullah (s.a.v)'in siyah bir kölesi de merdiven başında. Ben Ömer'im dedim. Hemen bana izin verildi. Ben de Resulullah (s.a.v)'e bu hâdiseyi anlattım. Ümmü Seleme kıssasına gelince Resulullah (s.a.v) gülümsedi. Kendisi (kuru) bir hasır üzerinde idi. Vücudu ile hasır arasında hiçbir şey yoktu. Başının altında içi lif dolu derinden bir yastık; ayaklarının yanında bir karaz yanığı; başının ucunda asılı birkaç deri bulunuyordu. Ben Resulullah (s.a.v)'in yan tarafında hasırın izini görünce ağladım.

- Niçin ağlıyorsun? Diye sordu.

- Ya Resulallah! Kisra ve Kayser neler içinde yaşıyorlar neler! Halbuki sen Allah'ın Resulusün! Dedim. Bunun üzerine Resulullah (s.a.v):

- Dünya onların: Ahiret de senin olmasına râzı değil misin? Buyurdular.¹³⁴

30.

حدثنا أبو داود قال حدثنا شعبة عن يعلى قال سمعت أبا علقمة يحدث عن أبي هريرة قال قال رسول الله

صلى الله عليه وسلم : إذا هلك كسرى فلا كسرى بعده وإذا هلك قيصر فلا قيصر بعده

Ebu Hureyre – Ebu Alkama – Ya'la – Şube – Ebu Davud. Resulullah (s.a.v) şöyle buyurdu: Kisra helak olduğunda ondan sonra Kisra olmayacaktır. Kayser helak olduğunda ondan sonra Kayser olmayacaktır.¹³⁵

¹³⁴ Müslim, Talak, s (2/1109–1110), Buhârî, Nikâh, 83 6/147–150, Ahmed b. Hanbel, I/139–140 bkz.

İbn Hibban, 2/478–479, Taberanî, 2/175

¹³⁵ Ebu Davud, *Müsnedü Ebi Davud et-Tayalisi*, 2580 nolu hadis, s. 336 Dairetü'l Maarifi'l Osmaniye,

1321, Haydarabad, Ahmed b. Hanbel, Müsned, 2/501

31.

حدثنا يوسف بن موسى قال : نا يزيد بن هارون قال : نا إسرائيل عن ثوير ابن أبي فاختة عن أبيه عن علي قال : أهدى إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم كسرى فقبل منه وأهدى إليه قيصر فقبل منه وأهدت إليه الملوك فقبل منهم وهذا الحديث لا نعلمه يروى بهذا اللفظ إلا عن علي بهذا الإسناد

Ali – Babası – Süveyr b. Ebi Fahite – İsrail – Yezid b. Harun – Yusuf b. Musa.

Kisra Resulullah'a (s.a.v) hediye gönderdi. O da kabul etti. Kayser de O'na hediye gönderdi. Ondan da kabul etti. Hükümdarlarda ona hediye gönderenlerden hediyelerini kabul etti. (Bezzâr dedi ki:) Bu hadisi bu isnadla Ali'den başkasının bu lafızla rivayet ettiğini bilmiyoruz.¹³⁶

32.

أخبرنا عيسى بن يونس قال حدثنا ضمرة عن أبي زرعة السيباني عن أبي سكينه رجل من المحررين عن رجل من أصحاب النبي صلى الله عليه وسلم قال : لما أمر النبي صلى الله عليه وسلم بحفر الخندق عرضت لهم صخرة حالت بينهم وبين الحفر فقام رسول الله صلى الله عليه وسلم وأخذ المعول ووضع رداءه ناحية الخندق وقال تمت كلمة ربك صدقا وعدلا لا مبدل لكلماته وهو السميع العليم فندر ثلث الحجر وسلمان الفارسي قائم ينظر فبرق مع ضربة رسول الله صلى الله عليه وسلم برقة ثم ضرب الثانية وقال تمت كلمة ربك صدقا وعدلا لا مبدل لكلماته وهو السميع العليم فندر الثلث الآخر فبرقت برقة فرأها سلمان ثم ضرب الثالثة وقال تمت كلمة ربك صدقا وعدلا لا مبدل لكلماته وهو السميع العليم فندر الثلث الباقي وخرج رسول الله صلى الله عليه وسلم فأخذ رداءه وجلس قال سلمان يا رسول الله رأيتك حين ضربت ما تضرب ضربة إلا كانت معها برقة قال له رسول الله صلى الله عليه وسلم يا سلمان رأيت ذلك فقال أي والذي بعثك بالحق يا رسول الله قال فإني حين ضربت الضربة الأولى رفعت لي مدائن كسرى وما حولها ومدائن كثيرة حتى رأيتها بعيني قال له من حضره من أصحابه يا رسول الله ادع الله أن يفتحها علينا ويغنمنا ديارهم ويخرب بأيدينا بلادهم فدعا

¹³⁶ Bezzar, Ebu Bekir Ahmed b. Amr b. Abdülhalık et-Itkî, *el-Bahrüz Zehhan el-Ma'rufu bi Müsnedi'l*

Bezzar, 3/29, Mektebetü'l Ulum ve'l Hükm, Medinetü'l Münevver.

رسول الله صلى الله عليه وسلم بذلك ثم ضربت الضربة الثانية فرفعت لي مدائن قيصر وما حولها حتى رأيتها بعيني قالوا يا رسول الله ادع الله أن يفتحها علينا ويغنمنا ديارهم ويخرب بأيدينا بلادهم فدعا رسول الله صلى الله عليه وسلم بذلك ثم ضربت الثالثة فرفعت لي مدائن الحبشة وما حولها من القرى حتى رأيتها بعيني قال رسول الله صلى الله عليه وسلم عند ذلك دعوا الحبشة ما ودعوكم واتركوا الترك ما تركوكم

Resulullah (s.a.v)'in ashabından bir adam. Ebu Sükeyne – Ebû Zür'a es-Seybanî – Damra – İsa b. Yunus. Hendek savaşı için Resulullah (s.a.v) hendek kazılmasını emretti. Hendek kazılırken, kazımını engelleyen büyük bir kaya çıktı. Bunun üzerine Resulullah (s.a.v) kalkıp kazmayı aldı, cübbesini çıkarıp hendeğin bir kenarına koydu. “Zira Rabbinin verdiği söz doğruluk ve adaletle yerine getirilmiştir. Onun vaadlerin engelleyebilecek hiçbir güç yoktur ve yalnızca O dur her şeyi duyan ve bilen” (En'am, 115) âyetini okuyarak taşa vurdu. Taşın üçte biri koptu. Selman-ı Farisî ayakta Resulullah (s.a.v)'e bakıyordu. Resulullah (s.a.v)'in kayaya vuruşuyla şimşek gibi bir kıvılcım çıktı. Sonra ikinci defa vurdu ve aynı ayeti okudu. Kayanın başka üçte biri de kırıldı. Yine bir kıvılcım çıktı. Selman o kıvılcımı da gördü. Sonra üçüncü kez kayaya vurdu ve yine aynı ayeti okudu. Kalan üçte biri de kırıldı. Resulullah (s.a.v) hendekten çıktı, cübbesini alıp oturdu. Selman: “Ey Allah'ın Resûlü! Sen taşa vururken ben sana bakıyordum. Taşa her vurduğunda kıvılcım çıktı.” Dedi. Resûlullah (s.a.v) ona: “Ey Selman! Çıkan kıvılcımı gördün mü? Buyurdu.” Selman: “Seni hak din üzere gönderen Allah'a yemin olsun ki gördüm.” Dedi. Bunun üzerine Resulullah (s.a.v): “Kayaya ilk vuruşumda bana Kisra'nın şehirleri ve çevresi bana gösterildi. Öyle ki sanki gözlerimle görüyor gibiyim. Bunun üzerine sahabeden orada bulunanlar: “Ey Allah'ın Resûlü! Allah'a dua et de oraların fethedilmesini bize nasip etsin, oraları bize ganimet olarak versin. Beldelerini ellerimizle teslim almamızı bizlere nasip etsin!” dediler. Resulullah (s.a.v)'de bu

şekilde dua etti ve sözüne şöyle devam etti: “Kayaya ikinci kez vurduğumda Kayser’in şehirleri ve çevresi bana gösterildi, öyle ki âdeta gözlerimle görüyor gibiydim. Bunun üzerine oradakiler: “Ey Allah’ın Resûlü! Dua et de oraların fethini Allah bize nasip etsin, oraların memleketlerini bize ganimet olarak versin ve o şehirlerinin idarelerini bizim elimize geçirsin. “Yine Resûlullah (s.a.v) aynı şekilde dua etti. Sözüne devamla şöyle buyurdu: “Üçüncü defa kaya vurduğumda Habeş şehirleri ve çevresinde kasabalar bana gösterildi, öyle ki sanki gözlerimle görüyorum.” dedi.¹³⁷

33.

أنا أبو طاهر نا أبو بكر نا محمد بن بشار ثنا محمد بن جعفر ثنا شعبة عن يعلى بن عطاء قال : سمعت
أبا علقمة الهاشمي قال : سمعت أبا هريرة يقول : سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول : من أطاعني
فقد أطاع الله و من عصاني فقد عصى الله و من أطاع الأمير فقد أطاعني و من عصى الأمير فقد عصاني إنما
الإمام جنة فإذا صلى قاعدا فصلوا قعودا و إذا قال : سمع الله لمن حمده فقولوا : اللهم ربنا لك الحمد فإذا
وافق قول أهل الأرض قول أهل السماء غفر ما مضى من ذنبه و يهلك كسرى و لا كسرى بعد و يهلك قيصر و
لا قيصر من بعده

Resulullah (s.a.v) - Ebu Hüreyre – Ebu Alkame el- Haşimi- Ya’la b.Ata- Şube
Muhammed b. Cafer- Muhammed b. Beşşar– Ebubekir- Ebu Tahir. Kim bana itaat
ederse, Allah’a itaat etmiştir. Kim bana isyan ederse, Allah’a isyan etmiştir. Kim
emîre itaat ederse bana itaat etmiştir. Kim emîre isyan ederse bana isyan etmiştir.
İmam (koruyucu) bir kalkandır. O namazı oturarak kılsa siz de oturarak kılın.
İmam: “Semiallahu limen hamide” derse “Allahhümme Rabbenâ lekel hamd” deyin.

¹³⁷ Nesai, Cihad. 42 (6/43–45)

Yeryüzündeki (namaz kılanların âmin sözü), gökyüzü ehlinin (meleklerin) âmin sözü birbirine denk düşerse, geçmiş günahlarının hepsi bağışlanır ve Kisra helâk olacak, Ondan başka Kisra olmayacaktır. Kayser helâk olacak, ondan sonra da Kayser olmayacaktır.¹³⁸

34.

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا عبد الرحمن بن مهدي عن عمران عن قتادة عن أنس : أن رسول الله صلى الله عليه وسلم كتب إلى كسرى وقيصر وأكيدر دومة يدعوهم إلى الله عز وجل

Esen b. Malik – Katade – İmran el-Kattan – Abdurrahman b. Mehdi – Ebeydullah Resulullah (s.a.v) Kisra, Kayser ve Ukeydir Duveme'ye onları Allah'a davet eden mektuplar yazdı.¹³⁹

35.

حدثنا محمد بن عبد الله الحضرمي ثنا حرب بن الحسن الطحان ثنا المطلب بن زيادة عن عبد الله بن عيسى عن عبد الرحمن بن أبي ليلى عن أبي ليلى قال.... فقال أبو سفيان : لقد رأيت ملك كسرى وقيصر فما رأيت مثل ملك ابن أخيك فقال له العباس : إنما هي النبوة

Ebi Leyla – Abdurrahman b. Ebi Leyla – Muttalib b. Ziyade Abdullah b. İsa – Harb b. Hasan et-Tahani – Muhammed b. Abdullah el-Hadrami - ... Ebu Süfyan dedi

¹³⁸ İbn Huzeyme, Muhammed b. İshak el- Leyla, *Sahihi İbn Huzeyme*, 3/46, Mektebetü'l İslamiyye, 1975, Ahmed b. Hanbel, 2/416, 467

¹³⁹ İbn Hibban, *Sahihi İbn Hibban. Bi tertibi İbn Belban*, 14/491–492 Müessesetü'r Risale, 1993 Beyrut, Ahmed b. Hanbel, Müsned, 3/133, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1981

ki: Ben, Kisra ve Kayser'in saltanatını gördüm. Fakat kardeşinin oğlunun saltanatı gibisini görmedim. Bunun üzerine Abbas ona: O ancak bir Peygamberliktir dedi.¹⁴⁰

36.

أخبرنا محمد بن إسحاق بن إبراهيم مولى ثقيف قال : حدثنا أبو يحيى محمد بن عبد الرحيم صاعقة قال : حدثنا علي بن بحر قال : حدثنا مروان بن معاوية الفزاري قال : حدثنا حميد عن أنس بن مالك قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : (من ينطلق بصحيفتي هذه إلى قيصر وله الجنة ؟) فقال رجل من القوم : وإن لم أقتل ؟ قال : (وإن لم تقتل) فانطلق الرجل به فوافق قيصر وهو يأتي بيت المقدس قد جعل له بساط لا يمشي عليه غيره فرمى بالكتاب [على] البساط وتنحى فلما انتهى قيصر إلى الكتاب أخذه ثم دعا رأس الجاثليق فأقرأه فقال : ما علمي في هذا الكتاب إلا كعلمك فنأدى قيصر : من صاحب الكتاب فهو آمن فجاء الرجل فقال : إذا أنا قدمت فأتني فلما قدم أتاه فأمر قيصر بأبواب قصره فغلقت ثم أمر مناديا ينادي : ألا إن قيصر قد اتبع محمدا صلى الله عليه وسلم وترك النصرانية فأقبل جنده وقد تسلحوا حتى أطافوا بقصره فقال لرسول الله صلى الله عليه وسلم : قد ترى أنني خائف على مملكتي ثم أمر مناديا فنأدى : ألا إن قيصر قد رضي عنكم وإنما خبركم لينظر كيف صبركم على دينكم فارجعوا فانصرفوا وكتب قيصر إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم : إني مسلم وبعث إليه بدنانير فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم حين قرأ الكتاب : (كذب عدو الله ليس بمسلم وهو على النصرانية) وقسم الدنانير

Resulullah (s.a.v) – Enes b. Malik – Humejd – Mervan b. Muaviye el-Ferazî – Ali b. Behr – Ebu Yahya Muhammed b. Abdürrahim Saika – Sekif'in mevlası Muhammed b. İshak b. İbrahim. Resulullah (s.a.v): Benim şu mektubumu Kayser'e kim götürürse ona cennet var. Topluluktan bir adam dedi ki: öldürülmesem de mi? Resulullah buyurdu ki: öldürülmesen de. Adam onu götürdü. Beytü'l - Makdis'e gelen Kayser'e muvafık oldu. Ondan başka üzerinde kimsenin yürümediği bir halı

¹⁴⁰ İbn Hibban, a.g.e. 11/76, *Mu'cem 'u-l Kebîr*, VII/76.

onun için serildi. Halının üzerine mektubu attı ve kenara çekildi. Kayser mektubun yanına ulaşınca onu aldı, sonra Başpiskopos'u çağırdı ve onu okuttu. Dedi ki: Bu mektup hakkında senin bildiğinden başka bir şey bilmiyorum. Kayser: "Mektubun sahibi kimdir, o güven içindedir." Diye seslendi. Adam geldi. Onu ben getirdim, bana verin dedi. Geldiğinde ona verdi. Kayser, sarayının kapısının kapatılmasını emretti ve sonra bir tellela: "Kayser Muhammed'e (s.a.v) tâbi oldu ve Hristiyanlığı terk etti" diye bağırmasını emretti. Ordu kalkıp silahlandı ve Onun sarayını kuşattı. Kayser Resulullah (s.a.v)'in elçisine dedi ki: Görüyorsun ben memleketimden korkuyorum. Sonra tellala şöyle bağırmasını emretti: "Kayser sizlerden razı oldu. Çünkü sizin dininize olan bağlılığınızı ölçmek için sizi imtihan etti. Dönüp gidin. Resulullah (s.a.v)'e ben Müslümanım diye bir mektup yazdı. Ona dinarlar gönderdi. Resulullah (s.a.v) mektubu okuduğunda: "Allah'ın düşmanı yalan söylüyor. O Müslüman değildir. O Hristiyanlık üzeredir". Buyurdu. Dinarları taksim etti.¹⁴¹

37.

حدثنا علي بن عبد العزيز : ثنا الزبير بن بكار قال : تسمية أصحاب العقبة معتب بن قشير بن مليل من بني عمرو بن عوف شهد بدرا وهو الذي قال : يعدنا محمد كنوز كسرة وقيصر وأحدنا لا يأمن على خلانه

Akabe ashabından Beni Amr b. Auf'tan Mu'teb b. Kuşeyr b. Mefrl – Zübeyr b. Bekar – Ali b. Abdülaziz. O demiştir ki: Bizden biri (helâya) tek (başına gitmeye) güvenemezken, Muhammed bize Kisra ve Kayser'in hazinelerini vaad ediyordu!¹⁴²

¹⁴¹ İbn Hibban, 10/357–358

¹⁴² Teberanî, *Mucemu'l Kebir*, 3/166–167

38.

أخبرنا أبو سعيد بن أبي عمرو ثنا أبو العباس أنبأ الربيع قال قال الشافعي رحمه الله : ولما أتني كسرى بكتاب النبي صلى الله عليه وسلم مزقة فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم تمزق ملكه وحفظنا أن قيصر أكرم كتاب النبي صلى الله عليه وسلم ووضع في مسك فقال النبي صلى الله عليه وسلم ثبت ملك

Rebi'- Ebu'l Abbas- Ebu Said b. Ebu Amr. Dedi ki. Şafî (rahimehullah) dedi ki: Kisra'ya Nebi (s.a.v)'in mektubu geldiğinde onu parçaladı. Resulullah (s.a.v) buyurdu ki: Onun mülkü parçalanacaktır. (ve koruduk) Kayser Nebi (s.a.v)'in mektubuna hürmet etti ve onu miske koydu. Nebi (s.a.v) buyurdu ki: Onun mülkü sabit kalacaktır.¹⁴³

39.

أخبرنا محمد بن عبد الله الحافظ وأبو بكر أحمد بن الحسن القاضي قال ثنا أبو العباس محمد بن يعقوب ثنا أبو بكر محمد بن إسحاق الصغاني ثنا بن أبي مريم أنبأ يحيى بن أيوب حدثني موسى بن جبير أن عباس بن عبد الله بن عباس بن عبد المطلب حدثه عن خالد بن يزيد بن معاوية عن دحية بن خليفة : قال بعثه رسول الله صلى الله عليه وسلم إلى هرقل فلما رجع أعطاه رسول الله صلى الله عليه وسلم قبضية فقال اجعل صديعها قميصا واعط صاحبك صديعا تختمر به فلما ولي دعاه قال مرها تجعل تحته شيئا لنلا يصف

Dihye b. Halife – Halid b. Yezid b. Muaviye – Abbas b. Abdullah b. Abbas b. Abdulmuttalib – Musa b. Cübeyr – Yahya b. Eyyüb – İbn Ebi Meryem – Ebu Bekir – Muhammed b. İshak es-Sağani – Ebu'l Abbas Muhammed b. Yakubu Muhammed b. Abdullah el-Hafız ve Ebubekir Ahmed b. Hasan el-Kadi. Dedi Ki: Onu Resulullah (s.a.v) ona kıbtî bir kumaş verdi. Dedi ki: Yarısını gömlek yap. Yarısını eşarp

¹⁴³ Beyhaki, Ebu Bekr Ahmet b. Hüseyin b. Ali el-Beyhaki, *Kitabu es-Sünenü'l Kübra*, Siyer, 9/177,

179, 1346, Haydarabad Meclisü Dairati'l Maarifi'l Osmaniye el- Kaineti

yapması için eşine ver. Gerisin geri göndü. Ona çağırdı. Dedi ki: “Hanımına söyle, bunun altına bedenini belli etmeyecek başka bir kıyafet daha giysin!”¹⁴⁴

40.

أخبرنا أبو عبد الله الحافظ قال سمعت أبا إسحاق إبراهيم بن محمد بن يحيى يقول سمعت أبا العباس
الدغولي يقول نا عبد الله بن جعفر بن خاقان نا علي بن خشرم قال : سمعت يعلى بن عمرو الضبي يقول
سمعت ابن المبارك يقول : لما رأى لقمان يعدو خلف قيصر فراسخ فقل له يا ولي الله تعدو خلق هذا الكافر ؟
قال نعم لعلي أسأله في مؤمن فيجبني فيه

İbn Mübarek – Ya’la b. Amr ed-Dabi – Ali b. Haşram – Abdullah b. Cafer b.
Hakan – Ebu Abbas ed-Değuli – Ebu İshak İbrahim b. Muhammed b. Yahya -Ebu
Abdullah el-Hafız. Lokman’ın Kayser’in arkasına geçip oradan ayrılmadığını
görünce kendisine: Ey Allah’ın dostu! Bu kâfirin arkasına mı geçtin? Diye sorulunca,
Dedi ki: Evet. Ondan Müslüman olmasını istiyorum belki benim bu isteğimi kabul
eder.¹⁴⁵

¹⁴⁴ Beyhakî, *es-Süneü’l Kübra*, 2/234

¹⁴⁵ Beyhakî, a.g.e. 6/114–115

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

RİVAYETLERİN TAHLİLİ

Bu bölümde Herakleios'un İslâm'a davet edilmesini, dönemin güçlü devletlerinden Bizans'la diplomatik ilişkileri ve Herakleios rivayetini sened ve metin açısından inceleyeceğiz. Öncelikle rivayet tarih kitaplarında nasıl ele alındığını ortaya koymaya çalışacağız.

1. Hz. Peygamber'in Çeşitli Devlet Başkanlarını İslâm'a Daveti

Uluslararası ilişkileri düzenleyen anlaşmalar ya da yabancı bir ülkede kendi memleketini temsil etme eylemi gibi anlamlara gelen diplomasi, insanlık tarihinin çok eski dönemlerinden beri varlığı bilinen bir faaliyettir. İslam tarihinde Hz. Peygamber dönemi, uluslar arası ilişkiler ve diplomatik temsilciler açısından çok yoğun ve sıkı bir faaliyet dönemi olarak bilinir.¹⁴⁶

Hz. Peygamber'in 622 yılında Medine'ye hicret etmesiyle başlayan tarihî süreç, şehir devletin kurulmasıyla yeni bir boyut kazanmıştır. Taşıdığı misyon itibarıyla dini liderlik, devlet başkanlığı ve aynı zamanda askerî komutanlık gibi önemli vasıflara sahip olması, onun bu sahalarda önemli kararlar almasını, komşu kabile ve devletlere, hatta Bizans ve İran gibi dönemin iki güçlü imparatorluğuyla temasa geçmesini ve yazışmalar yapmasını gerekli kılmıştır.¹⁴⁷

¹⁴⁶ Hamidullah, *İslâm'da Devlet İdaresi* s. 235 Ter. Kemal Kuşçu, Ankara, 1979

¹⁴⁷ Kütükoğlu, Mübahat S. Diplomatik maddesi, DİA, IX/360

Diplomatik açıdan en yoğun ve kayda değer faaliyetler, hicri 6. yılda akdedilen Hudeybiye barışı sonrasına rastlamaktadır. Bu anlaşma, diplomatik ilişkiler yönünden bir dönüm noktası olarak kabul edilir. Zira Kureyş'le yapılan bu antlaşmayla birlikte, artık on yıllık bir barış sürecine girilmiştir ve İslam davetinin yayılması için büyük fırsat doğmuştur.¹⁴⁸ Böylece yirminin üzerinde hükümdar, kabile reisi ve din adamı Resûlullah'ın gönderdiği mektupları ve elçileri vasıtasıyla İslâm'a davet edilmişlik. İbn Sa'd'ın bildirdiğine göre sahabe-i kiram arasından seçilerek görevlendirilen elçiler gidecekleri yerlere aynı günde hareket etmişlerdir.¹⁴⁹

Hz. Peygamber, Hudeybiye dönüşünde ashabını toplayarak içlerinden bazılarını, İslâm davetini yaymak amacıyla komşu ülkelerin krallarına elçi olarak göndereceğini açıklamış ve bu konuda kendine yardım ve itaat etmelerini istemişti.¹⁵⁰ Resûlallah (s.a.v) bu amaçla, ashab arasından komşu ülkelere elçi olarak gönderilecekleri tayin etmiş ve yazılan davet mektuplarıyla birlikte, onları başka Bizans ve İran olmak üzere bazı devlet başkanları ve kabile reisleriyle görüşmeleri için harekete geçirmişti. Bunlar arasında Amr b. Ümeyye ed-Damrî Habeş Kralı Necâşî'ye, Dihye b. Halîfe el-Kelbî Bizans hükümdarı Herakleios'e, Hâtib b. Ebî Beltea İskenderiye valisi Mukavkıs'a, Abdullah b. Huzâfe es-Sehmî İran kralı Kısra'ya ve Şücâ b. Vehb el-Esedî de Gassaniler'in reisi Haris b. Ebi Şemir'e

¹⁴⁸ Ebu Abdullah Muhammed Katibu'l Vakıdı, *İbn. Sa'd Tabakatü'l Kübra* II/97, Beyrut, 1968, Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV/325 Afzalur, Rahman, a.g.e. 4/109, Sarıçam, İbrahim, a.g.e. s. 237

¹⁴⁹ İbn Sa'd, *İbn Sa'd, es-Siretün Nebeviyye Min Tabakatü'l Kübra*, Li İbni Sa'd, ez-Zerha A'lami'l Arabi, Kahire, 1989 I/258, Afzalur, Rahman, a.g.e. I/109, Sarıçam, İbrahim, a.g.e. s. 248

¹⁵⁰ İbn Sa'd, a.g.e. I/259, Yardım, Ali, Dihye b. Halife maddesi, DİA, 9/294, İstanbul, 1994

gönderilmişti.¹⁵¹ Peygamber (s.a.v), gönderdiği elçilerin yanlarına varacakları hükümdarlara da, birer yazı yazdırdı.¹⁵²

a. Elçilerin Seçimi

Hz. Peygamber siyasî ve dinî amaçlarla gönderdiği elçilerini, durum ve şartlara göre en liyakatli ve en muktedir kişiler arasından seçer; onlarda özellikle ikna gücü, idrak kabiliyeti, bilgi ve hikmet yeteneği, dürüstlük, ahlâk ve yüz güzelliği gibi vasıflar arardı.¹⁵³

Elçi olarak görevlendirilen bu kimseler, daha önceden Suriye, Irak ve Habeşistan gibi ülkelere defalarca gitmiş;¹⁵⁴ oraların örf ve adetlerini, inanç ve düşüncelerini bilen kimseler arasından seçilirdi.¹⁵⁵ Bu nedenle, elçilerin gönderildikleri memleketlerin dillerini biraz olsun bilmeleri muhtemeldir. Dine davet amacıyla gönderilen elçilerin tamamı, İslamî konulara vâkıf ve dinî hükümleri

¹⁵¹ İbn Sa'd, a.g.e. I/258, Müslim, Cihad, 75 (III/1397), Tirmizi, İsti'zan, 23 (V/67), İbn Esir, a.g.e. I/196, Afzalur, Rahman, a.g.e. 4/109, Heykel, Muhammed, a.g.e. s.368, Sarıçam, İbrahim, a.g.e. s. 248. Akgül Hüseyin, *Alemlere Rahmet Hz. Muhammed*, s. 140, TDV Yayınları, Ankara, 1994, İbn Ferra', Ebi Ali Hüseyin b. Muhammed el-Maruf, *Kitabu Rasulü'l Müluk*, s. 4 Kahire, 1947

¹⁵² İbn Sa'd a.g.e. I/259, Taberi, a.g.e. 2/644 – 646 Daru'l Maarif, Kahire, 1977-1978

¹⁵³ İbn Sa'd a.g.e. I/258, Hamidullah, *İslam Peygamberi*, II /1081, Sarıçam, İbrahim, a.g.e. s. 252, İbşirli, Mehmet Elçi maddesi, DİA, XI.4 Kettani, Muhammed Abdülhay, Kettani *et- Teratibu'l İdariye*, Hz. Peygamberin Yönetiminde Sosyal Hayat ve Kurumlar I/183, çev. Ahmet Özel, İz Yayıncılık, İstanbul 1990, Sönmez, Abidin, *Rasûlullah'ın Diplomatik Münasebetleri ve Sulh Muahedeleri*, s. 50, İnkılab Yayınları, İstanbul, 1984

¹⁵⁴ Hamidullah, *Resulullah Muhammed*, s. 179, Akgül, Hüseyin. a.g.e. s. 140

¹⁵⁵ Güner, Osman, a.g.e. s. 310–311, Sarıçam, İbrahim, a.g.e. s. 252

titizlikle yerine getiren, halimselim, güzel söz söyleyebilen, belağat sahibi ve zâhid kimselerdi.¹⁵⁶ Ayrıca gittikleri yerlere geceleyin girmemelerini, sabah oluncaya kadar beklemelerini, güzelce temizlenmelerini, iki rek'at namaz kılıp Allah'a duada bulunduktan sonra, mektubu sağ elleriyle vermelerini öğütler,¹⁵⁷ devlet başkanlarına verilecek mektupların saygın kişiler vasıtasıyla ulaştırılmasını uygun görürdü. Nitekim ashabının en güzel yüzlülerinden olan¹⁵⁸ Dihye'yi Bizans'a gönderirken, mektubu önce Busra valisine vermesini ve onun aracılığıyla hükümdara ulaştırmasını emretmişti.¹⁵⁹

O dönemde Arap dili, uzun asırlardan beri Arap kabilelerince müstemlekeleştirilen bu bölgede rahatça konuşuluyordu. İslâm'dan hemen önceki Constantinople (Bizans) şehrinde bile, Mekke'li Osman b. el-Huveyris, göçmen olan ve okullarda öğretmenlik yapan Araplara rastlamıştı. Yine, imparatorun sarayında da Arapça mütercimleri vardı.¹⁶⁰ Resûlullah Gayr-i Müslim kişi ve devletlerle olan ilişkilerinde İslâm'ın genel prensibine titizlikle bağlı kaldı. Gerek ferdî, gerekse devlet seviyesinde Müminler ve Gayr-i Müslimler arasındaki bütün meseleleri dost ve düşman arasında ayrım yapmadan her tarafça da kabul edilen deliller esas alınarak mutlak adaletle hükme bağlandı. İslâm Devleti'ni ziyaret eden yabancıların hakları tamamıyla saygın kabul edilip korundu. Yabancı yönetimlerin elçileri vakar ve

¹⁵⁶ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, II/1081, Sönmez, Abidin, a.g.e. s. 52

¹⁵⁷ İbn Sa'd, a.g.e. I/282, Kettani, a.g.e. I/247

¹⁵⁸ İbn Hacer el-Askalani, *el-İsabe fî Temyizi's Sahabe*, I/437, Kahire, 1947

¹⁵⁹ Ahmet b. Hanbel, Müsned, I/262 İbn Sa'd, a.g.e. I/259, İslâm Ansiklopedisi "Kayser" maddesi, 6/483, MEB Yayınları, Hamidullah, İslâm Peygamberi, I/333, Öngül, Ali, a.g.md, DİA, VIII/399

¹⁶⁰ Hamidullah, *Hz. Peygamber'in Altı Orijinal Diplomatik Mektubu*, s. 118

hürmetle karşılandı; kendilerine, yabancı yönetimin temsilcilerine gösterilebilecek bütün itibar gösterildi. Onları bizzat Rasûlullah (s.a.v) gözetti, ihtiyaçlarını karşıladı ve ağırladı. Rasûlullah (s.a.v) Habeşistan, Bizans, Mısır ve diğer komşu devletlerden elçileri kabul etti, onlara yönetimlerinin resmi temsilcileri olarak davranıp ağırlama ve muamele hususunda aynı protokolü izledi. Elçiler Rasûlullah (s.a.v) için krallarından, reislerinden hediye ve armağanlar getirdiler, karşılığında Rasûlullah (s.a.v) da kralları ve reisleri için hediyeler ve armağanlar gönderdi. Rasûlullah (s.a.v) Rum kralı Sezar Herakleios’a elçi olarak Dihye b. Halife el-Kelbi el-Hazracî’yi gönderdi. Herakleios cevaben, elçisiyle birlikte şahsen hizmet için gelmeyi çok istemesine rağmen ülke meselelerinin müsaade etmediğini anlatan bir özür mektubuyla hediyeler gönderdi.¹⁶¹

Herakleios, Kisra’nın aksine olarak, fi’len İslâmiyete taraftar olmakla beraber, tebaalarından çekindiği için, dinin hak dini olduğunu açıkça ikrar edemeyen bir insan gibi görünmektedir.¹⁶²

b. Elçilerin Gönderiliş Tarihi

Hiz. Peygamber Hicretin 6. yılında, Zilhicce ayında, Hudeybiye’den Medine’ye döndükten sonra¹⁶³ veya hicretin 7. yılı elçilerini göndermiştir.¹⁶⁴ Resûlullah’ın bu elçileri Hicret’in sekizinci yılında gönderdiği de söylenmiştir.¹⁶⁵

¹⁶¹ Afzalur Rahman, a.g.e. I/458–459

¹⁶² İslâm Ansiklopedisi, “Kayser” maddesi, 6/483 MEB Yayınları.

¹⁶³ İbn Sa’d, a.g.e. I/258, Taberi, a.g.e. 2/647, Cheikh, Nadia Maria, a.g.m. s. 10, İbn Kesir, Ebul Fida İsmail b. Ömer *el- Bidâye ve’n-Nihaye*. 7/246, Matbaatü’s Saade, 1932, Mısır, Sönmez, Abidin, *Rasûlullah’ın İslâm’a Davet Mektupları*, s. 95, İnkılâb Yayınları, İstanbul, 1984

c. Dihye b. Halife'nin Bizans İmparatoru Herakleios'a Gönderilişi

Dihye b. Halife'nin Rum Kayseri Herakleios'a gönderilişi, Hicretin 7. yılı Muharrem 7/ Mayıs 628 idi.¹⁶⁶

Resûlullah'ın bu elçisine, bir elçiye layık saygı ve itibar gösterildi ise de bu elçi asıl vazifesinde pek az başarı sağlayabilmiştir. Zonoros hariç, diğer Bizans tarihçiler bu olayı nedense zikre değer bulamamışlardır.¹⁶⁷ Klasik Müslüman müellifler Hz. Peygamber (s.a.s)'in, komşu hükümdarların yanı sıra, Bizans İmparatoru Herakleios'a da bir mektup gönderdiğini naklederler. Mektup önce 628'de, Herakleios'u İslâm'a davet etmek için gönderilmiştir; cevap olumsuz olmuş, ancak Hz. Peygamberin teşebbüsü zihinlerde özellikle kraldan çok kralcı olan ve bunu bağışlanmaz bir hakaret telakki eden Bizans diyarındaki Araplar arasında belirli bir çalkantıya yol açmıştır.¹⁶⁸

Kayser Herakleios:

-“Eğer Allah İranlılar'ın askerlerini bozguna uğratırsa, Hıms'tan İlya'ya (Kudüs'e) kadar yaya olarak yürüyeyim!” diye adakta bulunmuş; ülkesine giren

¹⁶⁴ Hamidullah, *Resulullah Muhammed*, s. 179

¹⁶⁵ İbnü'l Esir, a.g.e. I/196

¹⁶⁶ İbn Sa'd, I/258, IV/251 Öngül, Ali, a.g.md, DİA, VIII/399, Yardım, Ali, a.g.md, IX/294, Aycan, İrfan, Ebu Süfyan maddesi, DİA, IX/231, İstanbul, 1994

¹⁶⁷ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I/333

¹⁶⁸ Hamidullah, *H. Peygamber'in Altı Orijinal Diplomatik Mektubu*, s. 115

Acem ordusunu yenip, onları toprağından çıkarmaya ve en büyük salibi, haçı da geri almaya muvaffak olmuştu.¹⁶⁹

Herakleios, adağını yerine getirmek üzere, Hıms'tan İlya'ya kadar yaya yürümeye kalkmış, kendisinin yoluna halılar serilmişti.¹⁷⁰

Bu mektuplarda, onların itibarlarını ve mevki bakımından yüksek statülerini göz önünde tutmuştu. Rum İmparatoru Herakleios'a bu mektuplarından birisini gönderdiğinde Ona: "Rum Kralı Herakleios"e! diye hitab ederek Onun Rum imparatorluğunun başı olduğunu dikkate almıştır.¹⁷¹

İslâm'a davet amacıyla gönderilen bu mektuplar, çoğu Batılı araştırmacılar tarafından ya tamamen reddedilmiş, ya da şüpheyile karşılanmıştır. Zira, onlara göre, Hz. Muhammed'in bir Arap olarak özellikle bu insanları İslâm'ı kabule zorlayacak hiçbir imkana sahip olmadığı bir sırada, böyle bir adımı atmaya cesaret etmesi veya böylesine birtakım ham hayallere dalması inanılması imkansız bir şeydir.¹⁷²

Batılılar'ın bu konudaki eleştirileri kimi zaman ilmi, kimi zaman da önyargılı yaklaşımlar olarak görünmektedir. Onların mektuplar hakkında ilmi olarak yönelttikleri eleştiriler, büyük ölçüde karşılık bulmuştur.¹⁷³

¹⁶⁹ Taberî a.g.e. 2/646

¹⁷⁰ Ahmet b. Hanbel, I/262, Taberi, 2/646

¹⁷¹ Afzalur, Rahman, a.g.e. I/90

¹⁷² Güner, Osman, a.g.e. s.316

¹⁷³ Güner, Osman, a.g.e. s. 316

Hız. Peygamber'in çeşitli konuları içeren yüzlerce mektubu, vakanüvister ve daha pek çok müellif tarafından nakledilmiş olmakla birlikte, ancak bunlardan sadece altısının orijinal nüshaları günümüze kadar ulaştırılmıştır. Bunlar Mukavkıs, Münzir, Necaşı, Herakleios, Kisra, Ceyfer ve Abd'a gönderilen mektuplardır.¹⁷⁴

Hız. Peygamber mektuplarına genellikle besmele ile başlar ve "Allah'ın Resulü Muhammed'den..." dedikten sonra " ...Rumların kralına", "... falan ülkenin sahibine" gibi deyimler kullanırdı. Bunu müteakip Allah'a hamd ve mektupta asıl anlatılmak istenen mesaj gelirdi. Bu arada muhatap şayet Müslümansa, "Allah'ın selamı sana olsun" hitabı, Gayr-i Müslimse, "Allah'ın selamı hidayet üzere olanlara olsun" ibaresi ile hitap ederdi.¹⁷⁵

Bu davet mektupları karşısında Kayser, Necaşı ve Mukavkıs son derece anlayışlı ve saygılı bir tavır takınmışlardır.¹⁷⁶

Kitap Ehli olan hükümdarlara gönderilen mektuplarda onları nasıl selamlamak gerektiğine işaret edilmiştir. Bizans imparatoru Herakleios'e : "Selâm, hidayete tabi olanlara olsun!" şeklinde hitap edildiği görülmektedir.¹⁷⁷ Kısa öz ve veciz bir

¹⁷⁴ Hamidullah, *Hız. Peygamber'in Altı Orijinal Diplomatik Mektubu*, s. 61

¹⁷⁵ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, II/1082–1083, Afzalur, Rahman, a.g.e. I/464–465

¹⁷⁶ İbn Sa'd, a.g.e. I/258–260

¹⁷⁷ Bu bilgiler, Ehl-i kitab'a selam verilebileceğini ve hatta önce selama başlanabileceğini, ancak bunun, Müslümanlar arasında cari olan ve birbirlerine Allah'tan selam, rahmet ve bereket diledikleri meşru selam olmadığını göstermektedir. Onlara selam vermek gerekiyorsa, bu durumda Hız. Peygamber'in yaptığı gibi, "Selam hidayete erenlere olsun," veya "Selam, Allah'ın Salih kullarına olsun" şeklinde ifade etmek mümkündür. İbn Hacer, Ahmed b. Ali b. Askalani *Fethu'l Bâri Bi Şerhi Sahihi'l Buhârî*, Darul Fikr, I /56, 12/315

biçimde yazılan mektuplar İslâm'a davet içeriyordu. Karşı tarafı tehdit eden, itibarını düşüren ifadelere asla yer verilmiyordu. Hükümdarlara ünvanları ile hitap ediliyordu. Mektupların içeriği her hükümdarın özelliği dikkate alınarak belirleniyor ve o şekilde yazılıyordu.

Ehl-i Kitaba gönderilen mektuplarda karşı tarafın inançları hakkında İslâm'ın hükümlerinin ortaya konulduğu, İslâm'ı kabul etmelerinin teklif edildiği, şayet bu teklifi reddederlerse uygulanacak hükümler, karşılıklı haklar ve mükellefiyetler ve cizye ile ilgili meselelerin yer aldığı görülmektedir. Mektuplarda konumuz açısından İslâm'a davet içeren ifadeler özellikle önemlidir. Mesela Bizans İmparatoruna “Ben seni İslâm'a çağırıyorum” sözleriyle davet yapılmıştır.¹⁷⁸

d. Dihye'nin Gassan Emrine Başvurusu ve Kudüs'e Gönderilişi

Herakleios'un Kudüs'te bulunduğu sıralarda, Hz. Peygamber Dihye b. Halife'yi mektubu Kayser'e sunmak üzere Busra'daki Gassan emiri Haris'e başvurdu.¹⁷⁹

O da Dihye'yi Herakleios'a götürmesi için, Adiyy b. Hâtim'i vazifelendirdi. Adiyy b. Hâtim de, Dihye'yi alıp Kudüs'e götürdü. Adiyy b. Hatim İmparatora elçinin geliş sebebini anlattı.¹⁸⁰ Dihye'ye, kavim ve kabilesinden bazı kişiler: “Kayserin yanına vardığın ve kendisini gördüğün zaman yere kapan! Kayser izin verinceye kadar da başını seccadeden kaldırma!” dedi. Dihye:

¹⁷⁸ Sarıçam, İbrahim, a.g.e. s. 252–254

¹⁷⁹ Buharî, Ahbaru'l Ahad, 4 (VIII/136)

¹⁸⁰ Halebî, Ali b. Burhaneddin, İnsanü'l Uyun fi sireti'l Emîni'l Memun, 3/284, Mısır, 1964

- “Ben bunu hiçbir zaman yapmam ve Allah’tan başkasına hiçbir zaman tapmam!” dedi.

- “Eğer sen böyle yaparsan, o ne mektubunu alır, ne de sana bir cevap yazar!” dediler. Dihye:

- “İsterse almasın!” dedi.

İçlerinden bir adam:

- “Ben sana bir şey daha salık vereyim ki, sen öyle yapınca hem mektubun alınsın, hem de ona secde etmek zorunda kalmayasın?” dedi. Dihye:

- “Nedir o?” diye sordu. Adam :

- “Kayser’in eşiğine oturacağı bir yeri vardır. Sen gider, sahifeni yerin üzerine bırakırsın. Dihye:

- “Bak işte bunu yapabilirim !” dedi.¹⁸¹

Hız. Peygamber’in mektubunu da, elçisini de imparatora bildiren Haris, Hız. Peygamber aleyhinde harekâta bulunmak üzere imparatorundan izin istemişti. Fakat imparator, bu izni vermedi. Yalnız, İranlılara karşı kazanılan zafer münasebetiyle Kudüs’te yapılacak merasimde Hâris’in bulunmasını faydalı gördü.¹⁸²

¹⁸¹ Halebi, a.g.e. 3/284

¹⁸² Heykel, Muhammed, a.g.e. s. 374–375 Bashear, Suliman, “The Mission of Dihya el-Kelbi And The Situation In Syria, s. 96 The Hebiew University of Jerusalem, Jerusalem Studies In Arabic And İslam, 1991

e. Hz. Peygamber'in Mektubunun Okutulması

Kayser'in yıldızlara bakarak tasalandığı sırada, Dihye gelip, Hz. Peygamber'in mektubunu Kayser'in üzerinde oturup dinlendiği mimberlerden birisinin üzerine bırakmıştı. Kayser mektubu getirtti. Mektubun Arap dili ve yazısıyla yazıldığını görünce, Arapça yazıyı okumayı bilen bir tercüman çağırttı. Mektuba:

-“Allah'ın kulu ve resûlü Muhammed'den Rumlar'ın sahibi, büyüğü Herakleios'a!” diye başladığını görünce, Herakleios'un kardeşinin oğlu kızdı, tercümanın göğsüne şiddetli bir yumruk indirip adamı yer oturttu ve mektubu da elinden çekip aldı. Herakleios, Ona;

-“Sana ne oluyor ki, mektubu alıp kaçıyorsun?” dedi. Yiğeni Yennek:

-“Adamın mektubunu görmüyor musun? ! Mektubuna hem senin isminden önce kendi ismiyle başlamış; hem de senin hükümdar olduğunu anmayarak Rumların sahibi, büyüğü Herakleios'a demiş! ? Neden Rumların Hükümdarı! diye yazmamış ve senin isminle başlamamış! Onun mektubu bugün okunamaz !” dedi. Herakleios:

-“Vallahi sen ya küçük bir akılsızsın ya da büyük bir delisin! Ben senin böyle olduğunu bilmiyordum. Ben daha adamın mektubunun içindekine bakmadan, onu yırtıp atmak mı istiyorsun?! Hayatıma yemin ederim ki, eğer o dediği gibi gerçekten Resûlullah ise, mektubuna benim ismimden önce kendi ismiyle başlamakta ve beni Rumların büyüğü ve sahibi diye anmakta haklıdır.

Ben ancak onların (Rumların) sahibiyimdir. Allah onları bana uysal kılmıştır. Allah dileseydi Farıların Kısrâ üzerine yürüyüp onu öldürdükleri gibi, onları da benim üzerime yürütürdü!” dedi. Kardeşinin oğlu hakkında da:

-“Dışarı çıkarınız bunu! diye emretti.”

Uskuf’u yanına çağırttı. Uskuf Hristiyan bilginlerinin ve Hristiyanların başkanı idi. Hz. Peygamber’in mektubu okunduğu zaman, Uskuf Herakleios’a:

-“Vallahi o, Musa ve İsa’nın bize geleceğini müjdelemiş olduğu peygamberdir. Zaten biz onun gelmesini bekleyip duruyorduk!” dedi. Herakleios: “Sen bana bu yolda ne yapmamı tavsiye edersin?” diye sordu. Uskuf:

“Benim görüşüm, ona tâbi olmanızdır!” dedi. Herakleios: “Ben senin dediğin şeyi yapmanın gerekliliğini çok iyi biliyorum! Fakat ben ona tâbi olmaya güç yetiremeyeceğim! Çünkü hem saltanatım elden gider, hem de Rumlar beni öldürürler! dedi.¹⁸³

Kanaatimizce bir Ortodoks Hristiyanı’nın bunları söylemesini ihtiyatla karşılamamız gerekir.

¹⁸³ Heysemî, Ali b. Ebi Bekr, Mecmau’z-Zevâid ve Menbau’l Fevaid 5/306, Beyrut, 1967

f. Herakleios'un Roma'daki Dostu Dağatır'a Hz. Peygamber Hakkında Mektubu

Herakleios Rûmiye'de (Roma'da) oturan ve bilgide kendisinin dengi olan bir dostuna (Dağatır'a) Hz. Peygamber hakkında mektup yazdı.¹⁸⁴ Herakleios'un bu dostu, İbranice okur, yazardı.¹⁸⁵ Çok geçmeden Dağatır'ın imparatora gönderdiği cevabı mektubu geldi. Dağatır, Herakleios'a Hz. Muhammed'in gerçek peygamber olduğunu biliyordu.¹⁸⁶

Herakleios:

“Ben, Süleyman peygamberden sonra, böyle Besmele ile başlayan bir mektup görmemiştim!” dedi.¹⁸⁷

Dihye'nin Herakleios'u Uyarışı ve İslâmiyet'e Davet Edişi:

Hz. Peygamber'in elçisi Dihye b. Halife, Herakleios'a:

“Ey Kayser! Beni sana Hıms'tan senden daha hayırlı bir kimse gönderdi. Allah'a yemin ederim ki; beni sana göndermiş olan Zât ise, hem ondan, hem de senden daha hayırlıdır!

¹⁸⁴ İbn Kesir, a.g.e. 2/264, Öngül, Ali, a.g.md, 8/399, Yardım, Ali, a.g.md, 9/294

¹⁸⁵ Taberî, a.g.e. 2/649, İbn Kesir, a.g.e. 7/264

¹⁸⁶ İbn Kesir, a.g.e. 7/264, Öngül, Ali, a.g.md, DİA, VIII/399

¹⁸⁷ İbn Selam, Ebu Ubeyd Kasım, *Kitabu'l Emval*, s. 34, Mısır, 1968

Sen benim sözlerimi tevâzuyla, alçak gönüllükle dinleyip, verilen öğüdü kabul et! Çünkü sen tevazu gösterir, alçak gönüllülük edersen, öğütleri anlarsın. Öğüdü kabul etmezsen, insaflı olmazsın!” dedi. Kayser Herakleios:

“Devam et!” dedi. Dihye:

“Biliyor musun, Mesih (İsa a.s) namaz kılar mıydı? diye sordu. Kayser:

“Evet!” dedi. Dihye:

“Öyleyse, ben seni Mesîh’in kendisi için namaz kılmış olduğu Allah’a davet ediyorum! Ben seni, önceden Musa’nın ondan sonra Meryem oğlu İsa’nın geleceğini müjdelediği, haber verdiği şu ümmî peygambere imana davet ediyorum!

Eğer sende bu hususta eskiden kalma biraz ilim varsa, eğer kendin için dünya ve ahiret mutluluğunu elde etmek istiyorsan, onları gözlerinin önüne getir, dök!

Aksi taktirde, ahiret mutluluğu elinden gider, dünyada küfür ve şirk içinde kalırsın!

Şunu da iyi bil ki, senin Rabbin olan Allah, cebbarları helâk edici ve nimetleri değiştircidir!” dedi. Kayser Herakleios, Hz. Peygamber’in mektubunu öpüp gözlerine sürdü, başına koydu. Sonra da:

“Vallahi, ben ne elime geçen bir yazıyı okumadan, ne de yanıma gelen bir bilgini bilmediklerimi kendisine sorup öğrenmeden bırakırım!

Bunda da, ancak hayır ve iyilik görürüm. Sen bana, Mesih’in kendisine namaz kılmış olduğu zâtı düşünüp buluncaya kadar mühlet ver!

Ben bugün senin davet ettiğin şeyi kabul etmeyi uygun bulmuyorum. Yarın sabaha kadar, ondan daha iyisi var mı diye düşüneceğim!” dedi.¹⁸⁸

Kanaatimizce bir Ortodoks Hristiyanı’nın bunları söylemesini ihtiyatla karşılamamız gerekir.

g. Dihye’yi Dağâtır’a Gönderişi:

Dihye’yi Uskuf Dağâtır’a gönderdi ve gönderirken de:

“Sahibinin işini ona anlat! Vallahi o, Rumların içinde, benden daha ulu kişidir. Kendisinin sözü de, Rumlar katında, benim sözümünden daha geçerlidir! O sana ne diyecek bir bak!” dedi.¹⁸⁹

Bu hususta yazdığı bir mektubu da, Dihye’nin eline verdi.¹⁹⁰

Hiz. Peygamber bu arada imparatorluk sarayının başpiskoposuna da hususi bir mektup yazarak kendisine İslam’ın naslarını ve özellikle İsa’nın şahsını ilgilendiren hususları izah etti.¹⁹¹ Mektupta şöyle buyurmuş bulunuyordu:

“İman edenlere selâm olsun!

Hiç şüphesiz, İsa b. Meryem, Allah’ın pâk ve nezih Meryem’e ilka eylediği Rûhu ve kelimesidir.

¹⁸⁸ Süheylî, Abdullah b. Ahmed b. Ebu’l Hasan Ravdû’l Ünüf, 7/616-617, Kahire, 1967

¹⁸⁹ Taberî 2/650, el-Cheikh, Nadia Maria, a.g.m s. 14

¹⁹⁰ Diyarbekrî, Hüseyin b. Muhammed b. Hasan, Tarihu’l Hamis fi Ahvali Enfesu Nefis 2/34, Beyrut, t.y.

¹⁹¹ Hamidullah, *Hiz. Peygamber’in Altı Orijinal Diplomatik Mektubu*, s. 116

Ben Allah’a ve Allah tarafından bize indirilenlere, İbrahim’e, İsmail’e İshak’a Yâkub’a ve esbâta indirilenlere, Musa’ya ve İsa’ya verilmiş olanlara ve bütün peygamberlere Rableri tarafından verilenlere inanırım.

Biz, onlardan hiçbirini diğerlerinden ayırt etmeyiz; hepsinin peygamberliğine inanırız.

Biz, Allah’a boyun eğen Müslümanlarız!

Doğru yola tâbi olanlara selam olsun!”¹⁹²

h. Dağatır’ın Müslüman Oluşu ve Şehit Edilişi

Rumların Dagatır (Buğatur) denen bir patriği vardı. Bir tapınağı bulunur, burada imparatorlarına dua ederdi. Rasûlullah’ın (s.a.v) arkadaşlarından bazılarıyla görüştü ve ona “Bana Kur’an’dan bir sure yazın.” Dedi. Ona bir sureyi yazdılar. Dedi ki: “Bu, bildiğimiz Allah’ın kitabıdır.”¹⁹³

Dihye, Kayser’in yanından ayrılıp Dagatır’a gitti. Hz. Peygamber tarafından Herakleios’a ne için geldiğini ona haber verdi ve kendisini de İslamiyete davet etti. Dihye’nin bildirdiğine göre, Dagatır:

“Vallahi, senin sahibin, Allah tarafından gönderilmiş peygamberdir!

¹⁹² İbn Sa’d, *Tabakatü’l-Kübrâ*, I/276, Afzalur, Rahman a.g.e. 3/10, Hamidullah, *el-Vesâik’us Siyasiyye, Hazreti Peygamber Döneminin Siyasi-İdari Belgeleri*, çev. Vecdi Akyüz, Kitabevi, t.y, y.y s.128–129

¹⁹³ Hamidullah, a.g.e. s.128

Biz, onun sıfatlarını tanıyoruz, ismini de kitaplarımızda yazılı bulmuşuzdur!” dedi.¹⁹⁴

Hristiyanlar, her pazar toplanırlar; Uskuf Dagâtır da, yanlarına varıp onlara öğütler verdikten, kıssalar anlattıktan sonra, öteki pazara kadar evinde otururdu. Pazar günü gelince, Nasranîler Dagâtır’ın dışarı çıkmasının beklediler. Dagâtır, hastalığını bahane ederek çıkmadı. Bunu birkaç kez yaptı. En sonunda, Nasrânîler;

“Ya bizim yanımıza çıkacaktır; ya da biz onun yanına gireceğiz! Şu Arap geldiğinden beri, biz senin tutumundan hoşlanmıyoruz!” diyerek Dagâtır’a haber saldılar. Dihye der ki:

“Uskuf Dagâtır, bana:

“Sahibine (Resûlullah’a) git, benden selam söyle. Allah’tan başka hiçbir ilâh olmadığına, Muhammedin Resûlullah olduğuna, İsa’nın da Allah’ın kulu ve temiz, iffetli, Meryem’e ilka eylediği Rûhu ve kelimesi olduğuna şehadet ettiğimi haber ver!” dedi.¹⁹⁵

Dagâtır odasına girip üzerindeki siyah elbiseyi attı, üzerine beyaz bir elbise giydi. Sonra, esasını eline aldı. Kilisede toplanmış bulunan Rumların yanına vardı¹⁹⁶ ve: “Ey Rum cemaati! Bize Ahmed peygamberden bir mektup geldi. Mektubunda, bizi yüce Allah’a davet ediyor. Ben şehadet ederim ki; Allah’tan başka hiçbir ilâh

¹⁹⁴ Taberî, a.g.e. 2/650, İbnü’l Esir, a.g.e. I/196–197, Afzalur, Rahman, a.g.e. I/466, Öngül, Ali, a.g.md, DİA, VIII /400

¹⁹⁵ Köksal, M. Asım, V/400

¹⁹⁶ Taberî, a.g.e. 2/650, Afzalur, Rahman, a.g.e. I/467

yoktur! Ahmed de, Allahın kulu ve resûlüdür, dedi. Dagatır, bunu der demez, Rumlar hep birden onun üzerine atıldılar. Döve döve onu şehit ettiler!¹⁹⁷

1. Herakleios'un Hz. Peygamber'in Mektubuna Cevabî Yazısı

Herakleios yazısında şöyle dedi:

“İsa'nın müjdelemiş olduğu Allah'ın Resûlü Muhammed'e Rum Hükümdarı Kayser tarafındandır:

Elçin, mektubunla birlikte bana geldi. Ben şahadet ederim ki; sen Allah'ın Resûlüsün! Biz zaten seni yanımızdaki İncil'de yazılı bulmuştuk. İsa b. Meryem; seni bize müjdelemişti. Rumları sana iman etmeye davet ettimse de kaçındılar. Onlar beni dinleselerdi, kendileri için muhakkak ki hayırlı olurdu. Ben senin yanında bulunup da sana hizmet etmeyi, seni ayaklarını yıkamayı ne kadar arzu ederdim!”¹⁹⁸

i. Dihye'nin Medine'ye Dönüşü ve Yolda Başına Gelenler

Dihye b. Halife, Kayser Herakleios'tan aldığı bahşişler, kıymetli hediyeler ve elbiselerle Hisma'ya geldi.¹⁹⁹ Dihye b. Halife'nin başkanlık ettiği heyet, dönüş yolunda Cüzâm kabilesinin yurdundan geçerken Hisma mevkiinde soyulmuş, ancak çevredeki Müslümanlar Dihye'nin yardımına koşarak eşyalarını geri almışlardır.

¹⁹⁷ Taberi a.g.e. 2/650, el-Cheikh, Nadia Maria, a.g.m. s. 14, Sönmez, Abidin, a.g.e. s. 108, İbn Esir, a.g.e. I/197, Afzalur, Rahman, a.g.e. I/467, Öngül, Ali, a.g.md, DİA, VIII/400, Yardım, Ali, a.g.md, DİA, IX/294

¹⁹⁸ Hamidullah, *el-Vesâiku's Siyasiye*, s. 51–52, Bu ibare hizmette mübalağa için kullanılmaktadır.

¹⁹⁹ İbn Sa'd, a.g.e. II/88

Medine'ye dönüşte durum Hz. Peygamber'e anlatılınca Zeyd b. Hârîse kumandasında Cüzâmlılar'a karşı bir askerî birlik sevk edilmiştir.²⁰⁰

Dihye, Medine'ye gelince, daha evine girmeden, doğruca Hz. Peygamber'in kapısına kadar vardı, kapıyı çaldı. Hz. Peygamber:

“Kim o?” diye sordu. Dihye:

-Dihyetü'l-Kelbî!” dedi. Hz. Peygamber:

“İçeri gir!” buyurdu. Dihye içeri girdi. Bütün olan bitenleri başından sonuna kadar Hz. Peygamber'e birer birer haber verdi.

“Onun için, bir müddet daha kalmak vardır! Onlar bir müddet daha kalacaklardır! Onun saltanatı bir müddet daha devam edecektir. Mektubum yanlarında bulundukça, onların saltanatları sürecektir, devam edecektir!” buyurdu.²⁰¹ Bütün kaynaklar hep birden İslâm'a girmiş bulunan etraftaki kabilelerin Dihye'nin yardımına koştuklarını ve onun yüklerini bulup ele geçirdiklerini ve nihayet elçinin heyecan ve acele ile Medine'ye döndüğünü naklederler. İşte bunu üzerinedir ki Resûlullah, Zeyd b. Harise kumandası altında bir askerî birliği bu kâbileleri cezalandırmak üzere yola çıkarmıştır. Vâkıdî'nin verdiği bilgiye göre muhtemelen eşyalarını tanıyıp teşhis etmek üzere Dihye de bu sefere katılmıştı. Yağmanın yapıldığı yer olan Hismâ, Medine'den sekiz gün uzaklıkta bir yerdir: ancak bu bölge

²⁰⁰ Yardım, Ali, a.g.md, DİA, IX/294

²⁰¹ Yakubî b. Vadîh el- Ahbarî – Ahmed b. Ebi Yakub b. Cafer b. Vehb, Tarihu'l Yakubî 2/78, Beyrut, 1960

halkının Resûlullah nezdine gönderdiği ve ondan Zeyd'in de dahil, bir mukabelede bulunulmamasını ricaya gelen hey'et bu mesafeyi üç gecede aşmıştı.²⁰²

2. Herakleios Rivayetinin Sened ve Metin Açısından İncelenmesi

Bu bölümde öncelikle Herakleios rivayetinin metni, sonra da kronolojik olarak isnadlar verilecektir. Raviler cerh ve tadil açısından incelemeye tâbî tutulacaktır ve dipnotlarda raviler hakkında bilgiler verilecektir. Metnin tahlil ve değerlendirmesi için Ulemanın açıklamalarına yer verilecek, Tarihi kaynaklardan İbn Sa'd'da rivayetin nasıl geçtiği ele alınacaktır. Buharî ile Taberî'deki metinlerin mukayesesi yapılacaktır. Batılı kaynaklarda Ebu Süfyan rivayetiyle ilgili tartışmalara değinilecektir.

Ebu'l Yeman el-Hakem b. Nafi²⁰³ – Şuayb²⁰⁴ – Zühri – Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe b. Mesud²⁰⁵ – Abdullah b. Abbas – Ebu Süfyan b. Harb²⁰⁶

²⁰² Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I/345, Hz. Peygamber'in Altı Orijinal Diplomatik Mektubu, s. 120

²⁰³ Ebu'l Yeman el-Hakem b. Nafi': Hakem b. Nafi' el-Behrani, Ebu'l Yeman, el-Hımsî, Behra'dan bir kadının kölesi. Onun için şöyle denilir: O, Ömer b.Ru'be et-Teğlebi'nin nezdinde Ümmü Selemedir. Şu ravilerden rivayet etmiştir: Ertat b. Münzir ve İsmail b. Ayyaş ve Hariz b. Osman, b. er-Rahabi ve Said b. Sinan Ebi Mehdi ve Said b. Abdülaziz ve b. Ebi Hamza ve Safvan b. Amr b. Attaf b. Halid el-Mehzûmî ve Ufeyr b. Me'dan ve Müheşşir b. Ubeyd el-Kuraşi ve Yezid b. Said b. Zî Usuan ve Ebulbekr b. Abdullah b. Ebî Meryem. Ve Abudurrahman b. Ebi Hatim dedi ki: Babama, Ebu'l Yeman'dan soruldu ve dedi ki: O İsmail b. Ayyaş'ın "katibi" olarak adlandırıldı. Ebû Salih'in Leys'in katibi olarak adlandırıldığı gibi. O asildir (nebîl), sikadır, sadûktur ve Ahmed b. Abdullah el-İcli dedi ki: "La be'se bih" onda bir beis yoktur. Ve Muhammed b. Abdullah b. Ammar el-Mevsilî: O sikadır (dedi). Ve Muhammed b. Musaffa ve Ya'kub b. Süfyan ve Ebû Zür'a ed-Dimeşki dedi ki: 221 senesinde öldü. Ebû Zür'a ekledi: O 80 senesinin oğluydu. Ve Buhârî dedi

ki ve Muhammed b. Abdullah el-Hadramî ve Muhammed b. Sa'd dedi ki: 222 senesinde öldü. Muhammed b. Sad ekledi. Hıms'ta Zilhicce ayında öldü.

- ²⁰⁴ Ve Muhammed b. Ali el-Cüzcani, Ahmed b. Hanbel'den dedi ki: sağlamdır, hadiste doğrudur(güvenilirdir). Ve Abdullah b. Şuayb es-Sabuni Yahya b. Main'den dedi ki: Sikadır, ve o hadisinde asirdir (zordur) Ve Ahmed b. Abdullah el-İclî ve Yakub b. Şeybe ve Ebu Hatim ve Nesai Sikadır dedi. Yezid b. Abd Rabbih dedi ki: 162 senesinde öldü. (Mizzi, Cemaleddin Ebu'l Haccac Yusuf, *Tehzibu'l Kemal Fi Esmâ'ir Ricâl*, 12/516-520 Müessesetü'r Risale, Beyrut, 1992)
- Ve Yahya b. Salih el-Vuhazî ve: "Tarihu'l Hımsiyyin" sahibi Ahmed b. Muhammed b. İsa dedi ki: 163 senesinde vefat etti.

- ²⁰⁵ Ubeydullah b. Utbe b. Mescid el-Hüzeli, Ebu Abdullah el-Medeni el-Â'ma, Medine'de yedi fukahadan birisidir. O, Avn b. Abdullah b. Utbe b. Mesudun kardeşidir. O, Abdullah b. Abbas ve Babası Abdullah b. Utbe b. Mes'ud ve Abdullah b. Ömer b. el-Hattab ve Ebu Hureyre'den rivayet etti. Ondan şu raviler rivayet etmiştir: Erkek kardeşi Avn b. Abdullah b. Utbe b. Mes'ud ve Muhammed b. Müslim b. Şihab ez-Zühri ve Musa b. Ebi Aişe ve Ebu Bekr b. Ebî el-Cehmi el-Adevi ve Ebu'z Zeara' el-Cüşemî'dir. Vakıdî dedi ki: Görüşü alınan, sika, fakih oldukça çok hadis bilen ve ilmi idrak eden bir alimdir. Ve Ahmed b. Abdullah el-İclî: O gözü iyi görmeyen biriydi ve Medine'nin fakihlerinden biriydi. Tabiidir, sikadır, Salih bir adamdır. İlim kendisinde toplanmıştır. O, Ömer b. Abdülaziz'in hocasıdır. Ebû Zür'a dedi ki: Sikadır, kendisine güvenilen bir imamdır. Buhârî dedi ki: Ali b. Hüseyin'den önce 94 ya da 95 senesinde öldü ve Vakıdî ve Muhammed b. Abdullah b. Numey' ve Ebû İsa et-Tirmizi dedi ki: 98 senesinde öldü. Ve Heysem b. Adi, Ali, b.Medeni dedi ki: 99 senesinde öldü (İbn Ebi Hatim, Ebu Muhammed Abdurrahman, *Kitabu'l Cerh ve't Ta'dil* 2/319-320, Meclisü Daireti'l Mearifi'l Osmaniye, Haydarabat, 1952)

- ²⁰⁶ Ebu Süfyan Sahr b. Harb b. Ümeyye b. Abdüşems b. Abdümenaf el-Kuraşi. Yezid ve Muaviye'nin babasıdır. Fil vak'asından on sene önce dünyaya geldi. Kureyş'in önde gelenlerindendir. Ticaretle meşgul olmuştur. Mekke'nin fethi gecesinde Müslüman olmuştur. Hz. Osman'ın hilafeti döneminde 32 yada, 33 senesinde vefat etmiştir. (İbn Esir, İzzeddin Ebu Hasan Ali b. Muhammed *Üsdül Gabe Fi Marifeti's Sahabe*, Matbaatül Vehbiyye, Mısır, 1280, 5/216)

- Gerek kendisiyle, gerek Kureyş ile Resûlullah (s.a.v)’in (Hudeybiye sulhiyle) gerçekleştirdiği ateşkes müddeti içinde ticaret için Şam’a giden bir Kureyş kafilesinde bulunduğu sırada (Kayser-i Rum) Herakleios tarafından Ebu Süfyan davet olunmuş, Ebu Süfyan ile Kureyş’ten bir topluluk Herakleios’in nezdine gelmişler. (o zaman) Herakleios ile etbâı, İlyâ (yani Beytü’l Makdis)’de imiş. Rum büyükleri, yanında iken Kayser bunları meclisine çağırmış. Huzuruna celb ve tercümanın gelmesini emretmiş. Tercüman:

“- Peygamberim diyen bu zata neseben en yakın olan hanginizdir?” diye sormuş Ebu Süfyan der ki:

“- Nesebden en yakınları benim” dedim. Bunun üzerine Herakleios:

“- Onu bana yakın getiriniz. Arkadaşlarımı da yakına getiriniz. Lakin arkasında dursunlar.” Dedi. Ondan sonra tercümanına dönüp dedi ki:

“- Bunlara söyle! Ben bu zat hakkında bu adamdan (bazı şeyler soracağım). Bana yalan söylerse tekzib etsinler. Ebu Süfyan der ki:

“- Vallahi arkadaşlarım yalanımı ötede beride söylerler diye utanmasaydım onun yani Resûlullah (s.a.v) hakkında yalan uydururdum. Ondan sonra bana ilk sorduğu şu oldu:

“- Sizin aranızda nesebi nasıldır? Dedi.”

“- Onun aramızda nesebi pek büyüktür.” Dedim. “sizden bu sözü, ondan evvel söylemiş hiç kimse var mıydı?” dedi.

“- Yoktu” dedim.

“- Babaları ve ecdadı içinde hiçbir melik gelmiş midir?” dedi.

“- Hayır” dedim.

“- Ona tabi’ olanlar halkın eşrafı mı, yoksa zayıfları mıdır?” dedi.²⁰⁷

“- Halkın (eşrâfı değil) zayıflarıdır.” Dedim.²⁰⁸

“- Ona tabi olanlar artıyor mu, yoksa eksiliyor mu?” dedi.

“- Artıyorlar (eksilmiyorlar)” dedim.

“- İçlerinde onun dinine girdikten sonra beğenmemezlikten dolayı irtidâd eden var mıdır?” dedi.²⁰⁹

“- Yoktur” dedim.

“- Şu dediğini demezden (yani da’vetten) evvel hiç yalan ile ittihâm ettiniz mi?” dedi.

“- Hayır” dedim.

“- Hiç ahdi bozar mı?” dedi.

²⁰⁷ Buhârî’de Tefsir’de muzari sıgasıyla tabi olup olmadıkları sorulur.

²⁰⁸ Bu bilgi Mekke dönemi için doğru, Medine dönemi için yanlıştır.

²⁰⁹ İsrâ olayından sonra bazılarınin geri döndüğü bilinmektedir. Mürted edenler de bellidir.

“- Hayır ahdi bozmaz, ancak biz şimdi onunla bir müddete kadar mütâreke halindeyiz. Bu müddet içinde ne yapacağını biliyoruz.” Dedim. – Ebu Süfyan der ki bana (kendiliğimden) bir şey katmaya imkân verecek bu sözden başkasını bulamadım.

“- Onunla hiç savaştınız mı?” dedi.

“- Evet, ettik” dedim.

“- Onunla sonucu nasıldır?” dedi.

“- Bizimle onun arasında harb nöbet iledir. Kâh o bize galib gelir, kah biz ona galib geliriz” dedim.

“- Peki, size ne emrediyor?” dedi.

“- Bize yalnız Allah’a ibadet ediniz, hiçbir şeyi O’na ortak koşmayınız. Bize namazı sıdk ve dürüstlüğü emrediyor.” dedim.

“- Bunun üzerine tercümana dedi ki ona söyle, nebini sordum içinizde âli neseb olduğunu beyân ettin. Peygamberler de (zâten) böyle kavimlerinin nesebi büyük olanlardan gönderilir, içinizden bu sözü ondan evvel söylemiş hiçbir kimse var mıydı? diye sordum.

- Hayır dedin.

“- Ondan evvel bu sözü söylemiş bir kimse olaydı bu da kendisinden evvel söylenmiş bir söze uymuş bir kimsedir diyebilirim diye düşünüyorum. Babaları ve ecdadı içinde hiçbir melik gelmiş midir? diye sordum”.

- Hayır dedin. Babaları ve ecdadından bir melik olaydı bu da babasının mülkünü geri almak isteyen bir kişidir diye hükmederdim diyorum. Yine ben sana o söylediği peygamberlik sözünü söylemesinden önce sizler O’nu yalan söylemekle ittihâm eder miydiniz? diye sordum.

- Hayır dedin. Ben ise muhakkak bilirim ki (önceden) halka karşı yalan söylememiş iken (sonradan) Allah’a karşı yalan söylemeye cür’et edemezdi. Ona tabi olanlar hakkın eşrafı mı, yoksa zayıfları mıdır? diye sordum.

- Ona tabi olanların insanların zayıfları olduğunu söyledin. Peygamberlere tabi olanlar da zaten onlardır. Ona tabi olanlar artıyor mu, yoksa eksiliyor mu? diye sordum.

- Artıyorlar dedin. İman keyfiyeti (ahkâmı) da tamam oluncaya kadar hep bu minval üzere gider. İçlerinde onun dinine girdikten sonra beğenmemezlikten dolayı irtidâd eden var mıdır? Diye sordum.

- Hayır dedin. İmanın taşıdığı ferahlık ve neşe kalbe karışıp kökleşince böyle olur. Hiç ahdi bozar mı? diye sordum.

- Hayır dedin. Peygamberler de böyledir. Ahdi bozmazlar. Size ne emrediyor: diye sordum. Yalnız Allah’a ibâdet edip O’na hiçbir şeyi ortak koşmamayı size emrettiğini, putlara tapmaktan sizi nehyettiğini, aynı şekilde namaz ile sıdk ve dürüstlük emrettiğini söyledin. Eğer bu dediklerin doğru ise şu ayaklarımın bastığı yerlere yakında (o zât) mâlik olacaktır. Zaten o peygamberin ortaya çıkacağını bilirdim. Fakat sizden olacağını tahmin etmezdim. Onun nezdine varabileceğimi bilsem Zat-ı Şerifi’yle mülakat için her türlü zahmete katlanırdım. Yanında olaydım

ayaklarını yıkardım. Ondan sonra Herakleios, Dihye²¹⁰ (r.a) aracılığıyla Busrâ emirine gönderilen ve (onun tarafından da Kayser'e ulaştırılan) Mektubu istedi. Getiren adam onu Herakleios'e verdi o da okudu.

Mektubun tam metni şu şekildedir: Allah'ın kulu ve Rasulü Muhammed'den Rum Kralı Herakleios'e: Selam hidayete tabi olanların üzerinde olsun. Bundan sonra, Ben seni İslâm'ı kabul etmeye davet ediyorum. İslâm'ı kabul et. Selâmet bulursun. Müslüman ol ki Allah ecrini iki kat versin. Şayet yüz çevirirsen bütün tebaanın²¹¹ günahı senin üzerinedir.”

“Ey Ehl-i kitab, hepiniz bizimle sizin aranızda eşit olan bir kelimeye gelin. Şöyle diyerek: “Allah'tan başkasına tapmayalım, O'na hiçbir şeyi eş tutmayalım. Allah'ı bırakıp da kimimiz kimimizi Rabler (diye) tanımayalım. Buna rağmen eğer

²¹⁰ Dihye b. Halife b. Ferve el-Kelbî, Kuzey Arabistan'daki Kelb kabilesine mensup olan Dihye'nin hicretten önceki hayatı hakkında yeterli bilgi bulunmamakla beraber onun genç yaşta sahabi olduğu anlaşılmamaktadır. Bedir Gazvesi'nden çok önce İslamiyeti kabul ettiği halde bu savaşa katılmamış fakat uhud savaşından itibaren önemli savaşlarda bulunmuş, bir seriyyenin de kumandanlığını yapmıştır. Cebrail'in Dihye Suretine girerek Hz. Peygamber'e vahiy getirdiği ve ashaptan birçoğunun onu Dihye zannettiği hususu, kaynakların ittifakla vermiş olduğu bilgiler arasındadır. Enes b. Malik'in ifadesine göre Dihye ashabın en güzeli olup iri cüsseli ve beyaz tenli idi. Yardım, Ali, Dihye b. Halife maddesi, DİA IX.294, bkz. İbn Hacer, *el-isabe Fi Temyiz es-Sahabe*, I/473–474 1328, Masır. Bkz. Ebi Ömer Yusuf b. Abdullah b. Muhammed b. Abdilberr, *el-İstiab Fi Marifeti'l Ashab*, II/461–462, Kahire, t. y. el-Fücale

²¹¹ Hamidullah, Muhammed, *el-Vesa'iku's – Siyasiyye, Hz. Peygamber Döneminin Siyasî – İdari Belgeleri*, Çev. Vecdi Akyüz s. 122 kitabevi t.y. y.y. bkz Ayni, a.g.e. I/100–101,103 Nevevi, 4/219 Kastalani, Ahmed b. Muhammed el-Hatibi, *İrşadü's Sari li Şerhi Sahihu'l Buhârî*, 5/114, 1304–1305, Bulak.

yine yüz çevirirlerse (o halde) deyin ki: Şâhid olun, biz muhakkak müslümanlarız.”²¹²

Ebu Süfyan der ki: “Herakleios diyeceğini dedikten ve mektubun okuması bittikten sonra yanında gürültü çoğaldı. Sesler yükseldi. Biz de yanından çıkarıldık. “(Arkadaşlarımla yalnız kalınca) onlara dedim ki İbn Ebi Kebşe’nin yani Resûlullah (s.a.v)’in işi hakikaten azamet peyda ediyor. (Baksanıza) Beni Asfar Melik’i ondan korkuyor. Artık Resûlullah (s.a.v)’in gâlib geleceğine ta Cenâb-ı Hak İslâm’ı kalbime girdirinceye kadar inanmaya devam ettim.”²¹³ İlyâ, yani Beytü’l Makdis sahibi ve Herakleios’in dostu olup Şam Nasarâ’sına Piskopos tayin edilen İbn Nâtur da Herakleios’den bahisle der ki: Herakleios Beytü’l-Makdis’e geldiği zaman (günün birinde) pek ziyade endişeli görünündü. Patriklerinden (yani emirlerinden) bazıları ona:

“- Senin halini başka türlü görüyoruz.” Dediler. İbn Nâtur der ki: Herakleios (yıldızlara) bakar, kehânete aşinâ bir kimseydi. Bu suâle maruz kalınca onlara:

“- Bu gece yıldızlara baktığımda Hitân Melikini ortaya çıkmış gördüm. Bu ümmet içinde sünnet olanlar kimlerdir?” diye sordu.

“- Yahudilerden başka sünnet olan yoktur. Onlardan da sakın endişe etme. Emrin altında olan şehirlere yaz, oradaki Yahudileri katletsinler.” dediler. Derken

²¹² Âl-i İmrân Sûresi, 3/64

²¹³ İbn-i Abbâs (r.a)’ın Ebû Süfyan’dan rivayeti burada son buluyor. Bundan sonraki kısma, Zühri’nin İbn Nâtura ulaştırdığı rivayettir. Ebu Süfyan’dan mervi değildir. İbn Nâtur Abdülmelik’in hilafeti döneminde hayattaydı. Zühri kıssayı ondan dinlemiş.

Herakleios'in huzuruna Gassân Melik'i tarafından Resûlullah (s.a.v)'e dair haberi ulaştırmaya memur olarak gönderilmiş bir adam getirdiler. Herakleios o adamdan havâdis alınca "Gidin de bu adam sünnetli midir, değil midir? bakın." Dedi. Baktılar ve sünnetli olduğunu bildirdiler. Sonra gelen adamdan Arap kavmi sünnetli midir? diye sordu.

"- Sünnet olurlar" cevabını aldı. Bunun üzerine Herakleios: "Bu ümmetin Melik'i işte zuhur etmiştir" dedi. Ondan sonra Herakleios Rûmiye'de (yani Roma'da) ilimce kendi naziri olan bir dostuna mektup yazıp Hıms'a gitti. Hıms'dan ayrılmadan o dostundan Hz. Peygamber (s.a.v)'in zuhur ettiği ve kendisin Nebi olduğu hakkındaki re'yine muvâfık bir mektup geldi. Müteakiben Hıms'da bulunan bir sarayına Rum büyüklerini davet ederek kapıların kapanmasını emretti. Sonra yüksek bir yere çıkıp "Ey Rum Cemâati, bu zâta biat edip de felah ve rüşde nail olmayı ve mülkünüzün pâyidâr olmasını istemez misiniz?" diye hitab etti. (Cemaati) yaban eşekleri kadar süratle kapılara doğru kaçıştırlarsa da kapıları kapanmış buldular. Herakleios bu derece nefretlerini görüp imanlarından me'yûs olunca "Bunları geri çevirin" diye emretti ve (onlara dönüp): "Deminki sözlerimi dininize olan bağlılığınızın şiddedini öğrenmek için söyledim. (Bunu ise) gözümle gördüm." Dedi. Bu söz üzerine oradakiler rızalarını, memnûniyetlerini beyan ile kendisine ta'zimen secde ettiler. Herakleios'in imana davet olunması hakkındaki haberin sonu da bundan ibarettir.²¹⁴

²¹⁴ Buhârî, Bedyu'l Vahy, I/4-7

Metnin Tahlili ve Değerlendirilmesi

Buhari rivayet ettiği birkaç hükmü taşıyan bir hadisi değişik bablarda bölerek zikrederken her babda ilgili hükmün çıkarılabileceği kısmını vermeye özen göstermiştir. Buna hadis usulunde takti' denir. Bunun en güzel örneği incelemiş olduğumuz bu rivayettir. Buhari bu hadisi Sahih'in 14 yerinde vermiştir. Metin içerisindeki farklılıklar mana ile rivayetten ve farklı anlatımlardan kaynaklanmaktadır. Farklılıklar özde değil, lafızlardadır. Metinler arasında çelişki yoktur. Rivayet sahihtir. Bu hadisi âlimler şu şekilde yorumlamışlardır:

İranlılar'ın her hükümdarı Kısra olarak adlandırılır. Kayser Rum hükümdarının lakabı ondan murad Herakleios'un lakabı, Hakan Türk hükümdarının lakabı ve Necaşi Habeş hükümdarının lakabıdır.²¹⁵

Kervanda 30 adam vardı. Kayser mektubu okuduğunda: "Bu benzerini işitmediğim bir mektuptur" ve Ebu Süfyan b. Harb ve Muğire b. Şubeyi çağırdı.²¹⁶

Buhârî'nin Cihad bölümündeki rivayette "Onun huzura girdik, o kraliyet meclisinde oturuyordu. Başında taç vardı" bilgisi vardır.²¹⁷

Buhari'de yer alan rivayette; onunla akrabalığın nedir? O benim amcamın oğludur. Ebu Süfyan ona en yakındı. Çünkü o, Abd Menaf oğullarındandı. Abd

²¹⁵ Aynî Bedreddin, *Umdetü'l Kari Bi Şerhi Sahihi'l Buhârî*, 6/649, 659 8/435, 1838. y.y. İbn Hacer, a.g.e. I/49 Nevevi, Muhyiddin Yahya, *el-Minhac Fi Şerhi Müslim b. Haccac*, 4/215-220, 1283, y.y. Matbaatül Kastelliye

²¹⁶ İbn Hacer, I/49

²¹⁷ İbn Hacer, a.g.e. I/50-51

Menaf Nebi (s.a.v)’in dördüncü ceddiydi ve aynı şekilde Ebu Süfyan’ın da. Buhari’deki (Bihaze’l racül) ifadesi Müslim’deki rivayette “(Min haze’r racül) şeklinde yer alır.²¹⁸

İbn Battal dedi ki: Anlaşmayı bozmak her ümmetin nezdinde çirkindir, zemmedilmiştir. O Resuller’in sıfatlarından değildir.²¹⁹

Buhari’deki rivayette Bize namazı ve sadakayı emrediyor. Müslim’de namaz ve zekâtı ve aynı şekilde Tefsir bölümündeki Buhari’nin rivayetinde zekât, cihada namaz, sıdk ve sadaka şeklinde yer alır. “Ahmed b. Hanbel’in Müsned’inde: Ahde vefa, emaneti sahibine iade” ifadesi mana rivayette kaynaklanan farklılıklardandır.²²⁰

Müşrikler Resûlullah (s.a.v)’i “Ebû Kebşe” olarak bilinen kimseye nisbet ederlerdi. Bu adam, putlara tapma hususunda Kureyş’e muhalefet ederek Şi’rul Ubûr adlı yıldıza tapmış bir Huzâa’lıydı. Hz. Peygamber de Putlara tapma hususunda Kureyş’e muhalefet edince ona benzeterek “Ebû Kebşe’nin Oğlu” diye isimlendirdiler. Bir rivayete de Ebû Kebşe, anne tarafından Hz. Peygamber’in ecdadındandır. Hz. Peygamber’i ona nisbet etmekle guya ona çekmiş olduğunu kasdetmek isterlerdi.²²¹

“Ayaklarını yıkardım” ifadesi, hizmette bir mübalağadır.²²²

²¹⁸ İbn Hacer, a.g.e. I/50-51

²¹⁹ İbn Hacer, a.g.e. 6/413

²²⁰ Ayni I/103, İbn Hacer, I/153

²²¹ Ayni, a.g.e. I/94, Nevevi 4/219, İbn Battal, I/44 İbn Hacer, I/58

²²² İbn Hacer, I/54

Selam, Buhârî’de isti’zanda “marife bir şekilde” “es-selam” olarak gelir.²²³

Bidiâyeti’l - İslam, Müslim’de bidâiyeti’l - İslâm, aynı şekilde Buhârî’de Cihad’da “Bidâiyeti’l - İslâm” olarak geçer.²²⁴

Herakleios’un imanını açıkça ilan ettiği ve Müslümanlığını bildirdiği bizim nezdimizde salih değildir ve ancak bizim nezdimizde hak kelimeyi açıklamaktansa mülkünü tercih etti (ği sahihtir) onu açıkça açıklamadan itikadına emin olamayız.²²⁵ Herakleios mülkünü imana tercih etti, dalaleti devam ettirdi. Mute’de Müslümanlarla savaştı. Fakat bununla beraber onun imanını gizleme ihtimali ve bu günahları mülkünü gözetmek ve kavminin onu öldürme ihtimalinden korktuğu için yapma ihtimalidir. Ancak Ahmed b. Hanbel’in Müsned’inde Tebük’ten Nebî (s.a.v)’a mektup yazdı. Şöyle diyordu: Ben Müslümanım. Nebî (s.a.v): “Yalan söylemiştir, o hala Hristiyanıdır” buyurmuştur.²²⁶

a. İsnadları

1) Ebu Süfyan - İbn Abbas - Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe b. Mes’ud- Zührî - Ma’mer - Abdurrazzak.²²⁷

2) Abdullah b. Şeddad – Husayn – Halid b. Abdullah – Saîd.²²⁸

²²³ Aynî, I/103

²²⁴ Aynî, I/103

²²⁵ İbn Battal, a.g.e. I/44

²²⁶ İbn Hacer, a.g. e. I/55

²²⁷ Abdurrazzak, Ebu Bekir Abdurrazzak b. Hemmam es-San’anî, *Musannef*, 5/344–347 Meclisü’l ilmiye 1972, Beyrut

3) Said b. Müseyyeb – Abdurrahim b. Süleyman – Abdurrahman b. Harmelee el- Eslemî.²²⁹

4) Abdullah b. Abbas - Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe b. Mes'ud - Muhammed b. Mesleme - Erkek kardeşimin oğlu İbn Şihab - Ya'kub – Babam (Ahmed b. Hanbel) - Abdullah.²³⁰

5) Ebû Süfyan – İbn Abbas – Ubeydullah b. Abdullah – Zührî – Şu'be – Ebû'l – Yeman.²³¹

6) Ebû Süfyan – İbn Abbas – Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe – İbn Şihab – Yunus – Yahya b. Bukeyr.²³²

7) Ebû Süfyan b. Harb – İbn Abbas – Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe – Zührî – Abdullah – Muhammed b. Mukatil Ebû'l – Hasan.²³³

8) Ebû Süfyan b. Harb – İbn Abbas – Ubeydullah b. Abdullah – Zührî – Şuayb – Ebû'l – Yeman.²³⁴

9) Ebu Süfyan - İbn Abbas - Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe - Zührî - Ma'mer - Abdurrazzak – Abd b. Humeyd ve Muhammed b. Rafî ve İbn Ebi Ömer ve İshak b. İbrahim el- Hanzalî.²³⁵

10) Ebu Süfyan - İbn Abbas - Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe – Zührî - Ma'mer – Abdurrazzak - Abdullah b. Muhammed - Ma'mer- Hişam – İbrahim b. Musa.²³⁶

11) Ebu Süfyan b. Harb - İbn Abbas - Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe - Zührî - Ma'mer - Abdurrazzak - İshak b. İbrahim ed-Deberî.²³⁷

²²⁸ Saîd b. Mansur b. Şu'be el-Horasanî, *Sünenî Said b. Mansur*, 2/187-188

²²⁹ İbn Ebî Şeybe, Abdussed b. Muhammed b. Ebî Şeybe İbrahim b. Osman b. Ebû Bekir, *Musannef*, 8/461, Daru'l Fikr, 1989

²³⁰ Ahmed b. Hanbel, 1/262

²³¹ Buhârî, *el-Camiu's Sahih*, Cihad ve's – Siyer, 122(3/12-13), Çağrı Yayınları, İstanbul, 1981

²³² Buhârî, Cizye ve'l – Muvadea, 13(4/68)

²³³ Buhârî, İsti'zan, 24(7/135)

²³⁴ Buhârî, Ahkâm, 40(8/120-121)

²³⁵ Müslim, Cihad ve Siyer 26. bab 74 nolu hadis, s. 1393–1397

²³⁶ Buhârî, Tefsiru'l Kur'an, 4(5/167–168), Çağrı Yayınları, İstanbul, 1981

b. Tarihi Kaynaklarda Herakleios rivayeti

Bu bölümde metinler arasında farklılık olup olmadığını tesbit edebilmek için ilk önce tarihi kaynakardan İbn Sa'd'ı inceleyeceğiz.

İbn Sa'd'da rivayet şu şekilde yer alır: Bize Muhammed b. Ömer el-Eslemî haber verdi. Dedi ki: Bana Mamer b. Raşid ve Muhammed b. Abdullah Zührî'den, O da Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe'den o da İbn Abbas'tan haber verdi. Dedi ki: Ve Bize Ebu Bekr b. Abdullah b. Ebî Sebre Musevver b. Rafâa'dan haber verdi. Dedi ki: Ve bize Abdu'l – Humeyd b. Cafer babasından haber verdi. Dedi ki: ve bize Ömer b. Süleyman b. Ebî Hasme, Ebû Bekr b. Süleyman b. Ebî Hasme'den O da dedesi eş-Şefae'den haber verdi. Dedi ki: Bize Ebû Bekr b. Abdullah b. Ebi Sebre Muhammed b. Yusuf'tan O da Saib b. Yezid'den O da Ala b. el Hadrami'den haber verdi. Ve bize Muaz b. Muhammed el- Ensari, Cafer b. Amr b. Cafer b. Amr b. Umeyye ed-Dansi'den o da ehlinden o da Amr b. Ümeyye ed – Damrî'den haber verdi.

Dediler ki: Resûlullah (s.a.v) H.6. senenin zilhicce ayında Hudeybiye'den döndüğünde devlet başkanlarına onları İslam'a çağıran elçiler gönderdi. Onlara mektuplar yazdırdı. Ona denildi ki: Devlet başkanları mühürsüz mektubu okumazlar. Resûlullah (s.a.v) o günlerde gümüşten yapılmış bir mühür edindi. Ona üç satır nakşettirdi. Muhammed Resulallah, Mektupları onunla mühürledi. Aynı günde

²³⁷ Taberani, 8/14–23 Ebu Kasım Süleyman b. Ahmed et-Taberani, *Mucemu'l Kebir*, 1405/1985, Mektebetü İbnü Tayniyye.

onlardan altı grup yola çıktı ve bu muharrem ayında yedinci senede oldu. Her elçi gönderildikleri kavmin dilini konuşur oldukları halde sabahladı.²³⁸

Dediler ki: Resûlullah (s.a.v) Dihye b. Halife el-Kelbi, altı elçiden biriydi. Resulullah (s.a.v) İslam'a davet etmek için onu Kayser'e gönderdi. Ona bir mektup yazdı ve mektubu Kayser'e sunması için Busra valisine vermesini emretti. Onu (Dihye) Busra valisine verdi. O, o sırada Hıms'taydı. Kayser o günlerde adağını yerine getirmek için yürüdü. (Adağı şuydu): "Eğer Rumlar Farşlılar'a galip gelirse Kostantiniyye'den Kudüs'e yürüyeceğim" dedi ve mektubu okuttu ve Rum büyüklerini Hıms'taki sarayında topladı. Onlara seslendi ve dedi ki: Ey Rum topluluğu siz temelli kurtuluşu ve doğru yola kavuşmayı hakimiyetinizin devamlı olmasını, İsa b. Meryem'in söylediğine uymayı istemez misiniz? Ey hükümdar bunu elde etmek için ne yapalım? diye sordular. Herakleios: Şu Arap Peygambere tabi olmanız dedi. Rumlar yaban eşekleri kadar kapılara doğru kaçtılsa da kapıları kapanmış buldular. Herakleios, Rumların İslamiyet'ten böyle tedirgin olduklarını görünce, onların iman etmelerinden ümidini kesti. Kendi hayatı hakkında ve mülkü hakkında endişeye düştü. Onlara teskin etti ve onlara şöyle hitap etti: Dininize bağlılığınızın sağlamlığını gösteren ve beni sevindiren halinizi, tutum ve davranışınızı, sizden umduğum, beklediğim şeyi gözlerimle görmüş bulunuyorum dedi. Bunun üzerine, Rumlar Herakleios'a secde ettiler ve kendisinden hoşnut oldular.²³⁹

²³⁸ İbn Sa'd, a.g.e. 1/258. Taberî'de yer alan rivayette her elçi gönderildiği ülkenin dilini konuşmaktaydı şeklinde yer alır. Kanaatimizce işin doğrusu da bu olmalıdır.

²³⁹ İbn Sa'd, a.g.e. I/259

İbn Sa'd'ta yer alan rivayette, olayın ana hatlarıyla anlatılmış olduğunu, detaylara yer verilmediğini görmekteyiz.

c. Buhari'deki Rivayette Taberi'de Yer Alan Rivayetin Mukayesesi

1. Taberi'de yer alan rivayette Herakleios'in zafer kazandığı anda yerine getirdiği adağından bahsedilir. Buhari bu anlatıma yer vermez.

2. Taberi'de Herakleios'un Kudüs'e gelince Hitan melikinin (sünnetlilerin meliki) ortaya çıkışını yıldızlara bakarak gördüğü hadisesi, Ebu Süfyan'la karşılaşmasından önce yer alır. Buhari'de, Herakleios'la Ebu Süfyan arasındaki konuşma verilir, sonra bu duruma değinilir.

3. Taberi'de Ebu Süfyan'la arkadaşlarına muhafız komutanının hücum etmesinden ve apar topar hükümdara getirildikleri anlatılırken, Buhari bu noktaya rivayette yer vermemiştir.

4. Taberi'deki rivayette : “Vallahi ben bu sünnetsiz Herakleios'tan daha keskin görüşlü, daha zeki bir adam görmedim” şeklinde bir açıklama vardır. Buhari'de böyle bir bilgi mevcut değildir.

5. Taberi'de Hz. Peygamber hakkında yalan söylememe gerekçesi olarak “seyyid” bir insan olmasını gösterirken, Buhari'de Hz. Peygamber'in buna sorulacak şeyler üzerinde uyduracağım yalanımı, arkadaşlarımdan orada burada anlatmasından “utanmasaydım” muhakkak yalan uydururdum, şeklinde açıklar.

6. Taberi'de: “Ben onun durumunu ve gidişatını küçültmeye başladım” ve ona dedim ki; “Ey hükümdar! Sen onun işine pek o kadar önem verme! Onun hali, sana

erişmiş olandan daha düşük ve küçüktür, dedim. Herakleios, benim bu sözümü pek umursamadı” bilgisine yer verilir. Buhari’de bu şekilde bir açıklama yer almaz.

7. Taberi’de söylediği şeyin benzerini söyleyen “Ehl-i Beytinden” bir kimse oldu mu der. Buhari’de “Ehl- Beyt” tabirinin yer almadığı görülür.

8. Buhari’de, sizden ona tabi olanlar kimlerdir? Sorusunun cevabında “zayıflar” ibaresi yer alırken, Taberi’de zayıfların yanı sıra miskinler, gençler ve kadınlardır. Kavmimin yaşlılarından ve eşrafından ona tabi olanlar yoktur bilgisi mevcuttur.

9. Taberi’de, Buhari’de yer alan “artıyorlar mı, yoksa eksiliyorlar mı?” ve “peygamberlik sözünü söylemeden önce, onu hiç yalanla suçladığınız, kötülediğiniz olmuş muydu?” bilgisi yer almaz.

10. Taberi’de Buhari’de yer alan, “size ne emrediyor?” kısmının yer almadığını görmekteyiz.

11. “Buhari’de yer alan,” zaten zuhur edeceğini biliyordum ama sizden alacağını ummuyordum” bilgisi Taberi’de, mevcut değildir.

12. Taberi’de Herakleios’a gönderilen mektuptaki Âl-i İmran Sûresi 64. ayetine de yer verilmemiştir.

13. Taberi’de Herakleios’un mektubu aldığı, dürüp beline sokup sakladığı bilgisi mevcutken, Buhari’de bu tür bir bilgi mevcut değildir.

14. Taberi’de emri altındaki halk için “Ekariyyin” ibaresi kullanılırken, Buhari de “Yerîsîn” ifadesi yer alır

Kanaatimizce rivayetler arasındaki farklılıklar mana ile rivayetten ve farklı anlatımlardan kaynaklanmaktadır.

Anlatımın profilini yapmak gerekirse karşımıza şöyle bir profil çıkar:

1. Hükümdardan Mekke liderine davet: Kervana gelen elçi.
2. Herakleios – Ebu Süfyan diyalogu
3. Kral'ın (Herakleios'un) Ebu Süfyan'ın cevaplarını değerlendirmesi
4. Peygamber'in davet mektubunun okunması.
5. Ebû Süfyan'ın Herakleios'un tavrını değerlendirmesi.
6. Herakleios'un hitan melikinin zuhur ettiğini görmesi ve Sünnetli olan milletlerin belirlenmesi.
7. Rumiyye'deki dostuna Herakleios'un mektup yazması.
8. Mektubun aktarılması ve tepkiler.

d. Metnin Tahlili

Anlatımın birinci kısmında, Herakleios, Ebu Süfyan'a yeni peygamber hakkında bazı sorular yöneltir. Bu bölümde Ebu Süfyan, Herakleios ile yaptığı konuşmayı anlatmakla kalmaz, kendi düşünce ve duygularını da aktarır. O bir taraftan Herakleios'e aktardığı bilgilerin doğru olduğunu ima ederken, diğer taraftan Muhammed (s.a.v)'in aleyhinde söyleyebileceği bir şeyin olmayışlığıyla ilgili "O'nunla ilgili olumsuz bir söz olarak ancak bunu söyleyebildim" diye hayıflanır.

Herakleios'in Ebu Süfyân'ın verdiği cevaplara ilişkin yorumu aktarılır. Herakleios iç dünyasını söze döker:

Eğer anlattıkların doğruysa şu ayaklarımın bastığı yerlerin, yakında sahibi o olacaktır. Ben bu peygamberin geleceğini biliyordum. Fakat sizden olacağı aklımın ucundan geçmezdi. O'nun yanına (hiç pürüz çıkmadan) varabileceğimi bilsem, O'na katılırdım. Yanında olsam ayaklarını yıkardım!²⁴⁰

Ebu Süfyan, olayın sıcağı sıcağına düşüncelerini arkadaşlarına nasıl anlattığından da bahseder. Müslüman olduktan sonra İslam öncesi bir tablo hakkında aktardığı bilgilerdeki içtenliği, fakat bir o kadar seçiciliği dikkat çekmektedir. Ebu Süfyan, kültürlü bir ravi olarak sistemli bir olay örgüsü kurar, kaygılarını yerleştirir. Olaylara kendi düşünce ve duygularını da katar. Arkadaşlarıma dedim ki der:

“Ebu Keşbe'nin oğlunun (peygamber'in) nüfuzu popülerliği artıyor. Beni Asfar (Sarı Oğullarının) kralı ondan korkuyor. Bu gidişle İslâm'ın önünde hiçbir şey duramayacak. (İş o kadar vahim ki) yakında “Ebu Süfyan Müslüman oldu diye duyarsanız şaşırmayın”

Rivayetteki kelimeler bile tumturaklı olması gereken yerde tumturaklı, süsten uzak olması gereken yerde sadedir. Ebu Süfyan öyle kelimeler kullanır ki, bu kelimeler onun İslam öncesi duygu dünyasını tüm açıklığıyla gözler önüne serer. Ebu Süfyan, Peygamber'e “Ebu Keşbe'nin oğlu” der. Herakleios'den “Benu Asfar (Sarı oğullarının kralı) diye bahseder.

²⁴⁰ Ünal, Yavuz, *Hadis Geleneğinde Metin Bilinci*, s. 126–127, Etüt yayınları, Samsun, 2008

İslâm'ın engellenemez bir şekilde büyüdüğünden bahsederken, sözü bir gün kendisinin bile Müslüman olma ihtimaline getirir. Bütün bu söyledikleri, rivayeti yavan bir olay yığını ve kronolojik bir hengâme olmaktan çıkararak anlamlı bir olay örgüsüne dönüştürür.

Anlatımın ikinci kısmında sahne değişir. Rivayet, dinleyeni ve okuyucuyu, Herakleios'in yani Kudüs'teki sarayında, fakat biraz daha ileriye götürür. Ebu Süfyan, bu kısımda sözü Başpiskopos İbn Nâtûr'a devreder. Herakleios'in canının sıkkın olduğundan söz açan Başpiskopos Herakleios'in rüyasını, onun astrolojiye olan inancını, Arap kültüründeki sünnet uygulamasını, Gassan'dan gelen elçinin getirdiği haberi bir çırpıda anlatır. Bu bölüm Herakleios'in “Anlaşıldı, bu milletin kralı sahneye çıkmıştır.” Sözü ile ve Rumiyye'deki bir bürokratına yazdığı mektubun cevabını burada alır. Mektuba göre her şey gün gibi açıktır. Muhammed (s.a.v) bir peygamberdir. Asil-zadeleri Humus'taki şatoda toplayan Herakleios'in artık tek amacı vardır. Halkını İslâm'ı benimsemeye davet etmek.

Humus'taki bir şatoda geçen olay canlı bir şekilde aktarılmaktadır. “Zebralar gibi kaçtılar” teşbihi anlatıma görsel bir canlılık katar. İnsanların, kapıların kapalı oluşu karşısında yüzlerinde beliren hayal kırıklığı her ne kadar tasvir edilmeden okuyucunun hayal gücüne bırakılmış olsa da anlatımındaki canlılık bu sahnenin zihnimizde kendiliğinden oluşmasını sağlar.²⁴¹

²⁴¹ Ünal, Yavuz, a.g.e. s. 127–129

e. Rivayetteki Karakterler ve Unsurlar

İlk Bölüm

Karakterler

1. Ebu Süfyân (Meke'nin lideri) Herakleios (Roma Kralı)
2. Çevirmen
3. Ebu Süfyân'ın yanındaki tüccarlar – Kralın Bürokratları.
4. Hz. Peygamber'in elçisi Dihye – Kralın Temsilcisi Busra Valisi.
5. Hz. Muhammed (s.a.v)

Ebu Süfyân'ın anlatıdaki deyişiyile : Ebu Kebşe'nin oğlu

Anlatının başında Herakleios'in deyişiyile : Bu adam;

Anlatının başında peygamber olduğunu iddia eden kişi:

Peygamber as'ın mektubunda : Muhammed, Allah'ın Resulü, Allah'ın kulu

6. Romalılar

Ebu Süfyân'ın anlatıdaki deyişiyile Sarı Oğulları

7. Mekke – Kureyş kâfirleri

8. (Mekke'nin) Asilleri

9. (Mekke'nin) Yoksulları

10. (Mekke'nin) ataları

11. Müslümanlar

12. Romalı köylüler 'Halk' (Erisiyyin)

Şehir ve Yer Atıfları:

1. Buhari'nin giriş cümlesinde: Roma

2. Buhari'nin giriş cümlesinde: Şam (Suriye Bölgesi)

3. Buhari'nin giriş cümlesinde: Kureyş (Dolaylı atıf: Mekke)

4. Buhari'nin giriş cümlesinde: İliya (Beytu'l- Makdis / Kudüs)

5. Busra

6. Hudeybiye (dolaylı atıf)

Hareketli Figürler

1. Mektup – Elçi: Herakleios'den Ebu Süfyan'a

2. Kervan: Kureyş ticaret kervanı.

3. Mektup: Peygamber'den Herakleios'e

4. Elçi: Peygamberden Valiye

Sembolik Figürler:

1. Ayakların altındaki topraklar
2. Ayak yıkama.

Olayın Geçtiği Mekanlar:

1. Suriye'deki kureyş kervanının konaklama yeri
2. Kudüs'teki Saray

İkinci Bölüm

Karakterler

1. Herakleios
2. Başpiskopos İbnü'n-Natûr
3. Patrikler
4. Şam Hristiyanları
5. Gassan Kralı
6. Gassan'dan gelen elçi
7. Roma bürokratları
8. Yahudiler

9. Araplar

Şehir ve yer atıfları:

1. İliya (Beytu'l Makdis / Kudüs)
2. Medain (Roma şehirleri anlamında)
3. Rûmiyye

Hareketli Figürler

1. Hitan Meliki Yıldızı (Sünnet Kralı Yıldızı)
2. Gassan'dan gelen elçi
3. Mektup : Kral'dan Romalı bürokrata

Sembolik Figürler:

1. Kralın rüyası
2. Hitan Meliki Yıldızı (Sünnet Kralı Yıldızı)
3. Yıldız falı
4. Sünnet

Olayın Geçtiği Mekanlar

Kudüs'teki saray

Üçüncü Bölüm

Karakterler

1. Herakleios
2. Rumiyye'den üst düzey bir bürokrat
3. Bürokratin elçisi
4. Roma bürokratları

Şehir ve yer atıfları:

1. Humus
2. Roma

Hareketli Figürler:

1. Mektup: Romalı Bürokrattan krala

Sembolik Figürler

1. Zebra (Eşek)
2. Kapı (ların kilitlenmesi)
3. Secde

Olayın Geçtiği Mekanlar:

1. Humus'da bir şato

Tahlilini yapmaya çalıştığımız rivayet, dönemin neredeyse bütün figürlerine atıfta bulunmaktadır. Zira olay, ravi tarafından kusursuz bir örgü içinde aktarılmaktadır.²⁴²

f. Batılı Kaynaklardaki Ebu Süfyan Rivayeti Hakkındaki Tartışmalar:

Dihye el-Kelbî, İslâmi kaynaklarda genellikle ilk dönemlerden beri ve Muhammed ile aile bağları aracılığıyla yakın bir biçimde ilişkilendirilen bir yoldaş olarak tanımlanmaktadır. Peygambere sıklıkla hediyeler sunan zengin bir tüccar ve görüntüsü Muhammed'in görüştüğü ya da hatta Müslümanların yanında savaşan melek Cebrail olan yakışıklı bir adam olduğu söylenmektedir. Fakat hepsinin ötesinde, Dihye Peygamber'in imparator Herakleios'a elçi olarak ve imparatoru islam'a döndürmeye teşvik etmesiyle tanınmaktadır.²⁴³

Lammens onun kişiliğini "mitik" olarak değerlendirmekte ve hatta nesebinin Beni Kelbden geldiğinden şüphe duymaktadır. C. Pellat, Herakleios görevinin efsanevi olduğunu düşünmektedir. Bu şekilde yaparak muhtemelen F. Buhl'un Muhammed'in elçilerinin İsa'nın havarileri ile karşılaştırmasının söz konusu elçileri komşu krallara gönderme fikrinin muhtemel Hıristiyan efsanevi kökenlerine sahip olduğu notunu yansıtmaktadır.²⁴⁴

²⁴² Ünal, Yavuz, a.g.e. s. 131-135

²⁴³ Bashear, Süliman, a.g.m, s. 84

²⁴⁴ Bashear, Suliman, a.g.m. s. 89

Herakleios'un, rüyalarında yükselen İslâm toplumu hakkında bilgi edildiğinden bahsedilir. Taberi Herakleios'un "sünnetli adamların" muzaffer krallığını rüyasında görmesiyle huzursuz olduğunu ifade etmektedir. Yeni İslâm toplumu hakkında bir şey bilmeyen patrikleri ona, yönetimi altındaki tüm Yahudiler'in öldürülmesi için emir gönderilmesini tavsiye etmiştir. Ancak Busra'dan bir haberci kendisine "ülkesinde olan olaylar hakkında ilgi çekici olaylar anlatan" bir bedevi getirmiştir. Bu bedevi Herakleios'un önünde bir adamın peygamberliğini ilan ettiği bazı insanların ona inanıp onu izlediğini anlatmıştır. Başkalarının ise buna inanmadığı ve çok yerde aralarında savaşlar çıktığından bahsetmiştir. Herakleios bedevinin soyulmasını emretmiş ve sünnetli olduğunu görünce Herakleios şöyle demiştir: "Evet Allah'ın izniyle gördüğüm rüya budur."²⁴⁵

Başlangıç olarak Dihye'nin görevi ile ilgili ana kaynağımız hadistir: Zühri Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe b. Mes'ud (Ö. Medine H. 98-99) İbn Abbas – Ebu Süfyan. Biza anlatılan o ki, Ebu Süfyan Herakleios ile Kudüs'te Herakleios'in Peygamber'in mesajını almasından sonra buluşmuşlardır.

Diğer hadisler İbn İshak ya da Zühri kökenli değildirler ve hikayenin farklı bir versiyonundan unsurları göstermemişlerdir. İbn Lahia bilrkişiliğinde iletilmiş olan bunlardan biri Zühri üzerinde ana kaynaklardan biri olarak kabul edilen Urve b. Zübeyr'e atıfta bulunmaktadır. Bununla birlikte, ikincili atlamakta ve İbn Abbas ya da Ebu Süfyan'a atfedilmemektedir. Her ne kadar bu hadis Herakleios ve Ebu Süfyan arasındaki Kudüs karşılaşması hakkında konuşmaktaysa da yeni bir unsur ortaya

²⁴⁵ Cheikh, Nadia Maria, a.g.m. s. 10

çıkarmaktadır. Ebu Süfyan tarafından Muhammed’e karşı kabul edilen daha olumlu bu tavır.²⁴⁶

Ancak hemen şunu belirtelim ki Ebu Süfyan’ın Muhammed’e karşı ilk olumlu tavrı bu değildir. İbnü’l - Cevzi’den edindiğimiz bilgiye göre, Muhammed (a.s) şehir sokaklarında hakaret, kötü muamele ve eziyetlere maruz kaldığı zaman Ebu Süfyan’ın evine sığınıyor ve buradakiler himaye ve emniyete kavuşuyordu. Resûlullah, o sırada azgın bir İslam düşmanı olan Ebu Süfyan’ın bu hareket ve davranışını asla unutmamıştır. Daha sonraları, Hicret’in 8. yılında Mekke’nin Fethedilmesini müteâkip şöyle bir bildiri yaymıştı:

“Silahlarını bırakanlar emniyette olacaklardır, Ebu Süfyan’ın evine sığınanlar emniyette olacaklardır...”

Gerçekten de Ebu Süfyan, Resûlullah nazarında büyük itibar sahibiydi. Bir defasında Ebu Cehil, o sırada gencecik bir kız olan Resûlullah’ın kızı Fatıma’ya bir tokat patlatmıştı; Ebu Süfyan bunun üzerine kızı yanına almış ve onun da bu kaba adama mukabil bir tokat vurmasını sağlamak üzere Ebu Cehil’le birlikte gitmişlerdi. Resûlullah bundan son derece mütehassıs olarak Ebu Süfyan’ı meth ü sena etmişti. Değer bir gün, Resûlullah bir yerden diğer bir yere yaya olarak giderken yolda, Ebu Süfyan’ı zevcesi Hind ve oğlu Muaviye’ye merkepten inip binitini Muhammed (a.s)’a bırakması için seslendi. Birlikte gidildiği müddetçe Resûlullah, Ebu Süfyan’a İslam’ın faziletli yönlerini anlatmaya çalışıyordu. Fakat o, tam bir sükût içinde onu dinlemekteydi. Birbirlerinden ayrılacakları yol ayrımına geldiklerinde Resûlullah,

²⁴⁶ Bashear, Suliman, a.g.m. s. 95–96

Merkebi Muaviye'ye iade ederken onlara teşekkürlerini bildirdi ve müsaadelerini aldı. Müteakiben Hind kocasına şunları söylemiştir:

“- Bütün bunları dinlemek için mi oğlunu eşekten indirdin?!” Ebu Süfyan ise buna şu cevabı vermişti:

“- Öyle söyleme! O, pek asil bir ruha sahiptir. “Ayrıca Kastalanî’nin İrşad adlı eserinde kaydedilmiş olduğuna göre, aynı senelerde Ebu Süfyanı Resûlullah’tan bir defasında yağmur duasında bulunmasını rica ve istirham etmek üzere de gelmişti.²⁴⁷ İbn Kesir’in içerik üzerine isnadından ve yorumundan Urve’nin versiyonunun izlerinin varlığını varsayabiliriz: İbn Kesir der ki: “Gariptir ve İbn İshak ve Buhari’de bulunmayan bilgileri vardır.” Musa b. Ukbe Mağazi’sinde Urve b. el-Zübeyr tarafından söylenene benzer bir şey bildirmiştir.

Herakleios-Muhammed ilişkisinin Suriye versiyonuna dönen açık unsurlar İbn Hanbel’in Müsned’i tarafından korunan Tebük hakkındaki rivayete kadar izi sürülebilir. İbn Asakir’den öğreniyoruz ki bu rivayetin kaynağı Şureyh b. Yunus’un Abbad b. Abbad el- Muhallebi aracılığıyla Sa’id b. Ebu Raşid’e “Muaviye ailesinin mevlası” isnadıyla bir “kitaptır.”

Görev hakkında ve Peygamberi’n mektubu hakkında diğer bir kaynak Dihye’nin kendisine İbn Ebi Şeybe ve diğer belirtilmemiş kaynakların ayrıca bazen kendisine atıfta bulunduğu Abdullah b. Şeddad aracılığıyla atfedilen hadistir. Son olarak, Vakıdî-İbn Sa’d’ın hadisi vardır.

²⁴⁷ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, I/99, 100

Birleştirmede bir başarısız teşebbüs İbn Sa'd tarafından yapılmıştır. Zühri'nin hadisi Muhammed'in mektubunu Kayser'e ileten Busra valisine vermesinin emredildiğini söylemektedir. Fakat İbn Sa'd buna derhal eklemektedir ki; "Muhammed b. Ömer dedi ki: Onunla Hims'ta buluştu ve mektubu verdi."²⁴⁸

Muhammed bir peygamberin sahip olması gereken niteliklerin tamamına sahiptir ve sık bir sorgulama sonucunda bu sonuca varan kişi İmparator Herakleios'un kendisidir. Muhammed'in meşruiyetinden emin olmak için Herakleios peygamberin karakteri hakkında bilgi toplamış, gücünün doğru olduğunun ispatı içinde soyu ile ilgili sorular sormuştur. Taberi'nin yorumunda, Herakleios, Ebu Süfyan'ın Muhammed'i; önemsiz göstermek için sarfettiği çabalara ehemmiyet vermez. Ebu Süfyan'ın cevapları, Muhammed'in kusursuz karakterini, asil kanını ve peygamberlik niteliklerini ortaya çıkarmıştır. Herakleios bulgularını özetler ve Muhammed'in herkesin beklemekte olduğu peygamber olduğunu ilan eder.

Ayrıca bu sıkı sorgulamanın ardından çıkarımını yaptığı komutlar sayesinde, yalnızca Muhammed'in elçiliğinin gerçekliğine şahadet etmekle kalmaz, daha da ileri giderek, ona inancını ifşa eder.²⁴⁹

Hadislerdeki farklılıklara rağmen, Herakleios'in Muhammed'e karşı tavrının iyi niyetli olduğunda hemfikirdir. Bazı kısaltılmış daha sonraki metinlerin bazıları bile "O'na inandığını" en açık bir biçimde söylemekten kaçınmamışlardır. İbn Hibban'da Hims'ta iken tellalına "Herakleios'in Muhammed'e inandığını ve O'nu takip ettiğini" ilan etmesini emrettiğini ifade etmektedir. Diğer bir tanesi Muhammed'e Tebuk'te

²⁴⁸ Bashear, Suliman, a.g.m. s. 95-97

²⁴⁹ Cheikh, Nadia Maria, a.g.m. s. 17

“inni Müslim” yazdığını söylemektedir ve Dihyenin kendisine atfedilen bir hadiste kullanılan ifade şudur : “ağarra bi-risalatı Muhammed.”²⁵⁰

Bu bilginin ciddi niteliği, Herakleios’ın bir Müslüman olarak kabul edilip edilmeyeceği üzerinde çıkan tartışmadan doğmuştur. Muhammed’e Tebük’te gönderdiği hediyeler hakkındaki rivayetler ile ilgili olarak ortaya çıkan diğer bir problem ve bunu takip eden bir müşrikten hediye almanın uygun olup olmadığı tartışmasıdır.

Diğer hadisler Herakleios’ın – Kayser’in Muhammed’e iyi niyetli tavrını ifade etmek için farklı biçimler kullanmışlardır. Peygamber’in mektubunu öpmüş, yüzüne, başına, yanına koymuş ve Dihye’yi hediyeler, para ve elbiselerle ödüllendirmiştir. Zühri’nin hadisinin versiyonlarının çoğu, Ebu Süfyan’ı Kudüs’te duyduktan sonra, Herakleios’ın hazır olduğunu ve Muhammed’in ayağını nasıl yıkamak istediğini rivayet etmekten kaçınmamıştır.

Herakleios ne tür bir inanandı? Üzücüdür ki, Müslüman öğretisinin gelişimindeki farklı aşamalarla ilgili sır çözülmedikçe bu soru cevaplanmamış olarak kalmaya mahkûmdur. Sonuç olarak, hiçbir Müslüman otoritesi Herakleios’ın durumunu Müslüman olarak tanımamaktadır. Elimizde tek kalan açıklama inanmaya meylettiği, fakat bunu devam ettirmediği, ona göre davranmadığı ve krallığı hakkında tamahkârca hisler içerisinde olduğudur.²⁵¹

²⁵⁰ Muhammed’in risaletine aldandı ya da kabul etti anlamına gelir.

²⁵¹ Bashear, Suliman, a.g.m. s. 97–98

Peygambere Herakleios'un olumlu yanıtı hakkında bilgi sahibi olduğu ve İslâm'ı kabul etmeyi reddetmesini şöyle açıkladığı anlatılır: Kendisi gerçeği kabul etti ancak ne yazık ki dünyevi krallığına yenildi ve dünya hayatını dinine tercih etti. Herakleios şunu kabul etmiştir: Allah'ın izniyle, keşke bu krallığı bırakıp sizinle beraber gidip Emirinizin kölesi olsaydım, ancak bu krallıktaki mevcut konumunu bırakamıyorum... Allah'ın izniyle, İsa İncil'de bizim Ümmi Peygambere inanmamızı emretti, ancak zenginlik ve mutluluk bizi aldattı.

Kanaatimizce bir Ortadoks Hristiyanı'nın bunları söylemesini ihtiyatla karşılamamız gerekir.

Bu pasajlar Herakleios'u kabulünü açıklayan, yeni peygambere mutlak saygısını ifade eden şeklinde, ancak yine de yeni inanca girmeyi reddeden bir Herakleios olarak resmetmektedir. En büyük Hristiyan kralı gerçeği bilmektedir; ancak ayrıcalıklarını bırakamamıştır. Muhammed'in ağzından çıkan ilk ifade: "Herakleios kendi hırsına yenildiğini itiraf ettiği" Bizans liderinin İslâm'ı kabullenmesini önleyen başka bir neden ise bunun Bizans patrikleri ve asilleri tarafından kesinlikle reddedilmesidir. Kaynaklar Herakleios'un generallerini İslâm'a geçmeye çağırdığını resmeder. Kendinden korkarak onlara yukarıdan seslenmiştir:

"Rum, sizi iyi bir amaçla bir araya getirdim. Bu adam (Muhammed) beni dinine çağıran bir mektup yazmış; Tanrı tarafından beklediğimiz ve kitaplarımızda bulduğumuz peygamber gerçekten O'dur, bu yüzden O'nu takip edelim ve O'na inanalım böylece bu bizim için bu dünya ve ötesinde iyi olabilir. Generallerin tepkisi

o kadar olumsuz ve tehditkar olmuştur ki, Herakleios, tutumunu değiştirmiş ve sadece onların inançlarının sağlamlığını ölçmüş olduğunu iddia etmiştir.²⁵²

Süheylî tarafından alıntılanan fakat İbn İshak'tan olmayan bir hadis bir toplantıdan hiçbir şekilde bahsetmemektedir. Bununla birlikte Herakleios tellalına Muhammed'e inandığını ve onu takip ettiğini bağırmasını emrettiğinde “sarayını çevreleyen silahlı askerlerin onu öldürmek istediklerini” söylemektedir. Yeniden Herakleios'ın onları Hristiyanlığa bağlılıklarını istediğini söyleyerek yatıştırdığını ve aynı zamanda Dihye ile Peygambere kendisinin Müslüman olduğunu fakat başka biçimde davranmaya zorlandığını garanti eden bir mektup gönderdiğinden bahsetmektedir. Süheylî'deki diğer bir rivayette Kayser'in karar vermek için kendisine daha fazla zaman verilmesi için basitçe sorduğu fakat peygamberin bundan kısa bir süre sonra öldüğü söylenmektedir.²⁵³

g. Herakleios'a Gönderilen Mektupla İlgili Tartışmalar

Peygamber Muhammed tarafından imparator Herakleios, İran kralı Kisra, Habeş kralı Necaşi ve diğerlerine gönderdiği mektupların gerçekliği büyük tartışma konusudur. Muhammed Hamidullah Peygamber'in Herakleios'a gönderdiği mektubun gerçek olduğuna inanmaktadır ve görüşünü daha sonraları tekrarlamıştır. R. B. Serjeant ise tüm bu mektupların, peygamberin İslam dinini evrensel bir din olarak gördüğü nosyonunun öne çıkarmak ve İslam'ın Hristiyanlık dinine karşı konumunu güçlendirmek için tasarlanmış sahte şeyler olduğunu düşünmektedir. Ayrıca cizye ödemesi gibi zaman yanılmalarına dikkat çekmektedir. Arap tarihçiler

²⁵² Cheikh, Nadia Maria, a.g.m. s. 12–13, Bashear, Suliman, a.g.m. s. 100–101

²⁵³ Bashear, Suliman, a.g.m. s. 102–103

ve tarihçiler ise önceki ve sonraki kaynakların çokluğunda belirtildiği gibi Herakleios'a gönderilen mektubun gerçekliğinden şüphe etmemişlerdir. Çeşitli versiyonlar arasındaki farklılıklar detaydır ve mektubun gönderildiği tarih ve kullanılan ifadeler hakkındadır. Formülasyon ve seçilen sözcükler birbirinin neredeyse aynıdır. (Müslüman tarihçilerin aktardığı şekliyle)

Herakleios'a gönderilen mektup peygamber'in diğer çağdaş krallara gönderdiği sanılan mektuplarla içerik ve ifadeler açısından çok benzerdir.²⁵⁴

İran Kralı tarafından gösterilen küstahlık ve İslam'ı tamamen reddetmesi ve peygambere saldırısı Herakleios'un mektubu okuduğu ve kuşağının arasına koyan Herakleios'un saygılı davranışıyla zıttır. Bu olaya pek çok Müslüman kaynağında rastlanmaktadır, ayrıca büyük Şii Kur'an tefsircisi Ali b. İbrahim el-Qummî de yer vermiştir. Rum suresi ayetlerin tefsirinde peygamberin mektubunun Herakleios tarafından kabulü ışığında tefsirini yapar: "Mü'minler Bizans'ın Farslılar üzerindeki galibiyetlerine sevineceklerdir. Çünkü Bizans kralı peygamberin mektubuna büyük önem vermiş, elçisini onurlandırmıştır. İran kralı ise mektubu parçaladığı gibi peygambere dil uzatmıştır.

Mektubu, Muhammed ve oluşturduğu ümmete meşruluk sağlayan bir kamusal eylem olarak tasarlanmıştır.²⁵⁵

²⁵⁴ Cheikh, Nadia Maria, a.g.m. s. 10 – 11

²⁵⁵ Cheikh, Nadia Maria, a.g.m. s. 12–13

Müşteşrikler arasında Goldziher, Die Religion des İslams adlı eserinde bu mektubun İslami kaynaklarındaki bu anlatımında inanılmaz bir şey bulunmadığını mütalaa etmektedir.²⁵⁶

Buhl ise bunu efsanevi olarak değerlendirmektedir. Danimarkalı tercüme-i hal yazarı Buhl, Hz. Peygamber'in dine davet amacıyla gönderdiği mektuplardan bahsederken, bütünü itibariyle rivayetin gerçeğe uygunluğu hakkında bir şüphe gösterir. Ona göre, İslam kaynaklarının verdiği bilgiye göre, Muhammed (a.s)'ın gönderdiği elçiler mucizevî bir şekilde, gönderilmiş oldukları memleketin dilini, İsa Peygamberi'nin havarileri örneğinde de görüldüğü gibi konuşabiliyorlardı.²⁵⁷ Ancak Danimarkalı bu müsteşrik, belki de İbn Sa'd da bulunan eksik bir metne dayandığı için bu sonuca varmaktadır. Burada açık ve belirgin bir yanlış anlama vardır. İbn Sa'd bu rivayeti Vakidî'ye dayanarak ve Buhl'un bize bahsettiği tarzda aktarır. Fakat bu metin muharreftir; metni istinsah eden kişi, birkaç satır atlayarak onu masal haline getirmiştir. İbn Hişam, Taberî, İbn Abdilhakem ve diğerlerinde rivayeti tastamam olarak şöyle buluruz: “Bir gün Resûlullah etrafındakilere birçok yabancı hükümdarın sarayına elçiler gönderilmesini teklif etmişti. İhtiyaten, işin başında, Hz. İsa'nın havarilerinin hikayesini, onların tereddütlerini ve yabancı dilleri öğrenme tarzlarını hatırlattı. Sonra elçilerini seçti.

Bu rivayette efsane niteliğinde hiçbir şey yoktur, çünkü Hz. Peygamber, Hristiyan havarilerden bahsederken, basit bir alıntıyla yetinmiştir. Belki de bu rivayet, Resûlullah'ı tebliğ vasıtası olarak elçiler gönderilmesinden faydalanmaya

²⁵⁶ Hamidullah, Muhammed, Hz. Peygamber'in Altı Orijinal Diplomatik Mektubu, s. 117

²⁵⁷ Hamidullah, Muhammed, a.g.e. s. 117

karar verdiren düşüncenin nereden kaynaklandığını bilmemize imkan sağlar. Hz. Muhammed'in elçilerinin yabancı bir dil öğrenmeye ihtiyaçları yoktu, çünkü elçi olarak, gidecekleri ülkeleri çok iyi bilen ve mektubu götürmeden önce oraları daha önce sık sık ziyaret etmiş olan kişileri tayin etmişti. Herakleios'a gönderilen İslam elçisinin ise, onunla hiçbir surette şahsen karşılaşmamış olması icab ederdi.²⁵⁸

Caetani de şu itirazları yöneltiyor:

1. İslam tarihçileri, temsilcinin H.6 sonuna doğru gönderildiğini belirtiyorlar. Bunlar Vakıdî, İbn Hişam, Ya'kubî, Taberî gibi klasik müelliflere dayanarak, aynı yılın ortalarında, bu temsilcinin, dönüş yolu üzerindeki Arap kabilelerin saldırısına uğradığını zikrediyorlar ki apaçık bir tarihi çelişkidir.

2. Temsilci (Dihye), Herakleios nezdindeki görevine hareket ettikten kısa bir süre sonra vuku bulan Hayber seferine iştirak etmiştir. Halbuki, Dihye'nin görevini tamamlayarak, hareketiyle Hayber seferi arasında geçen çok kısa bir zaman zarfında Medine'ye dönebilmesi mümkün değildir.

3. Müslüman tarihçiler Peygamber'in elçisinin imparatorla Kudüs'te, İmparator, Sasanilerden geri alınan muzaffer kutsal Haç dönüşü sırasında bulunduğu Kudüs'te karşılaştığını naklediyorlar. Bu olay, İslam Tarihçilerin öne sürdüğü gibi H. 7. yılın başında değil, 629 (H. 7.yılın sonuna doğru) yılında vuku bulmuştur.

4. Peygamber'in tercüme-i halini yazan en eski tarihçi olan İbn Hişam, kendi araştırmalarından kaynaklanan yeni bilgileri de katarak, selefi İbn İshak'ın

²⁵⁸ Hamidullah, Muhammed, *H. Peygamber'in Altı Orijinal Diplomatik Mektubu*, s. 117–118, İbn Hişam, *Siret-i İbn Hişam Tercemesi*, 4/349, Ter. Hasan Ege, Karaman yayınları, İstanbul, 1985

eserlerinden bir karışım meydana getirdi. Oysa, bu hikayeyi anlatırken İbn Hişam'ı bunları İbn İshak'tan geldiği gibi nakletmiyor. İmdi bu, İbn Hişam'ın bir uydurmasıdır.

5. Bu olay önemli olmasına rağmen, ashabtan sadece o zamanlar henüz on yaşında bir çocuk olan İbn Abbas tarafından zikredilmektedir.

Bu eleştirilerden ilki tamamen asılsızdır. İbn Hişam ve Ya'kubî olayın tarihini veriyorlar. Şühhesiz, Taberî olayı Vâkıdî'ye dayanarak zikrediyor, ancak kendisi de buna inanmış görünmüyor. Zira, daha sonra bu olaydan tekrar bahsedecek ve gerçek tarihini belirleyecektir. Geriye sadece Vakıdî kalıyor ki, o da bilindiği gibi, Hz. Peygamber dönemiyle ilgili tarihler hususunda en zayıf olanlardandır. Ancak hatırlayalım ki, bu zat ne Hz. Peygamber (s.a.v)'in H. 10 yılında "takvime ay ekleme usulünü" ilgasını, ne de İslami dönemin başlangıcı ile Hz. Peygamber'in Medine'ye hicret ettiğini gösteren tarih arasındaki farkı göz önünde bulundurmuştur. Gerçekte Vakıdî, olayları bazen İslâm'ın başlangıç dönemine ve çoğu kez de Hicret-i Nebvi'ye göre tarihlendirmiştir. Müslümanlar Zilhicce ayından itibaren Mekke'yi terk etmeye başlamışlardı. Resûlullah da Mekke'yi hicri takvimin üçüncü ayı olan Rebiulevvel başlangıcında terk etti. Bu da kronolojik olarak iki ila dört aylık bir fark olduğunu ispatlar ki, bu tartışmada çok önemli bir husustur. "Ay ekleme" konusuna gelince, Arap müellifler, normal olarak her üç ayda bir, kameri takvime bir ay ilave edildiğini belirtiyorlar. H. 6'da, yani bu elçinin gönderildiği bilinen tarihte, kameri ve şemsi takvim arasındaki fark henüz iki aydı. Çünkü bu ay, bir defa H. 6 sonuna, bir defa da H. 9. yılın sonuna ilave edilmişti ve Hz. Peygamber, H. 10 yılında (Veda

Haccında) şöyle ilan etmişti: Bu yıl, iki takvim düzeni (birbiriyle) aynı zamana rastlamıştır (denk düşmüştür)

Dihye'nin Herakleios'un yanına hareketinin tam tarihi ve Vakıdî'nin kaydettiği tarih arasındaki farkın nereden kaynaklandığı böylece açığa çıkmış oldu.²⁵⁹

İbn İshak, Cüzam kabilelerinin muğlâk şehadetlerine dayanarak ve isim belirtmeden; Dihye'nin Suriye'den dönerken, Cüzam diyarında, beraberindeki eşyayı alıp götüren soyguncu çetesinin saldırısına uğradığını zikreder. İbn İshak devamla, bölgedeki Müslüman olan kabilelerin derhal koşarak Dihye'nin mallarını geri topladıklarını ve Dihye'nin hiddetli bir şekilde gelip, başından geçen kötü olayı Hz. Peygamber'e anlattığını yazıyor. Resûlullah, derhal, gecikmeksiniz, azatlı kölesi Zeyd b. Harise'yi, suçluları cezalandırmak için, bir müfreze ile gönderir. Zeyd görevi ifa ederken pek tedbirli davranmaz. Nitekim bazı Müslüman kabileler de bu arada Zeyd'in kötü muamelesine maruz kalırlar ve sebep olduğu zarardan dolayı Resûlullah'a şikayet ederler. Kaynağımız İbn İshak, bu heyetin, sekiz gündür süren mesafeyi üç gecede katettiklerini belirtir. Hz. Peygamber, işi halletmesi için damadı Hz. Ali'yi gönderir. Birkaç gün sonra Hz. Peygamber, Hayber seferi için Medine'yi terk eder. Dihye'nin bu seyahatte ona eşlik ettiğini görürüz. Şaşılacak bir şey yoktur, zira Hayber, Suriye yolu üzerindedir; ve sanıyoruz ki Dihye, Hayber civarında Hz. Peygamber'den izin alarak, bölgedeki İslam ordusunu da varlığıyla çok güvenli hale gelen yoldan Bizans diyarına hareket eder. Vakıdî ise aksine, Dihye'nin, Cüzam diyarındaki Hisma'da, soyguncuları cezalandırmaya giden Zeyd'in müfrezesine refakat ettiğini beyan eder. Resûlullah, Hudeybiye'den Medine'ye H. 6 yılının on

²⁵⁹ Hamidullah, a.g.e. s. 118–120

birinci ayında dönmüş, ve Hayber’e hareket etmeden önce, İbn Hişam’a göre yaklaşık altı hafta, İbn Sa’d’a göre ise daha uzun bir zaman Medine’de kalmıştı. Hisma, Medine’ye sekiz günlük mesafededir. Öyleyse Dihye’nin suçluları teşhis için Zeyd’le gidip, sonra da Hz. Peygamber’in harekâtından önce Medine’ye dönmüş olması için geçen süre çok yeterlidir. Tek can sıkıcı husus, Dihye’nin mallarının “dönüş yolu”nda gasp edilmesidir. Fakat İbn İshak “dönüş yolu üzerinde” ifadesini “Cüzamlı bazı kişilere dayanarak” ifade ediyor. Öyleyse anlatan kişinin, elçinin gidiş mi yoksa dönüş yolunda mı olduğunu bilmiyor olması muhtemeldir. Aynı şekilde “yürid kayser” (İmparator’a doğru giderken) yazısının yanlışlıkla “min ind-i kayser” (imparatorun yanından gelirken) şeklinde okunmuş olması da mümkündür ki bu iki ifade el yazmalarında zar zor fark edilir. Biz bu varsayımı tercih ediyoruz. Zira görüldüğü kadarıyla metin fazla bir anlam ifade etmiyor.

(Resûlullah’ın (s.a.s) kendisini nezdine gönderdiği Bizans hükümdarının yanından gelirken). “Min ind-i Kayser’/ ... yanından gelen” ifadesi metinde, aynı şekilde hemen bir üst satırda da geçiyor ki bu müstensihin hatası olarak kabul edilebilir.

Caetani’nin ikinci itirazı, bundan önceki açıklamamız karşısında tutunamayacaktır. Hisma’ya gidip dönmek, ancak iki haftayı alır. Bizim kronolojimize göre, hiç şüphe yok ki, yukarıda anılan olayların art arda sıralanması zaman yokluğundan kaynaklanmamaktadır.

Üçüncü itiraza gelince, bu da tutarsızdır, zira Arapça kaynaklar hiçbir zaman elçi Dihye’nin imparatorla, Suriye’ye hemen varışından sonra karşılaştığını söylemiyorlar. Bizim kaynaklarımız arasındaki Buhari ise şerefli bir yeri haizdir.

Durum gayet sarihtir: Resûlullah, temsilcisini, mektubu Busra valisine vermekle görevlendirmiştir; vali de mektubu imparatorun yanındaki Emese'e gönderdi, İmparator o sırada Kudüs yolu üzerindeydi. Açıkçası, Arap peygamber hakkında hiçbir şey bilmiyordu. Kendilerinden bilgi almak üzere, Bizans havalisinde bulunan Arap tüccarları huzuruna çağırdı. Onları, Kudüs'de karşıladı. Herakleios'un Kudüs'e seyahatini üç Theophane 629 yılı ilkbaharı (H. 7. yılın başı) üzerinde durur. Bu iki tarihten hangisini tercih etmeliyiz? Bu meseleyi halletme görevini Gustav Weill'e bırakıyoruz: Bu zat, Hz. Peygamber'in söz konusu mektubundaki bir cümle hakkında bazı şüpheler ortaya attıktan sonra (ki bu şüpheler önceki müsteşriklere benimsenmemiştir) şöyle diyor: Ancak, Bizanslılar bundan söz etmese bile, ne elçinin varlığının, ne de Herakleios'un (İranlılardan geri aldığı) Kutsal Haç'la birlikte Kudüs'e seyahatinin (bu olay, bir tavsiye üzerine, İranlılara karşı kazanılan zaferi incelemek üzere Emese'den Kudüs'e kadar yaya seyahat edeni İbn Seyyid en-Nas'ın eserinde söz konusu edilir), Hz. Muhammed'in gösterdiği küçük çaplı dini yayma gayretleriyle tamamen uyuştuğundan şüphelenmek istemiyorum. Zaten Herakleios'un Kudüs'e seyahatinin tarihini tespit etmek zordur. Theophane'a göre İranlılarla barış andlaşmasının imzalandığı ertesi yılın baharında, yani 629'da, imparator, Kutsal haç'ı Kudüs'e teslim etmek üzere Constantinople'u terk etti. Pagi de, Baronius'un Annales'in hareketle 627 ve 628 yıllarını verir. Bilakis, Nicephore'a göre, andlaşma akdedildikten sonra, yani 628'de Kudüs'e gelmiş ve oradan da başkente dönmüştür. Bu ikisinden hangisini izlememiz gerektiğini kendimize soracak olursak, onların verilerini reddetmek için kendi ifadelerimizi çıkarıp atmamız gerekecektir. Gerçekten Theophane, Herakleios'un Kudüs'ten Edess'e geldiğini ve orada kilise işleriyle meşgul olduğunu; oradan da, İran kralı Şiruye'nin ölüm haberini

aldığı Hiyerapolis'e gittiğini söylüyor. Ancak böyle bir haberin imparatora mümkün olduğu kadar çabuk iletilmesi gerekirdi; ve tahta 25 şubat (628)'ta çıkmış olan Şiruye, anlatılanların ekseriyetine göre, sadece sekiz ay tahtta kalmış demektir. Buna göre Herakleios bu seyahati 629'da yapmış olamazdı.²⁶⁰

Caetani'nin dördüncü itirazı da haklı olmaktan uzaktır. İbn İshak'ın adı zikredilmemiş olsa bile, daha altta aynı metin içinde iki ayrı vesileyle onun adının geçtiği görülecektir. Taberî, Beyhakî, Kalkaşendî gibi diğer kaynaklar, söz konusu resmî mektupların metinlerini aynı İbn İshak'a dayanmak suretiyle nakletmektedirler.²⁶¹

Beşinci itiraza gelince: Doğuracağı sonuçlar önemsiz de olsa, Caetani'nin bu itirazı, bir İtalyan prensi olan bu müsteşriğin işbirliği yaptığı yardımcılarının noksan araştırmalarından doğmaktadır; zira aynı anlatım, Resûlullah'ın özel yardımcısı Enes b. Malik, yine onun özel katibi Hâlid b. Sâid ve söz konusu elçi ve olayın kahramanı Dihye, yağmanın yapıldığı bölgede oturan insanlar olan Cuzamiler vesaire tarafından da değişik kaynaklarda zikredilmiş bulunmaktadır.²⁶²

Muhtemel itirazlara cevap teşkil eden olumsuz görünümü bir yana bırakırsak, Arap vak'anüvislerin anlattıkları lehine müsbet sebepler de vardır:

²⁶⁰ Hamidullah, a.g.e. s. 120–123

²⁶¹ Hamidullah, a.g.e. s. 124, *İslam Peygamberi*, I/346–347

²⁶² Hamidullah, *İslam Peygamberi*, I/347

1) Zonaros, 12. asır müellifi, imparatorluk mühürdarının sekreteri idi; ancak daha sonra bir manastıra çekilerek keşiş oldu ve “Manuel d’Histoire Universelle” adlı eserini kaleme aldı. Bize söylediklerini Latince’den tercüme ediyorum:

“Kral İran’dan muzaffer bir şekilde döndüğü zaman, Arapların prensi Muhammed onunla buluştu (...) Medine’den çıkarak kralı karşıladı ve onu konuk etmek için istediği bölgeyi kabul etti.” Zonaros ya da onun kaynakları tarafından ortaya konulan olayları çarpıtma temayülünü motive eden dinsel kin çok iyi fark ediliyor; fakat işin aslına bakılırsa, kendisine bu tahkiyeyi yapma imkanı veren bazı vesikalara sahip olması gerekirdi.

2) Araplardaki tüm klasik müellifler Buhari (Ö.870) de dahil, Hrakliyus’a gönderilen bu mektup olayından bahsederler.²⁶³ Rivayet ilk olarak Abdurrazzak’ın Musannef’inde yer alır.

Henüz bebekken anne-babasını kaybeden, dünyevi imkanlardan yoksun bir çocuğun, özellikle bu gibi şeylerin büyük değer taşıdığı bir toplumda, peygamberlik iddiasında bulunduktan sonra, bütün Arabistan’ın İslam’a boyun eğmesini sağlaması, bu mantığa göre, inanılması çok güç bir hayal olmalıdır. Oysa davet amacıyla mektup göndermek, bu başarının sağlamasında atılmış sadece bir adımdır. Ayrıca tüm bunlara, Müslümanların, müşriklerin baskısı sonucu Mekke’den Habeşistan’a göçlerinde olduğu gibi, büyük güçlük anlarında bu ülkenin kralından gördükleri yakınlık İskenderiye valisi Mukavkis’in Peygamber (a.s)’a dostça davranması, hatta ona çocukları ölen oğlu İbrahim’i doğuran Meryem’i hediye etmesi ve nihayet

²⁶³ Hamidullah, *Hz. Peygamber’in Altı Orijinal Diplomatik Mektubu*, s. 125–126

Müslümanların, İslam davetine karşı genel olarak Hristiyanlardan umutlu olmaları eklenince, en azından Hristiyanlara gönderilen mektuplar sadece anlaşılır olmakla kalmaz, bir çeşit mantıki sonuç olarak da görünür. Hz. Peygamber, İslam'ın Arabistan dışında temsil edilmesi konusunda oldukça azimliydi. Emirleri davet etmek ise, bu amaçla izlenecek en etkili ve en makul bir metottu. Bu gerçekler mutlak anlamda, Peygamber (a.s)'ın gönderdiği mektupların sıhhatinden endişe etmek için ciddi bir mantıki nedenin bulunmadığı gerçeğini ortaya koymaktadır.²⁶⁴

Üstelik ve özellikle, orijinal nüshanın varlığı, daha klasik dönemlerden itibaren olayı bizzat gören şahitler vasıtasıyla bize nakledilmiş bulunmaktadır.

Eski Kanıtlar:

İlk önce, Endülüslü tercüme-i hal yazarı es-Süheylî (ö.1185), gören bir tanığa dayanarak, bize şunları söylüyor: “Herakleios, Hz. Peygamber'in bu mektubunu altından bir kutu içinde muhafaza etmişti; bilahare, miras yoluyla haleflerine geçti ve hep aynı büyük özenle, ta VI. Alphonse'a (Toledo'nun ve Müslüman İspanya'daki diğer bölgelerin fatihi) ulaşana dek muhafaza edildi. Daha sonra Suleytin adıyla bilinen torununda (kızının oğlu) bulundu. Dostlarımdan biri, bu mektubu görmüş olan kumandan Abdülmelik b. Said'e sormuş, o da şöyle cevap vermişti: Onun bana gösterilmesini istedim; kılıfından çıkardılar ve bundan büyük bir haz duydum; sonra onu öpmek istedim ama elimden çekip aldılar: Hem onu muhafaza etmek için, hem de buna karşı cimriliklerinden dolayı!

²⁶⁴ Güner, Osman, a.g.e. s. 316–317

Mevcut bir şahit de 1211 yılına kadar dayanmakta olup, Fas'lı Tarihçi İbn Ebî Zâr'ın el-Enîsu'l-Mutrib adlı eserinde ortaya çıkarıyoruz. Şöyle diyor: “Muvahhidûn hükümdarlarından Nasir b. Ya'kub; Alphanse'un, İspanya'nın Müslüman topraklarında bağışlanmaz zararlar yaptığını öğrenince büyük bir sefer hazırlanmasını emretti. 1211 Haziranında, piyade ve süvarilerden müteşekkil 160.000 kişilik bir ordu hazırlayıp Sevilla'ya geldi. Alphanse, onun Sevilla'ya girdiği haberini alınca korkuya kapıldı ve hemen kendisini affettirmek için girişimde bulundu. İmdi, Nasir'den huzura bizzat girme izni talep etmek üzere bir elçi gönderdi. Kendisine izin verildi. Alphonse, Carmena'ya vardığı zaman, refakatindeki son askerleri de oraya bırakıp hanımı, şahsi hizmetçileri ve nedimleri ve Muvahhidun askerlerinin nezaret ettiği Nasir'e sunulacak armağanlarla yola çıktı. Alphonse da şefaath olarak, Hz. Peygamber'in Herakleios'a gönderdiği mektubu kendisine göstermek niyetiyle geldi. Krallığın hanedan mensupları arasında büyükten büyüğe miras bırakılan bir imtiyaz olduğunu ve bu mektubun da mirasları arasında bulunduğunu açıkladı; onu saygılı bir şekilde, yeşil bir örtüye sarılmış ve hak ettiği hürmet ve şerefin nişanesi olarak miskle doldurulmuş bir kutu içinde muhafaza ediyorlardı. Nasir, bu heyecan verici şefaati kabul etti ve Muvahhidun hâkimiyeti ayakta durduğu sürece devam edecek olan sürekli bir barışı kabul etti.”

el-Arif el-Fasî, Buhârî'nin Sahîh'i (Cihad Bölümü) hakkındaki notlarında, İbn Mezruk'a (ö.1439) dayanarak muhtemelen aynı dönemden bahseder. Şöyle diyor; “Bazı tarihçiler, bize, Resûlullah'ın Herakleios'a gönderdiği bu mektubun, varisi olan Hristiyan (İspanyol) kralların nezdinde hala ihtimamla muhafaza edilmekte olduğunu zikrettiler. Endülüslü Müslüman bir hükümdarın, Hristiyan krallarına galip geldiği sırada, bir şefaath (kurtulmalık) vasıtası olarak kullanılmış ve ancak

Müslüman hükümdardan, kendilerine sağlayacağı görkemli antlaşma mukavelesini sağladıktan sonra gösterilmiştir. Müslümanlar onu gördüler. Metinde şu ifade vardı: “Ve Ey Ehl-i Kitab! (ve kelimesi Buhari’de de yer almaktadır.) Hukukçular onun düşmana verilmesi konusunda ihtilafa düştüler. Çünkü onu kendilerine bizzat peygamber vermişti. Sonunda iadesine karar verildi. Hz. Peygamber’in mektubunda geçen Kur’an ayetinin, daha öncede belirttiğimiz gibi “Ve...” yerine “söyle...” kelimesini ihtiva ettiğini hatırlatalım. Hz. Peygamber, Herakleios’a gönderdiği mektubunda, tahrir ihtiyaçlarını da göze alarak bu küçük değişikliğe izin vermişti. Buhari’nin anlattığı da mektubun orijinaliyle teyit edilmiş oluyor.

Mısır hükümdarının katibi İbn Fazlullah el-Umâri (ö.1347) de bize, İspanya elçisinin kendisiyle konuştuğunu, söz konusu mektubun halen Efendisinin mülkiyetinde bulunduğu teminat verdiği ve bu hükümdarın, Herakleios’un soyundan biri olduğunu söylüyor.

Fas menşeli ve dolaylı kaynaktan gelen iki haberi daha ilave edelim. El-Hafâcî’nin (ö.1658) Şerhu’s - Şifa’sından okuyoruz. (III. 174). “Rivayet edilir ki, Resûlullah’ın mektubunun aslı, hâlâ, onunla şeref duyan ve onu altın bir kutuda muhafaza eden, mirasçılara da onu daima muhafaza etmelerini buyuran İspanya kralları nezdinde bulunmaktadır.” Tarih’inde bu mektubun İspanya’da bulunduğundan bahseden bir başka müellif de Ebu’r-Re’s b. Ahmed b.Nasir b. el-Me’askarî (ö.1822) dir. “El-Haberu’l-Mu’rib’an ... el-Endülüs ve Suguru’l - Magrib.” Bu iki müellife atıfta bulunduktan sonra, muasır alimimiz Adu’l-Hayy el-Kettânî şöyle devam ediyor: “1922’de Tetovon’daki İspanya yüksek komiseri, Madrid hükümetinin arşivlerinde böyle bir mektubun varlığından haberi olmadığını

doğruluyordu.” Her halükarda, böyle bir vesikanın eski Hristiyan İspanyasında bulunduğunda şüphe yoktur.²⁶⁵

Vesikanın Son Ortaya Çıkışı ve Tavsifi :

Abu Dabi Emirliği saray müşavirlerinden İzzeddin İbrahim’e göre, Resûllah’ın Herakleios’a gönderdiği mektubun aslı Ürdün Kralı Abdullah’ın Haremindeki bir hanımın mülkiyetindeydi. Kral öldürülünce, kadın ülkeyi terk ederek İsviçre’ye yerleşti. Sonra kıymetli vesikayı Abu Dabi Emiri’ne sattı. İzzeddin İbrahim, teknik bilirkişi incelemesi için İngiltere’ye geldi. Londra British Museum uzmanlarına göre, mektubun parşömeni, Hz. Peygamber dönemine ait olabilecek kadar eskidir. Tunus’daki el-Amel gazetesi (No:5807, 5 Mayıs 1974 16 Rabi’us-sani 1394) mektuptan 8 sütunda bahsederek, orijinalinin tıpkı basımını yayınladı. Gerekli vesikaları bir araya getirip İngiliz uzmanlarla görüş birliğine vardıktan sonra, İzzeddin İbrahim, Abu Dabi’ye döndü ve kralın sarayında bir sohbet yaptı. Abu Dabi’de çıkan 8 Mayıs 1974 tarihli El-İttihad gazetesi bu sohbetin özetini yayınladı. Bu makalenin sondan bir evvelki paragrafının bir tercümesini burada vermeyi uygun bulduk:

“Modern bilirkişilerin yapmış olduğu tetkikler sonucu:

“a) Resûlullah’ın Herakleios’a yazmış bulunduğu birinci mektubun üzerine yazılmış bulunduğu deride yapılan mikroskobik tatbikat göstermiştir ki, bu derinin tabaklanması ilkel usullerle gerçekleştirilmiştir ve bu tabaklama, British Museum’da muhafaza altında tutulan Hicri 2. asırdan kalma el yazması Kur’an-ı Kerim parçaları

²⁶⁵ Hamidullah, a.g.e. s. 126–130 bkz. Ayni, a.g.e. I/116, İbn Hacer, a.g.e. I/64–65

v.s. vesikalarda görülen tabaklama tekniğinden daha evvele rastlayan az gelişmişlik içindedir. Bu tetkik ayrıca göstermiştir ki bu mektubun üzerine yazılı bulunduğu deride, yeşil renkli iplik kalıntıları vardır; bunun muhtemel sebebi (İspanya) kralı Alphonse ve günümüzde vesikayı ele geçiren sahiplerinin bunu yeşil boyalı ipekten dokunmuş bir muhafaza içinde saklamalarıdır.

“b-) Ultra-Viole ışınları ile yapılan tetkik, mürekkebin eskiliğini ve iyice deriye işlenmiş bulunduğunu ispatlamıştır; ayrıca bu deri üzerine daha evvel başka herhangi bir yazının yazılmamış bulunduğu ve ilk olarak da bu mektup satırlarının yazıldığı aynı tetkik sonucu anlaşılmış bulunmaktadır.

“c-) Yazıda kullanılan mürekkebin kimyevi tetkiki: Vesika üzerinde kullanılan mürekkebin tahlil edilmemiş olmakla beraber kuvvetli sedimanlara sahip bir çeşit mürekkebin özelliklerini taşıdığı meydana çıkarılmıştır ki bu “İran tannate” mürekkebidir; bu da vesikanın mürekkebinin nasıl olup da daima taze ve parlak kaldığı gerçeğinin bize izah eder. Bilindiği gibi Hicri 2. asır mürekkepleri kömürden mâmul sıvılardı.

“d-) İngiltere’nin Leeds Üniversitesinde Reeds tarafından gerçekleştirilen laboratuvar tetkikleri sonucunda, bu ilim adamı, bu vesikanın yaşının bin seneden daha genç olmadığını düşünmekte ve aynen şöyle söylemektedir: “Deri üzerine yazılı bu yazının tetkikinde ise vesikanın (itimad edilebilir nitelikte ve) gerçek olduğu görülmüştür.”

Öyle anlaşıyor ki Ürdün Kralı Hüseyin bu meseleye dair haberler kendisine ulaşır ulaşmaz duruma müdâhale etmiş ve bunun bir neticesi olarak da bu kıymetli

vesika, Paristeki Ürdün Elçisinin bize ifade ettiğine göre halen (1977) Ürdün'ün başkenti Ammân'da bulunmaktadır ve bu şehirde inşası sürdürülen büyük Hâşimiyye Mescidi'nin bitirilmesini müteakip bu binaya nakledilecektir.²⁶⁶

h. Rum İmparatoru'na Başka Bir Mektup

Tarihi kaynaklarda Hz. Peygamber'in Dihye b. Halife ile Herakleios'a iki tane mektup gönderildiği bilgisi yer alır. İlk mektubu Hudeybiye antlaşmasından sonra, ikinci mektubu Tebük Savaşı'ndan sonra göndermiştir. Batılılar mektuplar konusunda oldukça önyargılıdır. Kanaatimizce Hz. Peygamber'in Herakleios'a sadece tek mektup gönderildiği zannından hareketle eleştirilerini yöneltmektedirler; ancak bu eleştirileri yersizdir. Mektubun metni şu şekildedir:

Allah'ın elçisi Muhammed'den (s.a.v) Rum'un sahibine,

Seni İslam'a çağırıyorum. Eğer Müslüman olursan, sana Müslümanların hak ve ödevleri vardır. İslam'a girmezsen cizye ver. Çünkü Yüce Allah şöyle buyurur:

“Kitap verilenlerden, Allah'a ve ahiret gününe inanmayan, Allah'ın ve peygamberinin haram kıldığını haram tanımayan ve hak dini kabul etmeyenlerle kendi elleriyle ve boyun eğerek cizye verinceye kadar savaşın.”

Aksi halde, çiftçiler (halk) ile İslâm'ın arasına girme ki Müslüman olsunlar ya da cizye versinler.²⁶⁷

²⁶⁶ Hamidullah, İslam Peygamberi, I/350

²⁶⁷ Hamidullah, *el-Vesaike's-Siyâsiye*, s. 123

1) Kalkaşendi (Bezzar'ın Müsned'i rivayetiyle): Rum'un sahibi (yöneticisi) Kayser'e; Said b. Mansur – İbn Hacer'de, Rum'un sahibi Herakleios'e şeklinde yer alır.

2) Said b. Mansur: kabul etmesen, çiftçilerden elini çek. Ya Müslüman olsunlar ya da cizye versinler.

Ayrıca 3/64, 9/33, 9/29 ayetlerini de mektubun metninde verir.²⁶⁸

1. Rum İmparatoru'nun Hz Peygamber'e (s.a.) cevabı:

İsâ'nın tebşir ettiği Allah'ın elçisi Ahmed'e Rum Hükümdar'ı Kayser'den: Mektubun elçinle bana geldi. Senin Allah'ın elçisi olduğuna şahadet ederim. Seni elimizdeki İncil'de buluyoruz. Seni bize İsâ b. Meryem müjdeledi. Ben Rum'u sana inanmaya çağırdım, kabul etmediler, şayet bana itaat etseydiler, onlar için iyi olurdu. Yanında olmayı, sana hizmet etmeyi ve ayaklarını yıkamayı isterdim.²⁶⁹

i. (124) Herakleios'e Başka Bir Mektup ve Cevabı

Said b. Ebi Râşid'den: Herakl'in Resûlullah'a gönderdiği elçisi Tenuhi ile Hımıs'ta görüştüm. Komşumuzdu. Bunamış veya bunamamak üzere olan bir yaşlıydı. Dedim ki: "Herakleios'in Hz. Peygamber'e elçi gönderişini, Resûlullah'ın (s.a.v) Herakl'e elçi gönderişini bana anlatır mısın? Dedi ki: Evet anlatayım. (İkinci rivayette: Muaviye ailesinin mevalisi; Said bin Ebi Râşid'den: Suriye'ye geldim. Bana böyle dendi: "Bu kilisede Kayser'in Resûlullah'a (s.a.v) elçisi bulunuyor.

²⁶⁸ Hamidullah, *el-Vesaike's- Siyâsiye*, s. 124

²⁶⁹ Hamidullah, a.g.e. s. 124

Kiliseye girdik. Yaşlı bir adamdı. Ona dedim ki: “Sen Kayser’in Resûlullah’a (s.a.v) elçisi misin? Evet cevabını verdi. Dedim ki: Onu bana anlat. Dedi ki: Resûlullah (s.a.v) Tebük’e geldi. Dihye b. Kelbi’yi Herakleios’e gönderdi. Resûlullah’ın (s.a.v) mektubu gelince, keşiş (kıssis) ve patrikleri çağırdı. Sonra kapalı bir görüşme yaptılar. Dedi ki: Gördüğünüz gibi, bu adam geldi. Bana üç istek bulunan bir çağrı mektubu göndermiş bulunuyor: “Beni dinine uymaya, toprak bizim kalarak topraktaki malımızı kendisine vermeye veya kendisine savaş açmaya çağırıyor.”

İkinci rivayette:

Ya onun dinine uyarsanız, ya size ödeteceği ve sizi ülkenizde olduğunuz gibi bırakacağı bir haraç öderseniz, ya da ona savaş açarsınız. Okuduğunuz kitaplardan, ayağınızın altındakilerin alınacağını öğrenmişsinizdir. Gelin onun dinine uyalım, ya da toprağımızın üstündeki malı ona verelim. Hep birden atılıp şöyle dediler. “Bizi, ya Hristiyanlığı bırakmaya, ya da Hicaz’dan gelen bir bedeviye köle olmaya mı çağırıyorsun?” yanından ayrılırken, Rumları kendisine karşı kışkırtacaklarını anlayınca, onları yatıştırdı ve şöyle dedi: “Bunu inancınızdaki direnci ölçmek için söyledim.”

Sonra Hristiyan Araplardan birini çağırdı, şöyle dedi: Bize çok bilen, Arapça konuşan birini bul. Bu adamı mektubun cevabıyla birlikte göndereceğim. Beni getirdi. Herakleios, bana bir mektup verdi, şöyle dedi: “Mektubu bu adama götür. Söylediklerini unutma üç duruma iyi bak: Bana yazdığı mektubu hiç hatırlıyor mu, Mektub okuyunca geceyi (ve gündüzü) hatırlıyor mu, sırtında seni şüphelendirecek bir şey var mı?

Mektubuyla yola çıktım. Tebük’e geldim. Arkadaşlarıyla birlikte, bir su başında bulunuyordu dedim ki: “Arkadaşınız nerede?”, “işte orada” diye cevap verildi. Yürümeye koyuldum: yanında oturdu, mektubumu ona verdim. Mektubu kucağına koydu. “Sen kimlerdensin?” diye sordu. “Tenuh’ten biriyim.” Dedim. Sonra şöyle dedi: “Atan İbrahim’in dini Hanifliğe, İslam’a bir meylin var mı ?” şu cevabını verdim: “Ben bir topluluğun elçisiyim, bir topluluğun dinini benimsemiştim, yanlarına dönünceye kadar bundan vazgeçmem. Güldü ve şöyle dedi: “Sen istediğini doğruya eriştiremesin; ama Allah dilediğini doğruya eriştirir. O doğruya erenleri daha iyi bilir.” Ey Tenuh’un kardeşi! Ben Kisra’ya bir mektup yazdım, ona parçaladı. Allah onu da, mülkünü de parçalayacak. Dedim ki: “Arkadaşımın bana tembihlediği üç durum işte bunlar. Okluğumdan bir tane çıkardım, kılıcımın derisi üstüne yazdım.”

Sonra mektubu solundaki bir adama verdi: “Bu mektubu size okuyan arkadaşınız kim?!” diye sordum. “Muaviye” cevabını verdiler. Arkadaşımın mektubunda şunlar yazılıydı: “Beni takva sahiplerine hazırlanmış, beni gökler ve yeryüzüne kadar olan cennete çağırıyorsun. Peki ama cehennem nerede?

Resûlullah (s.a) şöyle dedi: “Subhanallah: Gündüz gelince, geceye ne olur? Okluğundan bir ok aldım. Bunu kılıcımın derisine yazdım.

Mektubu okuyup bitirince, şöyle dedi: “Haklısın, sen bir elçisin. Yanımızda bir hediyelik olsa, onu sana verirdik. Biz yoldayız, bir şeyimiz yok.” Ravi, şöyle devam ediyor: İnsanlar arasında birisi seslendi, “Ben ona hediye veririm.” Dedi. Yükünü açtı. Sarı bir giysi getirdi, kucağına koydu “Bu hediyelik veren kim?!” diye sordum “Osman” denildi. Sonra Resûlullah (s.a) şöyle dedi: “Bu adamı kim ağırlayacak?”

Ensar'dan biri "Ben ağırlarım" dedi. Ensarlı ve ben kalkıp ayrıldık. Tam topluluktan ayrılırken, Resûlullah (s.a) bana seslenip şöyle dedi: "Ey Tenuh'un kardeşi gel." Yanına doğru gitmeye başladım. İlk durduğum yerde durdum. Sırtındaki işaretini gösterdi, şöyle dedi: "İşte burada. Şimdi sana söylenenleri yap." Sırtına bir göz attım. Omuzları arasında, iri bir dövme gibi bir mühür gördüm. Ebu Ubeyd'in rivayeti: Bekir b. Abdullah el-Muzenî'den: Resûlullah (s.a) Kayser'e İslam'a çağırarak üzere bir mektup yazdı. Resûlullah'ın (s.a) elçisi gelince, bir tellaldan şunu duyurmasını istedi: "Kayser Hristiyanlığı bıraktı. Muhammed'in (s.a) dinine uydu." Askerleri silahlandılar. Sarayı kuşattılar. Tellala şunu duyurmasını emretti: "Kayser sizin dininize ne kadar bağlı olduğunuzu sınamak istemiştir. Dağılıp gidiniz, durumunuzu takdir edip beğenmiştir." Sonra Hz. Peygamber'in (s.a) elçisine şöyle dedi: "İktidarımı kaybetmekten korkuyorum." Resûlullah'a (s.a) şunu yazdı: "Ben müslümanım."

Ona dinarlar (altın paralar) gönderdi. Resûlullah (s.a) mektubu okuyunca, şöyle dedi. "Yalan söylemiş. Allah düşmanı. Aslında Müslüman değil, Hristiyan. "Ravi devam ediyor, Dinarları dağıttı. Ubeyd der ki: "Kendisine Herakleios'dan gelen dinarların, Tebük'te eline geçtiğini sanıyorum." Bekir b. Abdullah'ın İbn Hacer tarafından verilen rivayetine göre, Kayser elçiye şöyle dedi: "Peygamberinize gitmeyeceğim. Ona, yanında olduğumu söyle. (Başka bir nüshada şöyle: Bunu peygamberinize götür. Yanında olduğumu söyle.) Ancak iktidarımı bırakmak istemiyorum."

Elçiyle birlikte Resûlullah’a (s.a) dinarlar gönderdi. Elçi döndü, olanları anlattı. Resûlullah (s.a) şöyle dedi: “Yalan söylemiş.” Dinarları dağıttı.²⁷⁰

j. El-Hâris b. Ebî Şemr el-Gassânî’ye Mektup

Der ki: Resûlullah’ın (s.a) mektubu ona verildi. Alıp okudu, sonra attı, dedi ki: “Benden iktidarımı kim alacakmış? Ona karşı sefere çıkıyorum... Kayser’e durumu bildiren mektup yazdı. Kayser: Ona karşı sefer düzenleme, uzak dur, İliya’da benimle buluş.” Cevabını verdi.

Esirgeyen bağışlayan Allah adıyla...

Allah’ın elçisi Muhammed’dan el-Hâris b. Şemr’e

Hidayete tâbi olanlara ve Allah’a iman ve O’nu tasdik edenlere selam olsun. Ben seni tek ve ortaksız Allah’a iman etmeye çağırıyorum ki mülkün sana kalsın.²⁷¹

²⁷⁰ Hamidullah, a.g.e. s. 128

²⁷¹ Hamidullah, Muhammed, el-Vesaike’s Siyasiyye, s. 140

SONUÇ

Hız. Peygamber döneminin güçlü devletlerinden Bizans'la olan ilişkiler Herakleios'la başlamıştır. Herakleios idareyi ele aldığı sırada devlet ekonomik açıdan çökmüştü; hazine bomboştu. Para olmadığında için ücretli asker toplamaya dayanan ordu sistemi de işleliyordu. Batı'da Slavlar ve Avarlar devletin Balkan eyaletlerine girmişler, her tarafı yağmalıyorlardı. Sasanîler, Anadolu içlerine kadar uzanan akınlarla doğu eyaletlerine saldırıya geçmişlerdi. Herakleios, ilk yıllarda Sasanîler'in imparatorluk topraklarını istilâsını önleyemedi.

Herakleios, saldırılarını İstanbul surları önüne kadar ilerleten Avar kağanı ile bir barış antlaşması yaptı. Böylece Bizans askerî birliklerinin Avrupa'dan Anadolu'ya geçirilmesi ve Sasanîler'e karşı savaşa girilmesi mümkün oldu. Kilise bütün maddî imkânlarını imparatorun hizmetine verdi. Büyük dinî törenden sonra başşehirden ayrılan Herakleios, önce Anadolu toprakları ile İrmîniye bölgesini Sasanî işgalinden kurtardı. Herakleios, ordusuyla Lazika'da bulunduğu sırada önceleri Hristiyan Kafkas kabileleriyle yaptığı gibi bu defa da Hazar Türkleri ile ittifak kurdu. Bu ittifakla Sasanîler'in ana ordusunu kesin yenilgiye uğrattı.

Mekkeliler'le yapılan Hudeybiye antlaşmasından sonra dönemin ileri gelen devlet başkanlarına islâm'a davet amacıyla mektuplar gönderen Hız. Peygamber, Dihye b. Halife vasıtasıyla Herakleios'a bir mektup göndermiştir. Sasanî hükümdarı II. Hüsrev'e karşı üstünlük sağlamış olan Herakleios'un bu sırada daha önce geri aldığı kutsal haçı eski yerine dikmek ve Allah'a şükran ifadesi olarak dinî bir ziyaret yapmak için Kudüs'te bulunduğu kaydedilmektedir. Busrâ valisi aracılığıyla huzuruna çıkan Dihye b. Halife'yi kabul eden imparator, ayrıca Suriye bölgesine ticaret için gitmiş olan Ebû Süfyan ve arkadaşlarıyla da görüşerek Hız. Muhammed

hakkında bilgi almıştır. Hz. Muhammed hakkında elde ettiği bilgilerin peygamberlik vasıflarına uygu olduğunu belirten Herakleios Dihye'ye güzel muamelede bulunup onu hediyelerle uğurlamıştır.

İslâm ordusu Herakleios'un askerleriyle ilk defa Mu'te'de karşı karşıya gelmiştir. Ayrıca Herakleios'un büyük bir ordu hazırladığı haberi üzerine Hz. Peygamber, kuraklık ve kıtlığın hüküm sürmesine rağmen otuz bin kişilik bir ordu hazırladı. İslâm ordusu, Suriye yolu üzerindeki Tebük'te konakladı. Tebük'te karargâhını kurmuş olan Hz. Peygamber o sırada Hıms veya Dımeşk'te bulunduğu belirtilen Herakleios'a Dihye b. Halife'yi bir mektupla tekrar göndermiştir. Mektubu alan Herakleios etrafındakilerle istişare ettikten sonra Tenuhlu Hristiyan bir Arap'ı Hz. Peygamber'e elçi olarak göndermiştir.

Ridde savaşlarından sonra iç huzuru sağlamayı başaran Hz. Ebû Bekir'in Suriye, Filistin ve Ürdün'e ordulalar göndermesiyle Herakleios ve askerlerine zor anlar yaşatan yeni bir dönem başlamış oldu. Bizans ordusu, Halid b. Velid kumandasındaki İslâm ordularıyla Ecnâdeyn'de yaptığı savaşta ağır bir yenilgiye uğradı.

Hz. Ömer döneminde İslâm akınları artarak devam etti. Ecnadeyn üzerinden fazla zaman geçmeden yapılan Fihl Savaşı'nda Bizans ordusu binlerce kayıp verdi. Busra'nın elden çıkması ve Bizans birliklerinin Mercüssuffer'deki yenilgisinden sonra Dımeşk müslümanlara teslim oldu. Aynı yıl Bizans ordusu Mercürrûm Savaşı'nda ağır kayıplar verdi. Ba'lebek, Humus ve Hama birer birer müslümanların eline geçti.

Herakleios, ardı ardına gelen bu yenilgilere son verip kesin bir netice almak ümidiyle Suriyeli Hristiyan Araplar'ın ve Ermeniler'in de katıldığı elli ila yüz bin kişilik bir ordu hazırladı. Zafer ümitleriyle gelen Bizans ordusu Yermük Savaşı'nda ağır bir yenilgiye uğradı. Bu savaştan sonra Antakya'dan Urfa'ya ve Samsat'a giderek dağılan ordusunu toparlamaya çalıştıysa da başarılı olamadı ve çaresizlik içinde İstanbul'a döndü.

Herakleios rivayetinin senedinde bir problem yoktur. Metinde öncelikle Hükümdar'ın Mekke liderlerine daveti, Herakleios – Ebû Süfyan diyalogu, Herakleios'un Ebû Süfyan'ın cevaplarını değerlendirmesi, Hz. Peygamber'in davet mektubunun okunması ve Ebû Süfyan'ın Herakleios'un tavrını değerlendirmesi yer alır. İbn Abbas'ın Ebû Süfyan'dan rivayeti burada son bulur. Bundan sonraki kısma, Zühri'nin İbn Natur'a ulaştırdığı rivayettir. Ebû Süfyan'dan rivayet edilmiş değildir. Bundan sonraki kısımda Herakleios'un hitan melikânin ortaya çıkacağını görmesi, sünnetli olan milletlerin belirlenmesi, Roma'daki dostuna Herakleios'un mektup yazması, Humus'daki köşkün kapılarının kilitlenmesi, Hükümdar'ın söylevi, dinleyicilerin kapılara koşması, Herakleios'un onları denediği bilgisi, Asil Rumlar'ın Herakleios'a secde etmesi yer alır. Taberî'de yer alan metinde bazı farklılıklar vardır. Taberî'de Herakleios'un zafer kazandığı anda yerine getirdiği adağı, Ebû Süfyan'la arkadaşlarına muhafız komutanının hücum etmesi, Ebû Süfyan'ın Hz. Peygamber'in durumunu küçültmeye çalıştığı, ona tabi olanlarda zayıfların yanı sıra, miskinler, gençler ve kadınların olduğu, Herakleios'un mektubu aldığı, dürüp belini sokup sakladığı bilgileri mevcutken Buharî'de bu bilgiler yer almaz. Kanaatimizce bu farklılık mana ile rivayetten ve farklı anlatımlardan kaynaklanmaktadır. Bir diyalogda olması gereken bütün figürleri içinde barındıran bu rivayet, olay örgüsüne

dayalı bir anlatım olarak görünmektedir. Rivayetdeki kelimeler bile tumturaklı olması gereken yerde tumturaklı, sistem uzak olması gereken yerde sadedir.

Herakleios Hz. Peygamber'in elçisi ve mektubuna uluslararası diplomatik kurallar çerçevesinde davranmıştır.

Resulullah'ın Ehl-i Kitapta ilişkilerinde önemli bir yere sahip olan Herakleios'un islâm'a davet edilmesi, dinler arası diyalogda müslümanlar için güzel bir örnek teşkil eder. Bu davet pratik açıdan, dinler arası diyalogda yeni bir çıkır açabilir.

Hız. Muhammed'in o dönemde, güçlü devletlerle diplomatik ilişkilere giremeyeceğini düşünen ve Ebû Süfyan'la Herakleios'un karşılaşmasını Hız. Muhammed'in otoritesini güçlendirmek için oluşturulduğunu ileri süren ve bu konuda önyargılı davranan Batılılar'a tarihsel çerçevede yanıtlar vermeye çalıştık. Onların mektuplar hakkında ilmî olarak yönelttiği eleştiriler büyük ölçüde karşılık bulmuştur.

Hadis kaynaklarındaki rivayetlere göre Hız. Peygamber Bizans'la savaş ve barış yapılacağını, ilk deniz savaşına katılacak askerlerle Kayser'in şehrini fethetmek üzere giden ilk orduların bağışlanacağını, Kısra ve Kayser'in helâk olacağını, Kısra ve Kayser'in hazinelerinin Allah yolunda harcanacağını haber vermiştir. Ayrıca Hız. Peygamber devlet yöneticilerine mektup göndermek istediği sırada özellikle Bizanslılar'ın kendilerine gelen mühürsüz mektuplara itibar etmediklerinin kendisine hatırlatılması üzerine bir mühür yaptırmıştır. Kısra ve Kayser'in ferah, bolluk içinde iken Allah Resûlü'nün böğründe hasırın izinin çıkmasına Hız. Ömer'in ağladığı rivayetlerde zikredilmiştir.

KAYNAKÇA

Abdurrazzak, Ebû Bekir Abdurrazzâk b. Hemmam es-San'ânî, *Musannef*, Meclisü'l ilmiye, Beyrut-1972

Afzalur, Rahman, *Siret Ansiklopedisi, Encyclopaedia of Seerah*, Yay. Yön. Hasan Güneş, İnkılab Yayınevi, İstanbul 1998

Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Çağrı Yayınları, İstanbul-1981

Algül Hüseyin, *Âlemlere Rahmet Hz. Muhammed*, TDV Yayınları, Ankara-1994

Akıncı, Ahmet Cemil, *Hazreti Ömer*, Üçdal Neşriyat, İstanbul-1967

Amstrong, Karen, *Muhammed A Biography Of The Prohet*, Harperson-Francisco-1993

Arı, M. Salih, *Haz. Ebubekir ve Ridde Savaşları*, Umut Matbaacılık, İstanbul-1996

Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, İstanbul-1998

Aycan, İrfan, “Ebû Süfyân” maddesi, DİA, İstanbul- 1994

Aynî, Bedreddin, *Umdetü'l Kâri bi Şerhi Sahihi'l Buhârî*, 1838. y.y.

Bailly, Auguste, *Bizans Tarihi* çev. Haluk Şaman, y.y, t.y.

Bashear, Suliman, “*The Mission of Dihya el-Kelbi And The Situation In Syria*”, The Hebiew University of Jerusalem, Jerusalem Studies In Arabic And İslam, 1991,

Belâzurî *Fütuhu'l Büldan Ülkelerin Fetihleri*, çev. Mustafa Fayda, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara-1987

Beyhaki, Ebu Bekr Ahmet b. Hüseyin b. Ali el-Beyhaki, *Kitabu es-Sünenü'l Kübra*, Haydarabad- 1346, Meclisü Daireti'l Maarifi'l Osmaniye el- Kaineti

- Ebubekir, Ahmed b. Hüseyin *Delailü'n Nübüvveti ve Marifetü Ehvali Sahabi's-Şeriatı*, Daru'l Kütübü'l-ilmiiyye, Beyrut – Lübnan-1985

Bezzar, Ebu Bekir Ahmed b. Amr b. Abdülhalık et-Itkî, *el-Bahruz Zehhan el-Ma'rufu bi Müsnedi'l Bezzar*, Mektebetü'l Ulum ve'l Hükm, Medinetü'l Münever.

Bodley R.V.C, *The Messenger, The life of Mohammed* Greenwood Pres, Publishers, Westport, Connecticut-1969

- R.V.C *Tanrı Elçisi Hz. Muhammed*, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul-ty

Buhari, Ebu Abdullah b. Muhammed b. İsmail İbrahim *el-Camiu's Sahih*, Çağrı Yayınları, İstanbul-1981

Darimi, Ebu Muhammed Abdullah b. Abdurrahman b. Fadl b. Behram *Sünenüd' Darimi*, Çağrı Yayınları, İstanbul-1981

Diyarbekrî, Hüseyin b. Muhammed b. Hasan, *Tarihu'l Hamis fi Ahvali Enfesu Nefis*, Beyrut, t.y.

Demirkent, Işın, “Herakleios” maddesi, DİA İstanbul - 1998

Dermanghem, Emile, *Muhammed'in Hayatı* Ter. Reşat Nuri, Devlet Matbaası, İstanbul-1930

Ebu Davud, *Müsnedü Ebi Davud et-Tayalisi*, Dairetü'l Maarifi'l Osmaniye, Haydarabad-1321

Ebu'l A'lâ el-Mevdudi, *Tefhimu'l – Kur'an Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri*, İnsan Yayınları, İstanbul-1987

El- Cheikh, Nadia Maria, “*Muhammad And Heraclius*” , Studia İslamica, G-P: Maisoneuve Larose, Paris-1999

Fahreddin er-Razi, *Tefsir-i Kebir, Mefâtihu'l – Gayb* Terc. Suat Yıldırım, Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç, Sadık Doğru, Akçağ Yayınları, Ankara-1994

Fayda, Mustafa, *Hiz. Ömer Zamanında Gayr-ı Müslimler*, MÜİF Yayınları, İstanbul-1989

- “Ebu Bekir” maddesi, DİA İstanbul - 1994

Güner, Osman, *Resûlullah'ın Ehl-i Kitap'la Münasebetleri*, Fecr Yayınevi, Ankara-1997

H.U, Rahman, *İslâm Tarihi Kronolojisi, 570-1000* CW Çev. Abidin Büyükköse, Birleşik Yayıncılık-1995

Hakkı, Mahmud, *Hiz. Halid bin Velid*, Çağaloğlu Yayınevi, İstanbul- 1968

Halebî, Ali b. Burhaneddin, *İnsanu'l Uyun fî sireti'l Emini'l Memun*, Mısır, 1964

Hamidullah *İslamda Devlet İdaresi*, Müt. Kemal Kuşçu, Ahmed Said Matbaası, İstanbul- 1963

- *İslam Peygamberi I - II*, İrfan Yayıncılık, İstanbul-1993

- *Resulullah Muhammed*, Mütercimi Salih Tuğ, İrfan Yayınevi, İstanbul-1973

- *Resulullah'ın Altı Orijinal Diplomatik Mektubu* çev. Mehmet Yazgan, İstanbul-1990

Havva, Said, *er-Resul Hazret-i Muhammed* Tocr. Harun Ünal, Petek Yayınları, İstanbul-1987

Heykel, Muhammed *Hazreti Muhammed Mustafa*. Çev. Ömer Rıza Doğrul, İnkılâp Kitabevi, İstanbul-1985

Heysemî, Ali b. Ebi Bekr, *Mecmau'z-Zevâid ve Menbau'l Fevaid* 5/306, Beyrut, 1967

İbn Abdilberr, Ebû Ömer Yusuf b. Abdullah b. Muhammed *el-İstiâb fî ma'rifeti'l Ashâb*, Kahire, t. y.

İbn Ebi Hatim, Ebu Muhammed Abdurrahman, *Kitabu'l Cerh ve't Ta'dil*, Meclisü Daireti'l Mearifi'l Osmaniye, Haydarabat-1952

İbn Ebi Şeybe, Abdussed b. Muhammed b. Ebi Şeybe İbrahim b. Osman b. Ebubekr, *Musannef*, Megazi, Daru'l Fikr-1989

İbn Esir, İzzeddin Ebu Hasan Ali b. Muhammed *Üsdül Gabe Fî Marifetüs 'Sahabe* Matbaatül Vehbiyye, Mısır-1280

İbn Ferra', Ebi Ali Hüseyin *Muhammed el-Maruf. Kitabu Rasulü'l Müluk*, Kahire-1947

İbn Hacer Ahmed b. Ali b. Askalani *Fethu'l Bâri, Bi Şerhi Sahihi'l Buhari* Darul Fikr

- el-Askalani, *el-İsabe, fî Temyizi's Sahabe*, Kahire-1947

İbn Haldun, Abdurrahman, *Tarihu İbn Haldun* Mektebetüt Ticariyyetü'l Kübra, Fas-1936

İbn Hibban, *Sahibu İbn Hibban. Bi Tertibi İbn Belban* 14/491–492
Müessesetü'r Risale, Beyrut-1993

İbn Hişam, *Siretün Nebeviye Li İbni Hişam, Siret-i İbn-i Hişam Tercemesi*,
Ter. Hasan Ege, Karaman yayınları, İstanbul-1985

- *Siretü'n-Nebeviyye Li İbn-i Hişam*, Daru'l Hayau't Turanu'l Arabiyyü,
Beyrut – Lübnan-1936

İbn Huzeyme, Muhammed b. İshak el- Leyla, *Sahihu İbn Huzeyme*
Mektebetü'l İslamiyye, 1975

İbn Kesir, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, Çev. Bekir Karlığa, Bedrettin
Çetiner, Çağrı Yayınları, İstanbul-1992

- Ebul Fida İsmail b. Ömer *el- Bidâye ve'n-Nihaye*. Matbaatü's Sade Mısır-
1932

İbn Sa'd, *es-Siretün Nebeviye Min Tabakatü'l Kübra, Li İbni Sa'd*, ez-Zerha
A'lami'l Arabi, Kahire-1989

- Ebu Abdullah Muhammed Katibu'l Vakıdu, *Tabakatü'l Kübra* Beyrut-1957

İbn Selam Ebu Ubeyd, *Kasım Kitabu'l Emval*, Mısır-1968

İbnü'l Esir, *el-Kamil Fi't-Tarih Tercümesi*, Çev. M. Beşir Eryarsay, Bahar
Yayınları, İstanbul-1985

İslâm Ansiklopedisi, MEB Yayınları

Kaegi, Walter E., *Heraclius Emperor of Byzantium*, Cambridge, University
Press

Kaegi, Walter E., *Byzantium And The Early İslamic Anguests*, Cambridge-1992 University Press

Kandehlevi, *Hayatü's Sahabe*, Ter. Sıtkı Gülle, Divan Yayınları, İstanbul-1987

Kastalani, Ahmed b. Muhammed el-Hatibi, *İrşadi's Sari li Şerhi Sahihu'l Buhari*, Matbaatü'l Kübra el- E-Mariyye, Bulak-1304–1305

Kettani, Muhammed Abdülhay, Kettani *et- Teratibu'l İdariye*, Hz. Peygamberin Yönetiminde Sosyal Hayat ve Kurumlar çev. Ahmet Özel, İz Yayıncılık, İstanbul-1990

Köksal, M.Asım, *İslam Tarihi Hz. Muhammed (s.a.v) ve İslamiyet Medine Devri*, Şamil Yayınları İstanbul-2004

Kudüs (Tarihi Belge), *İslam Konferansı Teşkilatı Kudüs Komitesi*, Ter. Acar Tanlak, y.y.-1988

Kütükoğlu, Mübahat S., “Diplomatik” maddesi, DİA, İstanbul -1994

Mizzi, Cemaleddin Ebu'l Haccac Yusuf, *Tehzibu'l Kemal Fi Esmi'r Ricâl*, Müessesetü'r Risale, Beyrut-1992

Muhammed b. Abdülvehbab. *Muhtasarıs Şireti'r resul (Hz. Muhammed'in Hayatı)* Güven Matbaası, 1977-Ankara

Müslim, Ebu Hüseyin Müslim b. Haccac, *el-Cami'u's Sahih*, Çağrı Yayınları İstanbul-1981

Nesai, *es-Sünen*, Çağrı Yayınları İstanbul-1981

Nesim, Joseph, *Bilâdü'ş-Şam fi sadril-İslâm, el-Mü'temerüd – devliyyir-râbi 'li-târihi bilâdi'ş-Şâm*, Nşr. M.Adnan el-Bahît, Amman-1987

Nevevi, Muhyiddin Yahya, *el-Minhac Fi Şerhi Müslim b. Haccac*, 1283, y.y.
Matbaatül Katelliye

New Catholic Encyclopedia, Washington-1967

Numani, Şibli, *Bütün Yönleriyle Hz. Ömer Devlet İdaresi*, çev. Talip Yaşar Alp, Çağ Yayınları, İstanbul-1980

Ostrogorsky, Georg, *Bizans Devleti Tarihi*, Çev. Fikret Işıltan, TTK Yayınları, Ankara-1999

Öngül, Ali, “Dağâtır” maddesi, DİA, İstanbul - 1993

Öztürk Levent, *Asr-ı Saadet'ten Haçlı Seferlerine Kadar İslâm Toplumunda Hristiyanlar*, İz Yayıncılık, İstanbul -1998

Saîd b. Mansur b. Şu'be el-Horasanî, *Sünenî Said b. Mansur*, Beyrut - 1985

Sarıçam, İbrahim, *Hz. Ebu Bekir*, TDV Yayınları, Ankara -1996

- *Hz. Muhammed ve Evrensel Masajı* DİB Yayınları Ankara - 2003

Shahid, Irfan, “*Byzantium And The Arabs, In The Sixth Century*” Dumbarton Oaks Research Library And Collection, Washington-1995

Sönmez, Abidin, *Rasûlullah'ın Diplomatik Münasebetleri ve Sulh Muahedeleri*, İnkılab Yayınları, İstanbul-1984

- *Rasûlullah'ın İslâm'a Davet Mektupları*, İnkılâb Yayınları, İstanbul-1984

Stratos, Andreas N., *Byzantium In The Seventh Century* Adolf M. Hakkert Publisher Amsterdam-1968

- Strayer, Joseph R.** *Dictionary of the Middle Ages*, 1989-New York
- Süheyfî, Abdullah b. Ahmed b. Ebu'l Hasan** *Ravdü'l Ünüf*, 7/616-617, Kahire, 1967
- Taberi, Tarihu't Taberi, Tarihu'r Rusul ve'l Mülûk** Kahire-1939
- Taberani, Ebu Kasım Süleyman b. Ahmed et-Taberani, Mucemul Kebir**, 1405/1985, Mektebetü İbnü Tayniyye
- The Oxford Dictionary of Byzantium**, "Herakleios, Oxford University Press, New York. Oxford-1991
- Tirmizi, Ebu İsa Muhammed b. İsa es-Sünen** Çağrı Yayınları, İstanbul-1981
- Ünal, Yavuz, Hadis Geleneğinde Metin Bilinci**, Etüt yayınları, Samsun-2008
- Vakidi, Muhammed b. Ömer b. Kitabü'l Megazi**, Alemul Kitab, Beyrut-1985
- Yakubî b. Vadîh el- Ahbari – Ahmed b. Ebi Yakub b. Cafer b. Vehb, Tarihu'l Yakubî**, Beyrut, 1960
- Yardım, Ali, "Dihye b. Halife" maddesi**, DİA İstanbul -1994
- Zemahşeri, Ebu Kasım Carullah Muhammed b. Ömer Keşşaf**, Mısır-1318

ÖZET

Herakleios (571-641), Bizans İmparatoru (610-641). Kapadokya’da doğdu. Ünlü general. Ermeni kökenli Kartaca valisi (eksarkhos) Herakleios’un oğludur.

O, Farslılar Bizans İmparatorluğunu doğudan tehdit ettikleri sırada imparator Phocas’a karşı bir isyanın ardından tahta çıkmıştır. Farslılar 611 yılında Suriye’yi fethetmiş, 614 yılında Kudüs’ü ele geçirerek Bizanslıların moraline ağır darbe vurmuşlardır. Herakleios, 622 ile 628 yılları arasında gerçekleştirdiği seferle Farslıları tamamen yenmiş ve Bizans imparatorluğuna Suriye, Filistin ve Mısır vilayetlerini yeniden kazandırmıştır.

Bizans imparatoru, Hz. Peygamberden bir mektup alması örneğinde olduğu gibi gerçekten yeni toplumla doğrudan temasa geçmiştir. İbn Sa’d Tabakat adlı eserinde Peygamberin 6. yılında Zilhicce ayında Hudeybiye dönüşünde krallara mektuplar gönderip onları ıslama davet ettiğini açıklar: Peygamber (s.a.v.) Dihye b. Halife el-Kelbî’yi Herakleios’a, onu İslâm’a davet eden bir mektupla gönderdi. Herakleios’un Hz. Muhammed’in peygamberliğini kabulü ile ilgili en önemli konuşması Buhari’nin derlemesi Sahih ve Taberî’nin vakayinamesinde bahsedilen bir sorgulama dahilinde vuku bulmuştur. Sahih, hikâyenin doğruluğunu, söz konusu hikâyeyi Ebu Süfyan b. Harb’den duyan İbn Abbas’a dayandırır.

ABSTRACT

HERACLIUS (571-641), Emperor of the Byzantine (610-641), was born in Cappadocia. He was the son of Heraclius, originally Armenian, who was a prominent general and exarch of Africa.

He ascended the throne following a rebellion against Emperor aPhocas at a time when Persians were threatening directly the Empire of the Byzantine from the East. Persians conquered Syria in 611 and took possession of Jerusalem in 614, events which struck a heavy blow to Byzantine morale. Heraclius defeated the Persians in campaigns he executed between the years 622 and 628 and regained Syria and Paletsine and Egypt provinces.

The Emperor of the Byzantine got in touch with the new community directly as we see in the example of his receiving a letter from the prophet. Ibn Sa'd in his *Tabakat*, mentioned that in his return from Hudeybiye in dhu'l-hijja (zilhicce) of the sixth year of the Hegira, the prophet – peace upon him – had sent messengers to the kings calling them to the Islam. He – peace upon him – had sent Dihye b. Halife el-Kelbî to Heraclius with a letter calling him to the Islam. Heraclius's most important speech related with a letter calling him to the Islam. Heraclius's most important speech related with his acknowledgement of Muhammed's prophethood took place within an interrogation mentioned in Buhari's collection of prophetic traditions, the *Sahih*, and in the chronicle of Taberi. The *sahih* bases the correctness of the story on Ibn Abbas who had heard it from Ebu Sufyan b. Harb.